

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ S. Sayısı : 450

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısının Danışma Meclisince Kabul Olunan Metni ve Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu Raporu. (D. Meclisi : 1/463; M. G. Konseyi : 1/397)

(D. Meclisi S. Sayısı : 166 ve 166'ya 1, 2, 3 ve 4 üncü ek)

TC

Danışma Meclisi Başkanlığı

Genel Sekreterliği

Kanunlar Müdürlüğü : 1/463 06 - 2551

24 Eylül 1982

Konu : Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı.

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ GENEL SEKRETERLİĞİNE

Danışma Meclisi Genel Kurulunun 23 Eylül 1982 tarihli 156 ncı Birleşiminde görüşülerek açık oy ile kabul edilen, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ekte sunulmuştur.

Gereğini arz ederim.

Sadi IRMAK

Danışma Meclisi Başkanı

NOT : Anayasa Tasarısı Genel Kurulun, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31 Ağustos 1982 ve 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 17, 18, 22, 23 Eylül 1982 tarihli 119 - 156 ncı Birleşimlerinde görüşülmüştür.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA TASARISI

G E R E K Ç E

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

MADDE — 1

Devletin şekli

Tasarının 1 inci maddesi Türk Devletin bir Cumhuriyet olduğunu ilan etmektedir. 1924 ve 1961 Anayasalarında bu ilke belirtilmiştir. Devlet Başkanının veraset yoluyla değil milletçe veya milletin temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilerek makamına geleceği açıklanmaktadır.

MADDE — 2

Cumhuriyetin temel ilkeleri

Türkiye Cumhuriyetinin her şeyden önce Atatürk milliyetçiliğine bağlı; yani bütün fertlerinin karde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, diğer bir deyişle, millî dayanışma ve adalet anlayışı içerisinde yaşayan bir toplum olduğu açıklanmıştır. Bu toplum, insan haklarına saygılı, başlangıçta belirtilen Atatürk İlkelerine dayanan siyasî rejimler içinde insan haysiyetini en iyi koruyan, gerçekleştiren ve teminat altına alan demokratik rejim benimsenmiştir. Demokratik rejimin de, laiklik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine dayandığı belirtilmiştir. Demokrasi, egemenliğin millete ait olduğu bir siyasî rejimdir. Hiçbir zaman dinsizlik anlamına gelmeyen laiklik ise, her ferdin istediği inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dinî inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tabi kılınmaması anlamına gelir.

Sosyal hukuk devleti ise, bizzat devletin koyduğu hukuk kurallarına uyacağı ve çalışan, çalıştığı halde elde ettiği ürün ile mutlu olabilmek için, tasarladığı maddî ve manevî değerlere sahip olamayan kişilerin yarıdıcısı olacağı ilkesini belirtmektedir.

MADDE — 3

Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

Bu maddede Türk Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün olduğu gerçeği tekrarlanmıştır. Türkiye'de yaşayan insanların resmî dillerinin Türkçe olduğu ve bayrağımızın beyaz ayyıldızlı albayrak olduğu bir kere daha belirtilmiştir. Ancak, bayrağın şeklinin kanunda tespit edileceği de, gelecekte sanat açısından yapılması muhtemel değişikliklere imkân sağlamak amacıyla konulmuştur. Millî Marşımız ise, Büyük Türk Şairi Mehmet Akif'in yazdığı ve İstiklâl Harbimizden beri Türk milletinin millî marşı olan «İstiklâl Marşı» olduğu açıklanmıştır.

Yukarıda belirtilen manevî değerler Türk Devletin ve Milletinin etrafında toplandığı kutsal simgelerdir. Devletin Başkenti Ankara'dır.

MADDE — 4

Devletin temel amaç ve görevleri

Bu maddede, Devletin temel amacı ve görevi açıklanmaktadır.

Devletin nüfus unsurunu teşkil eden Türk milleti bir bütündür, parçalanamaz. Parçalanamaz bir bütün olan Türk milleti bağımsız bir Devlet oluşturmıştır. Bu Devletin ülkesi hiçbir şekilde bölünemez ve siyasî

rejimler içerisinde fert hak ve hürriyetlerini en iyi gerçekleştiren, teminat altına alan demokrasiyi ve Cumhuriyeti korumak Devletin varlık sebebidir; fakat Devlet aynı zamanda milletin huzurunu sağlamak ve fertlerini mutlu kılmak görevi ile de yükümlüdür. Devlet, ferdin hayat mücadelesini kolaylaştıracaktır. Ferdin insan haysiyetine uygun bir ortam içinde yaşamasını gerçekleştirecektir. Bu sosyal devletin görevidir. Sosyal devlet bazılarının yanlış sandıkları veya kasten tahrif ettikleri gibi sosyalist devletle ilişkisi olmayan bir devlet anlayışıdır. Sosyal devlet her şeyden önce insana ve insanın düşünce hakkına saygılıdır ve bu sınırlar içerisinde ferdin hak ve hürriyetlerinin kullanılmasını sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak, onun başlıca görevleri arasındadır.

Ferdin hayatında onun temel hak ve özgürlüklerden olduğu gibi yararlanmasını engelleyen sebepleri ortadan kaldırmak, sosyal devletin görevidir.

MADDE — 5

Egemenlik

5 inci maddede Devlette egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu açıklanmaktadır.

Bilindiği gibi egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ilkesi, İstiklâl Harbimizde Atatürk'ün Esas Teşkilat Hukukumuzun vazgeçilmez bir ilkesi olarak koyduğu ve demokrasi rejiminin hukuki ifadesi olan bir kavramdır. Tabiidir ki milyonlarca insandan oluşan Türk milletinin egemenliği hep birden kullanmasına imkân yoktur. Bu, ancak temsilcileri aracılığı ile mümkün olabilir.

Millet egemenliğini, vatandaşların hangi koşullar altında kullanacağı anayasalarda açıklanır. Fakat, her ne olursa olsun, Türk milleti egemenliğinin kullanılmasını, hiçbir zaman, hiçbir surette belli bir kişiye, bir zümreye veya sınıfa bırakamaz. Bu kavram, bu ilke, Türk toplumunu bütün diktatörlüklerin her türüne, kapılarını kapadığını göstermektedir. Türk milleti, demokratik bir düzen içerisinde yaşayacak ve Türk Devletinde egemenlik, kayıtsız şartsız Türk milletine ait olacaktır.

Bu temel ilkeleri belirtirken, çağımızda milletlerin birbirleriyle kaynaşmakta olduklarını ve menfaatlerini korumak için topluluklar oluşturdukları gerçeğini görmemezlikten gelemeyiz. Milletler, özellikle hür milletler, kendi iradeleriyle uluslararası topluluklar meydana getirmektedirler. Bu topluluklarda müşterek kararlar alınması gerekmektedir. Bunun açık örnekleri Birleşmiş Milletler, Avrupa Milletler Topluluğu ve NATO gibi kuruluşlardır. Bu örgütlerin yetkili organlarının aldıkları kararlar, elbette Türk Hukukunun müsaade ettiği ölçüde Türkiye'de uygulanacaktır.

Maddenin son fıkrası bu ihtiyacı karşılamaktadır.

MADDE — 6

Kanun önünde eşitlik

6 ncı madde demokrasinin üç vazgeçilmez ilkesinden birini teşkil etmektedir. İnsanın insan olması dolayısıyla doğuştan bir değeri ve haysiyeti vardır. Bu onun tabii bir hakkıdır. Bu hak dolayısıyla herhangi bir niteliğe veya ölçüye dayanarak insanlar arasında ayırım yapılamaz. İnsanlar arasında kanunların uygulanması açısından da hiçbir fark gözetilemez. İnsanlar arasındaki eşitliğin temellerinden birini de böylece kanunlar önünde eşitlik ilkesi sağlar.

Komisyonumuz bu hakka saygı göstermenin Devlet organları ve idarî makamlar içinde bir görev olduğunu belirtmektedir. Devletin organları ve idarî makamları, bütün işlemlerinde insanlar arasında ayırım yapmadan Devlet faaliyetlerini yürütmek zorundadırlar.

MADDE — 7

Yasama yetkisi

Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinedir.

Bu, nüfusu milyonlara varan modern devletlerde, demokrasi rejimini benimseyen siyasi rejimlerde kaçınılmaz bir durumdur. Millet adına kanun koyma yetkisini yasama meclisi yerine getirir. Bu yetki devredilemez. Ancak, Anayasanın 99 ve 129 uncu maddeleri hükümleri saklıdır.

MADDE — 8.

Yürütme yetkisi ve görevi

1961 Anayasası düzenlenirken, Türkiyemizde fert, hak ve özgürlükleri için tehlikelerin devamlı suretle yürütme kuvvetinden geldiği gözlemlenmiştir.

Esasen modern çağlarda 1215 Magna Cartasından beri ferdin Devlet başkanının sultasından kurtulup özgür olabilmek için yaptığı mücadelede hedef daima yürütme kuvveti olmuştur. Fert, yürütme kuvvetinin yetkilerini birer birer kopararak, onu mümkün olduğu ölçüde yetkisiz kılmak istemiştir. Bundan dolayı da bütün hukuk düzeni, Devlet başkanına ve yürütme kuvvetine karşı bir mücadele şeklinde gelişmiştir.

1961 Anayasası bu felsefeye sadık kalarak yürütmeyi Devletin yönetiminde, bütün faaliyetlerinde yasama kuvvetine bağlı, yasamaya tabi bir kuvvet olarak düzenlemiş idi. Halbuki modern hayatta yürütme kuvveti devletin beyni, hareket gücünün kaynaklandığı motorudur. Bundan dolayıdır ki, 1961 ila 1980 arasındaki devrede karar almak kudretinden yoksun hükümetler görülmüştür. İşte bu duruma son vermek için yürütme yasamaya tabi bir organ olmaktan çıkarılmış, her iki kuvvetin Devlet faaliyetlerinin düzenlenmesinde eşitlik ve denklilik içinde işbirliği yapmalarını öngören parlamenter hükümet sistemi bütün gerekleriyle uygulanmaya konmuştur. Bu nedenle, yürütme, 1961 Anayasasında olduğu gibi bir görev olmaktan çıkartılmış, yürütme gerekli yetkilere sahip ve kanunların kendisine verdiği görevleri yerine getiren bir kuvvet olarak düzenlenmiştir.

MADDE — 9

Yargı yetkisi

Yargı yetkisi, fert, hak ve hürriyetleri sorununun ortaya çıktığı günden beri kabul edildiği üzere, bağımsız organlar tarafından, bağımsız mahkemelerce yerine getirilecektir.

MADDE — 10

Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

Bu madde ile Anayasanın üstünlüğü bir ilke halinde açıklanmakta ve Devlet faaliyetlerinin Anayasaya uygun olarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Anayasa, sadece Devlet iktidarını değil kişileri de bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri Anayasaya uymak zorundadırlar ve yargı kuvveti gerektiğinde Anayasayı diğer kanunlar gibi uygulayabilecektir.

MADDE — 11

Devlet şeklinin değişmezliği

1924 Anayasası konarken saltanat henüz kaldırılmış bulunduğundan Cumhuriyet rejimini korumak için, Anayasada yapılacak bir değişiklikle saltanata dönülmesini önlemek amacıyla uygun olarak Cumhuriyet rejiminin değiştirilmez olduğu ve değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği Anayasa hükümleri arasına konmuştu. Fransa'da da 3 üncü Cumhuriyetin başlarında aynı mealde Cumhuriyet rejimini koruyacak bir hüküm getirilmişti. 1924 Anayasasında hiç şüphesiz 3 üncü Fransız Cumhuriyetinden esinlenerek saltanata dönüş eğilimlerine set çekilmiştir.

1961 Anayasası düzenlenirken böyle bir endişe artık kaybolmuştur. Atatürk'ün kurduğu ve gençliğe emanet ettiği Cumhuriyet rejiminden geriye dönüşün mümkün olamayacağı tartışılmaz bir gerçek olarak Türk milletince kabul edilmiştir. Buna rağmen sadece tarihî niteliğinden dolayı Cumhuriyet ülkesinin değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği 1961 Anayasasına konmuştur. Komisyonumuzda aynı sebeple hükmü tekrarlamıştır.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel Hükümler

I. — Genel Gerekçe

1. «İnsan hakları ve temel hürriyetler»'in düzenlendiği bu bölüm hükümlerinde, insan hakları doktrininin günümüzdeki gelişmesi ve durumu, geçmiş bulunduğumuz kötü deneyimlerden çıkarılan sonuçlar; insan hakları konusunda Türkiye'nin imzalayıp onaylamış bulunduğu ve bu sıfatla millî hukukumuza dahil sayılan uluslararası andlaşma ve sözleşmeler, özellikle 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1950 İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi göz önünde tutulmuştur.

2. Bu kısım, bir mantık zinciri izlenerek üç bölüm halinde oluşturulmuştur: Şöyleki,

a) Önce temel hak ve hürriyetlerin genel niteliği belirlenmiş; insanın insan olarak, doğuştan bazı temel hak ve hürriyetlere sahip bulunduğu; binnetice, devletin bu hak ve hürriyetler önünde «müdahale etmez», «çekimser» bir tutum benimsemesi gereği belirmiştir. Temel hak ve hürriyetlerden herkesin yararlanabilmesi, yani bunların herkes tarafından kullanılabilir hale gelebilmesi için devletin «müdahale etmez» tutumunun yetersizliği nedeniyle, hak ve hürriyetlerin devlet tarafından desteklenmesi yani devletin hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesine yardımcı olması gereği de benimsenmiştir. Hak ve hürriyetlerin topluma maledilmesi («Sosyalleştirilmesi») şeklinde ifade olunan bu husus, «Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaştırmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldırmaya çalışır» demek suretiyle Anayasanın «genel esaslar» hükümleri arasında (Mad. 4/2) yer almaktadır.

b) İkinci olarak, temel hak ve hürriyetlerin, kişiye tanınmış sınırsız bir serbesti olmadığı; bunların kişi için bazı ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği ve sınırlı bir serbesti demek olduğu ifade edilmiştir. Hak ve hürriyetlerin ilk sınırı, bunların kendi bünyesi ve cevherinde yer almaktadır.

Kişinin kendi serbesti alanından taşarak, başkalarının hak ve hürriyet alanına girmesinin mümkün olmayacağı gibi.

Hak ve hürriyetlere getirilen ikinci grup sınırlamayı ise kişiye tanınan serbestinin ve hak alanının, Devletin yahut Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu yararının, kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın korunması ve benzeri mülâhazalarla «kayıtlanması»; yani, kullanım alanlarının daraltılmasıdır. Temel hak ve hürriyetlerin kayıtlanması konusunda kabul edilen bu sınırlama sebeplerinin bir grubu «genel» nitelikte, yani bütün hak ve hürriyetler için geçerlidir. Bu «genel sebeplerden birinin yahut birkaçının belli bir hak ve hürriyet konusunda (mesela seyahat yahut düşünceyi açıklama veya dernek kurma hürriyeti v.b. gibi) uygulanabilmesi için, o hürriyete ait özel maddede ayrıca belirtilmelerine gerek yoktur. Sınırlama nedeni olarak kabul edilen diğer bir grup «sebepler» ise «özel» niteliktedir. Kullanılan «özel» temininden de kolayca anlaşılacağı gibi bu sebepler her hak ve hürriyete ait bulunan maddelerde yer almaktadır. Eğer herhangi bir hak ve

Hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin genel bilecektir. Bu husus, hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında nel sınırlama sebebi» teşkil eden kavramlara dayanılarak sınırlandırılacak demektir.

ya hürriyete ait bulunan maddede böyle «özel» bir «sebepler» gösterilmemişse, o hak ve hürriyet yalnızca «ge-sebeplere dayanılarak sınırlandırılacak, kayıt altına alınabilir» mahsus maddelerde yer alan «özel» konusunda genel hüküm teşkil eden 12 nci maddede «.... amacıyla ve aynı zamanda....» ibaresi kullanılmak suretiyle ifade edilmiştir.

Bu duruma göre hak ve hürriyetler «genel», ve hükmün hemen arkasından bunların suistimalini önleyecek hüküm getirilmiştir. Kişinin sahip bulunduğu haklar ve hürriyetler Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Cumhuriyeti ve Türk Devletini yıkmak ve 14 üncü maddede sayılan diğer amaç-

larla, yani belirtilen cinsten bir kötü kasıtlı kullanılamayacaktır. Aynı zamanda genellikle Anayasanın hiçbir hükmü, özellikle kişinin sahip bulunduğu hak ve hürriyetler, bir topluluğa veya kişiye bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme yahut eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamayacaktır.

Nihayet savaş, sıkıyönetim, olağanüstü hal gibi millet hayatının tehlikede bulunduğu durumlarda hak ve hürriyetlerin kullanılması tamamen durdurulabilmekte; hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla öngörülmüş bulunan güvencelere aykırı yani bunları gereğinde ortadan kaldıracabilecek tedbirler alınabilmektedir. (Madde 15)

c) Bu kısmı oluşturan üçüncü bir grup hüküm ile temel hak ve hürriyetler teker teker ele alınıp düzenlenmektedir. Yaşama hakkı, kişi hürriyeti, seyahat ve yerleşme hürriyeti vs. gibi. Bir anlamda hak ve hürriyetler listesini teşkil eden bu kısmın düzenlenmesinde liste başına en önemli hak (yaşama hakkı) yerleştirilmiş ve diğerleri, kademeli şekilde bunu takip etmiştir. (Madde 17 ve sonrakiler)

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında yabancıların durumu ayrıca belirtilmiş (madde 16); bunlar konusunda, milletlerarası hukuka uygun olarak farklı bir düzenleme imkânı getirilmiştir.

Temel haklar ve hürriyetler konusunda ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir husus da «düşünce ve kanaat hürriyeti» (Madde 25) ile «düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü»'nün (Madde 26), birbirinden farklı nitelikte olmaları nedeni ile, ayrı maddeler halinde düzenlenmiş bulunmasıdır.

Düşünce açıklama ve yayma hürriyetinin günümüz toplumunda ve demokratik yönetimde en önemli bir tezahür şekli olan haberleşme ve özellikle basın hürriyeti ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. «Basın ve yayımla ilgili hükümler» başlığı altında yer alan maddeler bir yandan basın hürriyetini güvence altına almakta; öte yandan da benimsenen «hür, fakat sorumlu basın» teorisine uygun olarak bu hürriyeti düzenlemekte, kötüye kullanımını önlemektedir. Böylece 28 ile 32 nci maddeler haberleşme ve basın hürriyeti konusunda Anayasa içinde açılan bir parantezi oluşturmaktadır.

Temel haklar ve hürriyetler bölümünün son hükümleri niteliğindeki 37 ve 38 nci maddelerde insanı yakından ilgilendiren bazı temel ilkeler yer almaktadır. Bunlar genellikle suç ve cezalar ve kanunların geçmişe yürümemesi hususlarıyla ilgilidir.

II. — MADDELERLE İLGİLİ ÖZEL GEREKÇE

MADDE — 12

Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

«Temel hak ve hürriyetlerin niteliği»'ni belirleyen bu maddenin ilk fıkrasında, bunların bir devlet «lütfu» olmadığı; kişiliğin, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez bir unsurunu oluşturduğu vurgulanmıştır. Şu halde, yukarıda da belirtildiği gibi, devlet, kişiye ayrılmış bu alana ilke olarak, hiçbir müdahalede bulunmamak, bu özel alan sınırları içine girmemekle yükümlüdür.

Maddenin ikinci fıkrasında ise, temel hak ve hürriyetlerin ikinci bir niteliği belirtilmiş bunların, içinde yaşanılan topluma, aileye ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Kişi sahip bulunduğu hak ve hürriyetleri kendi iradesi doğrultusunda kullanırken bu ödev ve sorumlulukları da göz önünde bulundurmak zorundadır.

MADDE — 13

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

Hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını hüküm altına alan bu genel maddenin birinci fıkrasında önce, bütün hak ve hürriyetler için geçerli yani «genel nitelikte» olan sınırlama nedenleri gösterilmiştir. Bunlar Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Millî egemenliğin, Cumhuriyetin millî güvenliğinin, kamu yararı ve millî güvenliğinin, asayişin, kamu düzeninin, genel ahlak ve sağlığın, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla yönelik nedenlerdir. Bu nedenlerden herhangi birisi tek başına yahut birkaçı birarada, belli bir hak ve hürriyetin sınırlandırılmasına meşru gerekçe teşkil eder. Daha önce de belirtildiği gibi

«genel nitelikteki» bu sınırlama nedenlerinin belli bir hak veya hürriyet konusunda uygulanabilmesi için, o hak veya hürriyete ait özel maddede ayrıca öngörülmüş olması yani açıkca kendisinden söz edilmiş bulunması gerekmez. Eğer belli bir hak ve hürriyete mahsus olan maddede (mesela Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hürriyetine ilişkin 34 üncü maddede olduğu gibi, o hak ve hürriyet için hiçbir sınırlama nedeni gösterilmemiş ise, bu husus, sözü edilen hak ve hürriyetin hiçbir sebeple sınırlanamayacağı anlamına gelmez; fakat bu hakkın yahut hürriyetin yalnızca genel sınırlama nedeninin bulunmadığını ifade eder.

Temel hak ve hürriyetler, genel sınırlama nedenleri yanında ve bunlara ilaveten her bir hak veya hürriyeti mahsus özel maddede açıkca öngörülen «özel sebeplerle»de sınırlanabilecektir. Mesela «Düşünce açıklama ve yayma hürriyeti», genel sınırlama nedenlerine eklenmek suretiyle, suçların önlenmesi, meslek sırrının korunması, yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi nedenleriyle de sınırlanabilecektir. Bu maddenin birinci fıkrasında yer alan «... korunması amacıyla ve aynı zamanda Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir» ibaresinin anlamı budur. Ayrıca ilave etmek gerekir ki, yukarıdaki ibarede belirtildiği gibi, «özel sınırlama sebebi» yalnız bir hak veya hürriyetle ilgili maddede değil, Anayasanın herhangi bir maddesinde de yer alabilecektir.

Maddenin birinci fıkrasında «ancak kanunla» denilmek suretiyle, hak ve hürriyet sınırlamalarının münhasıran kanun konusu olduğu; yani yasama tasarrufundan başka bir düzenleyici tasarrufla (tüzük, yönetmelik vb.) hak ve hürriyetlerin sınırlanmayacağı belirtilmiştir.

Hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında mümkün tek amaç olarak kanun yani yasama tasarruflarının seçildiğini gösteren bu hüküm dahi «genel» niteliktedir. Diğer bir deyimle hak ve hürriyetlere ait bütün maddelere sâri bir genel hükümdür. Bu nedenle herhangi bir hak veya hürriyete ait maddede, o hak ve hürriyetin «kanunla» sınırlanabileceğini ayrıca belirtmeye ihtiyaç yoktur; ve maddelerin yazımında bu hususa sadık kalınmıştır.

Fıkra da ayrıca, söz konusu sınırlamaların Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması zorunluluğu da gösterilmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında, hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında daima gözetilmesi gereken ölçü; yani sınırlamaların sınırı öngörülmüştür. Diğer bir deyimle hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar yahut bunlar konusunda öngörülecek sınırlayıcı tedbirler demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalı; genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı ile uzlaşabilir olmalıdır. Getirilen bu kıstas, 1961 Anayasasının kabul ettiği «özel dokunmama» kıstasından daha belirgin, uygulaması daha kolay olan bir kıstastır. Esasen uluslararası sözleşme veya bildirilerde bu kıstası kabul etmişlerdir.

Maddenin ikinci fıkrası, son satırı, hak ve hürriyetlerin, sınırlanmasında öngörülen genel ve özel nedenlerin belli amaçlara yönelik bulunduğu; binnetice ancak bu amaçları gerçekleştirmek için bu nedenlerin öngörüldüğünü vurgulamaktadır. Şu halde öngörülen amaçlar yahut nedenler bahane edilerek, başka bir amaca ulaşmak için hak ve hürriyetler sınırlanmayacak; yahut meşru amaç güdülerek sınırlanmış olsalar bile, getirilen sınırlama bu amacın zorunlu yahut gerekli kıldığından fazla olmayacaktır. Diğer bir deyimle, amaç ve sınırlama orantısı herhalde korunacaktır.

Nihayet, maddenin son fıkrası, bu madde hükmünün «genel niteliğini» açıkca vurgulamaktadır.

MADDE — 14

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması

Bu maddenin birinci fıkrasıyla, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması önlenmektedir. Fıkra da hak ve hürriyetlerin ne gibi kötü kasıtlarla kullanılamayacağı sayım yolundan gösterilmiştir. Her ne kadar, önceki maddede yer alan genel ve özel nedenlerle gerçekleştirilen sınırlamalar, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasını önleyebilir ise de; bazı hallerde kanun hükümlerine uygun olarak kullanılan bir hürriyetin esasında başka bir kasıt gütmesi ve bu kasıtın da fıkra da belirtilen yasak amaçlara yönelik bulunması her zaman mümkündür. Mesela, Türkiye’de (Türkçe’den başka bir dille yayımlanan süreli yayının bölücülük; yahut dinî yayının mezhep ayırımı yaratmak kastını gütmesi gibi.

Maddenin üçüncü fıkrası, yorum kuralı niteliğindedir. Kişinin sahip bulunduğu hak ve hürriyetler, bu hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir harekette bulunmaya imkân verir şekilde yorumlanamaz. Diğer bir deyimle, bir hak veya hürriyetin Anayasada yer almış bulunması buna sahip olan kişiye, temel hak ve hürriyetleri yok etme amacıyla faaliyette bulunmaya ve bu faaliyetin de meşru sayılmasına imkân vermez. Bu yorum kuralıyla, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasağı güçlendirilmektedir.

MADDE — 15

Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

Maddenin birinci fıkrası uyarınca savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, bu olağanüstü durumların ortaya çıkardığı ağır tehlikeler sonucu, hak ve hürriyetlerin kullanılması tamamen durdurulabilecek veya bunların korunması amacıyla öngörölmüş bulunan güvencelere aykırı veya bu güvenceleri ortadan kaldıran tedbirler alınabilmektedir. Millet hayatı ve ülke için ağır tehlike ve tehditlerin ortaya çıktığı bu durumlarda, maddenin getirdiği önemli tutuklama kendiliğinden meşruluk kazanmaktadır. Bu husus, bütün hukuk dallarında geçerli ve herkesçe bilinen «menfaatların tartılması ve ağır gelenin tercih edilmesi» teorisinin normal, mantıklı sonucudur. Hükmün uygulanabilmesi için savaş, sıkıyönetim yahut olağanüstü halin usulüne uygun yani kanunun öngördüğü surette ilanı gerekir.

Fıkra içinde, öngörülen ağır tedbirlerin, («durdurma» yahut «güvencinin kaldırılması») sınırı da gösterilmiş; bu suretle, bunların, hak ve hürriyetler için dayanıksız bir tehdit teşkil etmeleri önlenmek istenmiştir. Ezcümle, hak ve hürriyetlerin durdurulması yahut bunlar için öngörülen güvencelere aykırı tedbirler getirilmesinde «durumun gerektirdiği ölçü içinde kalınacak», yani «istisna»'da orantı korunacak; aynı zamanda, hak ve hürriyetlere getirilecek «istisnalar», uluslararası hukukdan doğan yükümlülükleri ihlal etmeyecektir.

Savaş yahut sıkıyönetim ve olağanüstü hal ilanında uyulacak hükümler; bu durumlarda sahip bulunulan olağanüstü yetkiler; kısaca, bu durumlara ilişkin temel hükümler Anayasada; ayrıntılar ise özel kanunlarda gösterilecektir.

Bu maddenin ikinci fıkrası savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü halde dahi hiçbir sebep ve surette durdurulamayacak, ihlal edilemeyecek hak yahut hürriyetleri sınırlı şekilde saymış bulunmaktadır. Bunlar, fıkradan kolayca anlaşılacağı gibi, 17 nci maddenin son fıkrası hükmü saklı kalmak üzere yaşama ve vücut bütünlüğünün korunması hakkı, ceza hükümlük kanunların geçmişe yürümeyeceği, suçsuzluk karinesi ve kendilerine ait maddelerde belirttikleri anlamda ve içerikte din ve vicdan, düşünce ve kanaat hürriyetleridir.

MADDE — 16

Yabancıların durumu

Bu madde, ülkede bulunan yabancıların hak ve hürriyetlerinin, gereken hallerde, vatandaşları farklı olarak düzenlenip sınırlandırabileceğini hüküm altına almaktadır. Mesela bir yabancıнын ülkeye giriş yahut ülkede seyahat ve yerleşme hürriyeti, basın hürriyeti elbetteki vatandaşlarınkinden farklı olacaktır. Bu farklılık kendisini özellikle siyasi haklar konusunda göstermektedir. Vatandaş ve yabancı arasında gözetilen bu ayırım milletlerarası hukuka uygun olmalıdır. Kişi - Devlet ilişkilerine milletlerarası bir unsur karıştığı zaman bu ilişkilerin düzenlemelerinde milletlerarası hukukun göz önünde tutulması gereği bilinmektedir.

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

İKİNCİ BÖLÜM

MADDE — 17

Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

Kişinin sahip bulunduğu hak ve hürriyetler, bu maddeden itibaren önem dereceleri göz önünde tutularak belirlenmiştir. Bu madde ile yaşama maddî ve manevî varlığın bütünlüğü ve bunun geliştirilmesi hakkı korunmaktadır. Bu iki hakkın bir bütün teşkil ettiği, birbirini tamamladığı açıktır. Kanun güvencesi

altında olan yaşama hakkını korumak için devlet, gerekli tedbirleri alacaktır. Kişinin, rızası olmadan, bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulması yahut organlarının alınması, yasağı, vücut bütünlüğünün korunması hakkının bir gereği ve uzantısı niteliğindedir.

Maddenin ikinci fıkrası işkence, eziyet yahut insan hürriyetiyle bağdaşmayan ceza ve muamele yasağı koymaktadır. Uzun açıklamalara gerek yoktur işkence, eziyet yahut insan hürriyetiyle bağdaşmayan ceza veya muamele, bugün ulaşılmış bulunduğumuz uygarlık düzeyinde, hem insanî duyguları rencide eder niteliktedir; hem de kişinin vücut bütünlüğüne bir tecavüzdür.

Maddenin üçüncü fıkrasıyla ölüm cezası saklı tutulmakta yani bu cezanın uygulanması halinde, kişinin yaşama hakkı ihlal edilmiş olmamaktadır. Bu fıkra da ayrıca «Meşruluk şartları» da fıkra da yer almıştır. Kolayca anlaşılabilceği gibi, «Öldürme fiilinin» meşru sayılabilmesi için, herşeyden önce, böyle bir fiile yönelmeye mecbur kalınması; fıkra da sayılan amaçların (meşru savunma, isyanı bastırma gibi) gerçekleştirilebilmesinin başka türlü mümkün olmaması gerekir. Bu hallerde, öldürme fiilinin meşru sayılabilmesi için, girişilen hareketin kanuna dayanması gerekir. Ezcümle gerçekleştirilmek istenen yakalama yahut tutuklamanın, kanunun öngördüğü şartlara ve şekillere uygun bir yakalama veya tutuklama olması; veya isyan yahut ayaklanmanın bastırılmasında kanuna uygun şekilde hareket edilmesi gereği gibi.

MADDE — 18

Zorla çalıştırma yasağı

Çalışma, iş görme kişinin serbest iradesiyle yüklendiği bir faaliyet, diğer bir deyimle serbest iradeyle üstlenilen bir yükür. Bu yükün kişiye zorla kabul ettirilmesi, kendisinin, iradesi dışında bir faaliyette bulunmaya mecbur bırakılması hem kişi hürriyetiyle bağdaşmayan bir husustur; hem de bu duruma sokulan kişi için bir eziyet teşkil eder. Bu nedenledirki maddenin birinci fıkrası zorla çalıştırmayı yasaklamaktadır. Bu fıkra ile aynı zamanda «Angarya yasağı» da getirilmiştir. «Angarya», kişinin emeğinin karşılığını almadan zorla çalıştırılmasıdır.

Maddenin ikinci fıkrası «Zorla çalıştırma» sayılmayacak halleri göstermektedir ve bu sayım sınırlayıcıdır.

Bilindiği gibi suçla savaşta en etkili araç suç eğilimi gösteren kişilerin ıslah edilerek, eğitilerek bir daha suç işlemeyecek hale getirilmeleridir. ıslah ve eğitimde en etkili araç ise kişiye çalışma zevkinin aşılması, tembelliğin izalesi, çalışarak dırtüst şekilde geçimini sağlama imkânının verilmesidir. Bu nedenledirki cezaevlerindeki hükümlülük rejimi çalışma esasına dayandırılmıştır. Bununla beraber hükümlülerin tabi tutulacakları çalışma yahut aşırı güçlük gösteren bir işin yaptırılması hem yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmekten uzaktır; hem de insanî olmayan bir muamele yahut ek bir cezadır. Bu mülâhazalarladirki hükümlülerin, hükümlülük süresince makul bir çalışma rejimine tabi tutulmaları «Zorla çalıştırma» sayılmamıştır. Bu kişilerin ücretsiz çalıştırılmaları ise «Angarya» teşkil edeceğinden, birinci fıkra ile yasaklanmıştır.

Vatandaşın vatan savunmasına katılması yükümlülüğü de, bir vatandaşlık ödevi olarak, askerî nitelikteki yahut askerlik ödevi yerine geçen hizmetlerin «Zorla çalıştırmak» sayılmamasını gerekli kılmıştır. Bu husus «Vatan hizmetinin» doğal bir sonucudur.

Topluluğun hayatını yahut refahını tehlikeye sokan buhran veya doğal afet hallerinde kişilerden istenen hizmet yahut normal vatandaşlık ödevi niteliğinde olup, bilhassa olağanüstü sıkıntılı durumlarda gerekli görülen iş yükümlülükleri de «Zorla çalıştırma» sayılmayacaktır.

MADDE — 19

Kişi hürriyeti ve güvenliği

Bu madde kişi hürriyetini ve güvenliğini korumaya yönelik hükümleri içermektedir. Bilindiği gibi insanın kişi hürriyeti ve güvenliğine sahip olması, bunun güvence altına alınması demek, kişinin vücut ve hareket serbestisine sahip olması; kimsenin kanunda gösterilen hal, kusur ve şartlar dışında bu hareket serbestisinden mahrum edilmemesi; yani yakalanıp tutuklanamaması demektir.

19 uncu maddenin birinci fıkrasında bu anailke belirtilmiş; ikinci ve üçüncü fıkrada da kişi hürriyeti-
nin kısıtlanabileceği haller sınırlayıcı sayım yoluyla belirlenmiştir. Bu suretle kanun koruyucunun bu konuda-
ki yetkisi sınırlanmış bulunmaktadır.

İlk hal yetkili mahkeme tarafından verilen hapis cezası yahut ceza yerine geçen ve kişi hürriyetini kısıt-
layan bir güvenlik tedbirinin yerine getirilmesi halidir. Mesela ceza sorumluluğu bulunmayan bir suçlunun
hapis cezası yerine bir müessesede tedavisine mahkemece karar verilmesi halinde, bu karar gereği, (tıpkı ha-
pis cezasında olduğu gibi) suçlunun hürriyeti kısıtlanmış olacaktır.

İkinci halde ise yetkili mahkeme tarafından verilen bir karara yahut kanundan doğan bir yükümlülüğe
uyulmaması halinde, bunların yerine getirilmesi amacıyla kişinin hürriyetinin kısıtlanması, yani kendisinin
bir zor tedbirine konu olması öngörülmüştür.

Üçüncü halde, suç işleme eğilimi gösteren küçüklerin eğitimi konusunda karar almak yahut «Gözetim
altında eğitim» tedbiri olarak adlandırılan tedbirin uygulanmasını sağlamak amacıyla küçüğün hürriyetinin
kısıtlanması söz konusudur. Toplum suçtan korumak için, kişinin suç işleme alışkanlığı içine yerleşmeden
önce ele alınması gerektiği herkesçe bilinmektedir. Hukuk dilinde genellikle «Korunmaya muhtaç çocuklar»
olarak adlandırılan bu gruba yönelik tedbirler gereğini uzun uzun izaha ihtiyaç yoktur.

Dördüncü halde iki ayrı durum söz konusudur. Birinci halde, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek
amacı güdülmüştür. Bu tür bir hastalık yayabilecek kimselerin serbestçe dolaşmalarının önlenmesini, me-
sela kendisinin evden çıkmasına izin verilmemesi buna örnek gösterilebilir. İkinci hal ise «Suç öncesi tehlike-
li hal» olarak adlandırılan durumda bulunan kişileri ve bunlar konusunda alınması gerekli tedbirleri içere-
mektedir. Bilindiği gibi suçla savaşta etkili olunabilmesi için suçun işlenmesini beklememek; suç işlemeye fev-
kalade müsait bir düzey üstünde bulunan kişiler hakkında, zamanında uygun tedbirler alarak zararı daha
kaynağında önlemek gerekir. «Suç öncesi safha» denilen bu safhada bulunan kişiler özellikle, uyuşturucu
madde tutkunları alkolikler, akıl hastaları yahut serserilerdir. «Serseri» terimi, «Muntazam ve normal geçim
kaynağından mahrum ve meskeni bulunmayan» kimseleri ifade eder. Kolayca anlaşılacağı gibi bir akıl has-
tası, uyuşturucu madde tutkunu yahut alkoliğin veya yukarıda ifade edildiği anlamda bir serserinin suç iş-
leme ihtimali, diğer kişilerin gösterdiği riskten daha yüksektir. Bunlar kendi hallerine bırakıldıkları takdir-
de toplum için devamlı bir tehlike ve tehdit teşkil edeceklerdir. Kendilerinin bir adım daha atarak suç alanı-
na girmelerine engel olmak için kendileri konusunda «Önleyici güvenlik tedbirleri» yahut, diğer bir deyim-
le, «Toplumsal savunma tedbirleri» alınmaktadır. Bu tedbirlerin neler olduğu, uygulama şartları ve benze-
ri hususlar, bugün pekçok ülkede kabul edilmiş bulunan «Toplumsal Savunma Kanunları» tarafından dü-
zenlenecektir. Bu tür tedbirlerin bazılarının (müessesede eğitim) uygulanması, «Tehlikeli hal» gösteren kişi-
nin şu veya bu şekilde kısıtlanmasını zorunlu kılar. İzahına çalışılan hüküm bu ihtiyacı karşılamaktadır.

Nihayet beşinci halde, ülkeye usulsüz olarak giren yahut kanuna uygun şekilde sınır dışı edilecek veya
suç nedeniyle yabancı bir ülkeye geri verilecek kişinin, gerekli işlem yerine getirilinceye kadar, hürriyetinden
mahrum edilmesi yani yakalanması veya tutuklanması söz konusudur. Bu gibi hallerin benzeri hürriyet kısı-
tlamalarını meşru kılacağı açıktır.

Üçüncü fıkrada önce, sanık durumundaki kişilerin hangi hallerde ve hangi şartlarla hürriyetlerinin kısıt-
lanabileceği gösterilmiştir.

Gerçekten bu fıkrada sanığın tutuklanması sebepleri gösterilmiştir. Bunlar kaçma, delilleri karartma teh-
likelerinin mevcudiyetidir. Fıkrada yer alan «...veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunun gös-
terdiği diğer hallerde...» ibaresiyle, bu sayımın sınırlayıcı olmadığı ifade edilmek istenmiştir. Tutuklama
sebepleri kanunda gösterilecektir ve tutuklamaya ancak hâkim karar verebilecektir.

Fıkranın ikinci cümlesinde hâkim tarafından verilen bir karar olmaksızın hürriyetin kısıtlanması; yani
sanığın «Geçici olarak yakalanması» hali öngörülmüştür. Geçici yakalama, ancak suçüstü halinde yahut ge-
cikmesinde sakınca bulunan hallerde mümkündür. Hâkim kararı almadan «Yakalamanın» diğer ayrıntı şart-
larını kanun gösterecektir. Mesela Ceza Muhakemeleri Usul Kanunumuzun 127 nci maddesinde olduğu gibi.

Maddenin dördüncü fıkrası, her ne sebeple olursa olsun hürriyeti kısıtlanan kişiye bu kısıtlama sebebi-
nin hemen bildirilmesini emretmektedir. Bu bilgi ilgiliye mümkünse yazılı, imkân yoksa sözlü olarak verile-

cektir. Amaç, kişinin, iddialara karşı savunmasını mümkün kılmak, aynı zamanda, muhtemel maddî hataları (kimlik hatası gibi) önlemektir. Genel niteliği nedeniyle, bu hüküm, bu madde uyarınca özgürlüğü kısıtlanan herkese uygulanacaktır.

Beşinci fıkra yalnızca sanık olarak yakalanan veya gıyabında verilmiş bir kararla tutuklanan kişileri kapsamaktadır. Amaç, sanığı en kısa zamanda bağımsız ve tarafsız hâkim güvencesine kavuşturmaktır. Bu süre normal hallerde kırksekiz saat; topluca işlenen, yani yüksek sayıda sanığı bulunan suçlarda da onbeş gündür. Kırksekiz saat veya onbeş günlük süreler sınır teşkil eder; ve gerekli «Polis soruşturmasına» imkân vermek amacıyla öngörülmüştür. Olağanüstü durumlar (savaş, sıkıyönetim) saklıdır.

Hürriyetleri kısıtlanan sanığın durumundan yakınlarına bilgi verilmesi «İnsanî» bir işlemdir.

Yedinci fıkra hükmü sanık olarak hürriyeti kısıtlanan kişilerle ilgilidir. Fıkra hükmünün amacı, sanığın, mahkûmiyet hükmünden önce, gereksiz olarak, mahrum edilmesini önlemektir. Tutuklu bulunan sanık ya makul süre içinde yargılanıp durumu kesinlik kazanacaktır; yahutta kendisi yargılama süresinde serbest bırakılacaktır. Hükmün muhatabı yargılama merciidir. Bu merci gerekli faaliyetleri zamanında yapacak; yargılama sırasında sanığın tutuklu kalması ihtiyacını ortadan kaldıracaktır. Mesela, deliller en kısa zamanda toplanacak; sanığın, «delilleri karartma» tehlikesi sebebiyle tutuklu kalmasına gerek olmayacaktır. Eğer tutuklama kaçma tehlikesi sebebine dayanıyorsa, sanığın serbest bırakılması, kendisinden bir güvence istenmesi şartına bağlanabilecektir.

Sekizinci fıkra hukuk dilinde «habeas corpus» güvencesi olarak adlandırılan güvenceyi getiriyor. Bu güvence, her ne suretle olursa olsun hürriyeti kısıtlanan kişileri kapsamaktadır. Bu suretle, hürriyeti kısıtlanan kişi, bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı iddiasında bulunabilmek, bu iddiasını dinletebilmek amacıyla bir hâkime başvurma imkânından mahrum bırakılmayacaktır. «Habeas corpus» güvencesinin diğer bir gereği de, önüne gidilen yargı merciinin, hürriyet kısıtlamasının kanuna aykırı bulunması halinde ilgilinin serbest bırakılmasına emretme yetkisine sahip olmasıdır. Kişinin hâkim kararıyla hürriyetinden mahrum kalması halinde, «habeas corpus» güvencesi bir «itiraz» mercii yaratmakta; diğer hallerde ise ilk derece hâkim incelemesi getirmektedir.

Nihayet maddenin dokuzuncu fıkrası ile, kanuna aykırı hürriyet kısıtlamalarında kişinin uğradığı zararın Devletçe tazmini, öngörülmüştür. Bu tazmin otomatik değildir; tazmin şartlarını kanun gösterecektir. Mesela yargılama sonunda verilen bir beraat kararı, yargılama sırasında tutuklu kalmış bir sanığı muhakkak tazminat ödemeyi gerektirmez.

MADDE — 20

Özel hayatın gizliliği

Bu madde ile kişinin özel hayatı korunmaktadır. Kişinin özel hayatı ferdî, özel hayat ve ayrı bir kavram ve bir «bütün» teşkil eden aile hayatından oluştuğu için her ikisi birlikte ifade edilmiştir. Bu anlamda özel hayatın korunması herşeyden önce bu hayatın gizliliğinin korunması, başkalarının gözleri önüne serilememesi demektir. Bu cümleden olarak mesela basın hürriyeti sınırlanabilecek yani kişinin özel hayatı gazete sayfalarında hikâye edilemeyecektir. Söz konusu gizliliğin korunması, ikinci olarak, kişinin üstünün, özel kâğıtlarının ve eşyasının aranmaması ile sağlanacaktır. Bu gizliliğin kaldırılması ancak hâkim kararıyla olacak; fakat gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, mesela suç delillerinin kaybolmasını önlemek için, bu yetki hâkimden başka bir makama, mesela kolluk kuvvetlerine yahut sevcıya tanınabilecektir. Birinci fıkroda yer alan özel sınırlama sebebi yani gizliliğin kaldırılmasında «adli kovuşturma» gereklerinin saklı tutulması, esasen, bu hususu da içermektedir. Bununla beraber «adli kovuşturma» gerekleri, kişinin üstünün, kâğıtlarının, eşyalarının aranmasından daha geniş kapsamlı olduğu için (mesela yargılama sırasında, kişinin özel hayatının açıklanması), «adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır» hükmü birinci fıkraya ayrıca eklenmiştir.

Özel hayatın korunmasının diğer bir yönü de resmî makamların özel hayata müdahale edememesi; yani kişinin ferdî ve aile hayatını kendi anladığı gibi düzenleyip yaşayabilmesidir. Maddenin birinci fıkrasında «Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini istemek hakkına sahiptir» denmek suretiyle bu husus da sağlanmıştır.

MADDE — 21

Konut dokunulmazlığı

Konut dokunulmazlığının korunması bu madde ile hüküm altına alınmıştır. Bilindiği gibi konut dokunulmazlığı da özel hayatın korunmasına ilişkin diğer bir unsurdur. Konut, her türlü ihlalden masun tutulmadıkça kişinin özel hayatı korunmuş olmayacaktır. Çünkü özel hayatın belli başlı sahnesini konut teşkil etmektedir.

Bundan önceki maddede olduğu gibi bunda da konut dokunulmazlığının kaldırılması ancak hâkim kararıyla olacak; istisnaen hâkimden başka bir merci de, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, bu dokunulmazlığı kaldırabilecektir. Böylece konuta girilebilecek, konutta arama yapılabilecek ve buradaki eşyaya el konulabilecektir.

MADDE — 22

Haberleşme hürriyeti

Burada söz konusu olan haberleşme, kişilerin kendi aralarında P.T.T. araçları aracılığıyla serbestçe haberleşebilmesidir. Bu husus dahi özel hayatın bir unsurunu teşkil etmektedir; bu sıfatla haberleşmenin de gizliliğini korumak gerekir ve bu gizlilik maddenin ikinci fıkrasıyla hüküm altına alınmıştır.

Özel hayatın gizliliğinin korunması ve konut dokunulmazlığında olduğu gibi, haberleşmenin gizliliği de ancak hâkim kararıyla kaldırılabilir; fakat kanunun açıkça yetkili kıldığı başka bir merci dahi, acele hallerde, istisnaen, bu yolda emir verebilecektir. Bu suretle, gereğinde, kişilerin kendi aralarında haberleşmeleri engellenebilecek yahut bu haberleşmenin içeriğinden resmi makamlar bilgi sahibi olabilecektir.

MADDE — 23

Yerleşme ve seyahat hürriyeti

Bu maddede kişinin yerleşme ve seyahat hürriyetleri düzenlenmiş; birinci fıkrada ilke belirtilmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında yer alan «suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek, kamu mallarını korumak» amacıyla yerleşme hürriyetinin sınırlanabileceği hususu, bu hürriyet için öngörülen ve «genel sınırlama sebeplerine «eklenecek» özel sınırlama sebepleridir.»

Keza, üçüncü fıkrada seyahat hürriyeti konusunda öngörülen «suç soruşturma ve kovuşturma sebebiyle» yahut «suç işlenmesini önlemek» amaçları da aynı niteliktedir.

Maddenin üçüncü fıkrasıyla vatandaşa yurt dışına çıkma hürriyeti tanınmakta; ve bu serbestinin hangi özel sebeplerle sınırlanabileceği gösterilmektedir.

Son fıkra ile, vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamayacağı hükme bağlanmıştır. Vatandaşın, «yurtsuz», bırakılması gibi ağır bir müeyyidenin yasaklanması bir zorunluluktur.

MADDE — 24

Din ve vicdan hürriyeti

Bu maddedeki anlamıyla din ve vicdan hürriyeti, kimsenin dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden ve dinî inancının gereklerini yerine getirip getirmemesinden dolayı kınanamayıp, suçlanamamasıdır. Maddenin üçüncü fıkrasında yer alan bu husus, birinci fıkranın tabii bir sonucudur.

Keza, birinci fıkranın tabii sonuçlarından bir diğeri de, kamu düzenine, genel ahlaka ve bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmamak kaydıyla, ibadet, dinî ayin ve törenlerin serbest oluşudur.

Üçüncü fıkra hükmüne göre, istismar ve suiistimali önlemek amacıyla, din ve ahlak eğitim ve öğretimi devlet denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Keza bu eğitim, ilk ve orta öğretimde zorunludur. Gayri müslimler, tek tabiri olarak, bu zorunlu eğitim dışında bırakılmışlardır.

Nihayet, maddenin son fıkrası ile de dinin ve dinî duyguların siyasi amaçlara alet edilmesi yasaklanmıştır.

İlave etmek gerekirken, bu anlamda dinî inanç ve kanaat hürriyeti, niteliği gereği hiçbir sınırlamaya tabi tutulamayacaktır. Bu husus 15 inci maddede açıkca belirtilmiştir.

MADDE — 25

Düşünce ve kanaat hürriyeti

Bu maddedeki şekliyle düşünce ve kanaat hürriyeti kişinin düşünce ve kanaatlerinde tamamen hür olduğu; bunları açıklamaya zorlanamayacağı; düşünce ve kanaatleri sebebiyle suçlanıp kınanamayacağıdır.

Madde ile bu hürriyet, «Düşünceyi açıklama» hürriyetinden ayrılmıştır. Gerçekten bu iki hürriyet her ne kadar birbirleriyle bağlantılı ise de; nitelikleri ve sonuçları bakımından birbirinden farklıdır.

Din ve vicdan hürriyeti konusunda ileri sürülen mülahazalar, burada da geçerlidir. Yani bu hürriyet dahi hiçbir sebeple ihlal edilmeyecektir. 15 inci maddede de belirtildiği gibi olağanüstü haller dahi bu hürriyetin sonuçlarını ortadan kaldırmayı meşru kılmaz.

MADDE — 26

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

Madde ile kişiye, düşünce ve kanaatlerini her türlü araçla açıklama ve yayma hürriyeti tanınmaktadır. Hüküm, statik düşünce ve kanaat hürriyetinin dinamik uzantısını teşkil eder. Birinci fıkroda, ayrıca kitle haberleşmesinin de ifade hürriyetine dahil bulunduğu açıkca belirtilmiştir. Gerçekten günümüz toplumunda ifade hürriyeti ancak kitle haberleşme araçları aracılığıyla kullanılabilmekte; ancak bu yoldan etkili olabilmektedir. Bu nedenledirki, serbest kitle haberleşmesinin sağlanması, bir anlamda, düşünceyi açıklama hürriyetinin varlığı için zorunludur. Bilindiği gibi radyo, televizyon ve sinema, kitle haberleşme aracı olarak, diğer kitle haberleşme araçlarından mesela yazılı basından, çok daha farklı bir niteliğe sahiptir. Bu araçların kullanım ve denetimi, sahip bulundukları etki nedeniyle, farklı bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu gerekçeyledirki, radyo, televizyon ve sinema yoluyla yayımlarda «serbesti sistemi» yerine, «izin sistemi» kabul edilebilecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında, ifade hürriyeti konusunda öngörülen özel sınırlama sebepleri yer almıştır. Bunlar : suçların önlenmesi ve suçluların cezalandırılması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sınırlarının, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin korunması, yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi, mülahazalarıdır.

Kitle haberleşme araçlarının kamuoyu üstündeki etkisi ve demokratik devlet yönetiminde üstlendikleri önemli görev bunlar konusunda bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. Kitle haberleşmesinde, görevin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlayıcı bu düzenleme «denetleme tedbirleri» adıyla anılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tür tedbirlerin amacı ifade hürriyetini sınırlamak değil, fakat faaliyetin görev yararına düzenlenmesidir. Bu nedenledirki, maddenin son fıkrasında, haber ve düşünceleri yayma amaçlarının kullanımını düzenleyici hükümler getirilebileceği dolaylı olarak ifade edilmiş; fakat bunların hiçbir zaman düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini engelleyemeyeceği vurgulanmıştır. Bu tür düzenlemelerin düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlandırılması sayılamayacağı fıkroda hükme bağlanmıştır. Buna örnek olarak mesela Basın Kanununun yazılı yayımı düzenleyen hükümlerini gösterebiliriz. Nitekim son fıkraya hükmüne uygun olarak 29 uncu maddenin ikinci fıkrası böyle bir düzenlemeyi sürekli yayımlar konusunda öngörmüş bulunmaktadır.

MADDE — 27

Bilim ve sanat hürriyeti

Bilim ve sanat hürriyetini güvence altına alan bu madde uyarınca herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapmak hakkına sahiptir. Bu hükmün gereği olarak, bilim ve sanat hürriyetini kullanan kişinin, bilim ve sanatın öz niteliği olan objektifliğe riayeti şarttır.

Bilindiği gibi yabancı kaynaklı yayınlar, bütün ülkeler mevzuatında, denetim altında tutulmakta; diğer bir deyimle yabancı kaynaklı yayınların çeşitli mülahazalarla ülkeye girmesi yasaklanabilmektedir. Madde- nin son cümlesi, bu tür bir denetim tedbirinin bilim ve sanat hürriyetini ihlal sayılamayacağını ifade etmektedir.

MADDE — 28

Basın hürriyeti

Maddenin birinci fıkrasında basın hür olduğu, sansür edilemeyeceği yani ön denetime tabi tutulamayacağı ifade edilmiş; basın hürriyetinin temel unsurlarından biri olan «matbaa serbestisi» de fıkra- ya eklenmiştir.

İkinci fıkra ile resmî dilden başka bir dilde yazılanyayınlar «izin rejimine» bağlanmıştır.

Üçüncü fıkra basın hürriyeti önünde devletin «olumlu tutumunu» yani bu hürriyetin gerçekten sağlan- masında devletin yardımcı olmasını, bu amaçla gerekli tedbirlerin alınması ihtiyacını öngörmektedir. Bu cüm- leden olmak üzere basın devlet yardımı yanında, basın hürriyetini tehdit eden «tekelleşme», yahut «yoğun- laşma» eğilimlerini önleyici tedbirleri sayabiliriz.

Maddenin dördüncü fıkrasında, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü koyan 26 ncı madde hükmü- nün, basın hürriyetinin sınırlanması ve düzenlenmesinde de uygulanacağı belirtilmiştir. Gerçekten basın hür- riyeti düşünceyi yayma hürriyetinin belli bir kullanım şeklini ve hatta, yaygınlığıyla nedeniyle, uzantısını teş- kil etmektedir. Bu nedenle düşünceyi açıklama hürriyetine ilişkin genel esasların ve özellikle bu hürriyetin sınırlanmasında geçerli özel sebeplerin, basın hürriyeti konusunda da uygulanması doğaldır. Unutmamak ge- rekir ki basın hürriyeti kaynağını 26 ncı madde hükmünden almaktadır.

Maddenin beşinci fıkrası basın suçlarının yahut basın yoluyla işlenen suçların «yayım ile vücut bulaca- ğı» genel kuralına bir istisna getirmektedir. Bilindiği gibi «yayım» (neşir), fikir ürününün umuma sunul- ması, yani açıklık kazanması demektir. Basın suçları yahut basın yoluyla işlenen suçlarda bu «yayım» un- suru ile suç tamam olmaktadır. İşte bu beşinci fıkra yayım araçlarıyla işlenen bir grup suçta «yayım» un- surunun yokluğuna rağmen cezalandırmayı mümkün kılmaktadır. Hükmün sevk amacı, sözkonusu gruba dahil, suçların ağırlığı nedeniyle bunlara daha ilk anda engel olunması arzusudur. «Yayım» gerçekleş- tik- ten, fikir ürünü umuma sunulduktan sonra alınacak her türlü tedbirin, «yayım»la ortaya çıkan zarar yahut tehlikeyi ortadan kaldırmaya yetmeyeceği düşünülmüştür. Fıkroda öngörülen bu suçlar Devletin iç ve dış güvenliğine, ülkenin ve milletin bütünlüğüne karşı işlenen suçlar yanında, suç işlemeye, ayaklanma veya is- yana teşvik eden, haber veya yazılardır. Bu tehlikeli amaçlara yönelik haber yahut yazıları, hangi sıfatla olursa olsun, yayım amacıyla basan ve bastıranlar, bu suçlara ait kanun hükümlerince sorumlu olacaklar- dır. Fıkranın son cümlesi, bu tür yazı yahut haberi içeren yayım organının, tedbir olarak, dağıtımdan alı- konulabileceğini yani zaptolunabileceğini belirtmektedir.

Altıncı fıkra, olaylar hakkında yayım yasağı konamayacağı ilkesini koymakta ve bu kurala bir tek hal- de istisna getirmektedir. Bu istisna da yargılama görevinin etkiden uzak tutulması amacına yöneliktir. Ger- çekten «yayım yasağı», basın hürriyetine tıpkı sansür gibi, ağır şekilde tehdit eden bir «önleyici» tedbirdir. Bu nedenle, uygulama alanının gayet dar biçimde sınırlanması gerekir. Kabul edilen istisnanın meşruluğu üzerinde şüpheye yer yoktur. Yargılama görevi, ancak her türlü etkiden uzak olarak yerine getirildiği takdir- de güven verecek; ancak bu şartla mahkeme kararı «doğru», yu ifade edecek ve «kesin hüküm kuvvetine» sahip olacaktır.

Yedinci fıkra, süreli ve süresiz yayımların toplatılması hususunu düzenlemektedir. Umuma sunulmuş ya-
nı dağıtılmış bir yayımın toplatılmasına, kural olarak, hâkim karar verecektir. Bununla beraber adli kovuş-
turmanın henüz başlamadığı ve gecikmesinde de sakınca bulunan hallerde kanunun yetkili kıldığı başka bir
merci toplatma kararı verebilecektir. Hâkimden başka bir mercin vereceği toplatma kararının gerekçesi de
fıkra da belirtilmiş; yani bu makamın konu bakımından takdir hakkı sınırlanmıştır. Acele hallerde bu mer-
ci tarafından verilebilecek toplatma kararı ancak Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenli-
ğin, kamu düzeninin, genel ahlakın, korunması, suçların önlenmesi mülahazalarıyla verilebilecektir. Olağan-
üstü bir tedbir niteliği gösteren bu yetki yine yargı organının denetimi altında tutulmaktadır. Nitekim top-
latma kararı veren merci, bu kararı en geç yirmidört saat içinde hâkime bildirecek; hâkim de bu kararı en
geç iki gün içinde onaylamazsa, karar hükümsüz kalacaktır.

Sekizinci fıkra süreli veya süresiz yayımların zapt ve müsaderesinde, Ceza ve Ceza Muhakemeleri Usu-
lû Kanunlarımızın genel hükümlerinin uygulanacağını belirtmektedir. Her ne kadar yedinci fıkra da yer alan
«toplatma» tedbiri, bir anlamda, yayım organının «zaptı» niteliğinde ise de; ancak suç kovuşturması müesse-
sesi olarak «zapt ve müsaderenin» ayrıca öngörülmesinde yarar vardır. Yayım organları konusunda bu özel
«toplatma» tedbirinin varlığı, bir ceza hukuku müessesesi olarak «zapt ve müsadere» ye ait genel hükümler-
in bunlara uygulanıp uygulanmayacağı hususunda tereddüt doğurmuştur. Bu tereddüdü ortadan kaldırmak
amacıyladır ki, söz konusu fıkraya gerek görülmüştür. Bilindiği gibi Ceza Kanunumuza göre suç ürünü ve
suç aleti zapt ve müsadereye tabi eşyadandır. Bir suçun basın yoluyla işlenmesi halinde yayım organını bu
genel hükmün dışında tutmak için ortada makul sebep yoktur.

Maddenin son fıkrasında süreli yayımların hangi hallerde ve hangi şartlarla kapatılacağı hüküm altına
alınmaktadır. Kapatma, ceza mahkûmiyetine eklenecek fakat kişiyi değil süreli yayını hedef alan ayrı bir
müeyyidedir. Bu ek müeyyidenin öngörüldüğü suçlar da sınırlı sayım yoluyla gösterilmiş; ancak Devletin
ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine, Cumhuriyet ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlaka karşı işlenen
suçlardan mahkûmiyet halinde bu ağır müeyyideye başvurulacaktır.

Kapatılan süreli yayının devamı niteliğinde bir yayım yapılamayacağına göre, bu yasağa aykırı hareket
halinde yayım, gene hâkim kararıyla toplatılacaktır.

MADDE — 29

Süreli ve süresiz yayım hakkı

Madde süreli ve süresiz yayımları birlikte ele alarak bunların yayım şartlarını, basın hürriyetine uygun
olarak, göstermiştir.

Birinci fıkra da, süreli ve süresiz yayımların izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamayacağı
açıkça belirtilmiştir. Hürriyet yahut hakların kullanılmasında «izin» sisteminin, hürriyet kavramıyla bağdaş-
madığı açıktır. «Malî teminat», ise, yayım için daima bir «engel tehdidi» teşkil ettiği cihetle gene bir «ön-
leyici tedbir» olarak yasaklanmış bulunmaktadır.

Yayımların izne bağlı tutulmaması, her türlü denetim dışında bırakıldığı anlamını da ifade etmez. Yayım or-
ganlarının günümüz toplumlarında ve Devlet yönetiminde gösterdiği önem ve demokratik rejimlerde üstlen-
dikleri görev bunlar konusunda bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu düzenleme hem görevin amacına uy-
gun surette yerine getirilmesini sağlayacak; hem de sahip bulunulan serbestinin sulistimali bu yoldan önlen-
miş olacaktır. Basın hukukunda hiçbir zaman «önleyici tedbir» niteliğinde yani bir serbestiyi kaynağında, di-
ğer bir deyimle, kullanılmadan yok eden bir tedbir olarak görülmeyen bu düzenleme basın kanunlarında
yer almaktadır. «Düzenleyici», hükümlerin, basın hürriyetiyle bağdaşabilmesi için bunların, haber, düşünce
ve kanaatlerin serbestçe yayımını engelleyici veya zorlaştırıcı nitelikte olmamaları gerekir. Maddenin ikinci
fıkrası, bütün bu hususları göz önünde tutularak kaleme alınmıştır. Düzenleyici tedbirler özellikle süreli ya-
yımlar konusunda önem gösterdikleri için fıkranın birinci cümlesinde süreli yayımlardan söz edilmiştir. Bu-
na karşılık fıkranın ikinci cümlesinde, süresiz yayımları da kapsar şekilde genel bir ifade kullanılmıştır.

Kitle haberleşmesinin sağlıklı kılınması için süreli yayınlar konusunda Devlet iltimasının önlenmesi gerekir. Ancak bu sayededir ki, demokratik rejim gereği olan çoğulculuk mümkün olacak; farklı düşünce ve kanaatlerin «meydandan kovulması» sonucu ortaya çıkabilecek «tek yönlü yayım» önlenecektir. Bu amaçladır ki, maddenin üçüncü fıkrası, Devletin, süreli yayınlar konusunda ayırım yapmasını yasaklamakta, «eşit işlem» hükmünü getirmektedir.

MADDE — 30

Basın araçlarının korunması

Demokratik yönetimde üstlendikleri önemli görev nedeniyle basın araçları özel koruma tedbirlerine konu olmuşlardır. Bu tedbirlerden biri de bunların suç aleti oldukları gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeleri ve işletilmekten alıkonulamamaları yani ceza kanunlarının genel hükümleri dışında tutulmalarıdır.

Bununla beraber söz konusu koruma tedbirinin, ayırmızsız bütün basın araçları bakımından kabulü ancak uygun düşmeyeceği gibi, sakıncalı da olabilir. Bu nedenle 30 uncu madde korunmaya layık basın araçlarını belirlemek suretiyle, bunların zapt ve müsadere edilemeyeceğini yahut işletilmekten alıkonulamayacağını hükme bağlamıştır.

Korunan basın araçları, herşeyden önce, kanuna uygun şekilde (Mesela Matbaalar Kanunu) basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileridir. Bu suretle kaçak kurulmuş bir basımevi yahut bir teksir makinesi bu hükümden yararlanamayacaktır. Amaç, her ne sebeple olursa olsun bir basın aracını «dokunulmaz» kılmak değil; fakat basın aracını, yerine getirdiği «görev» nedeniyle «özel işleme» tabi tutmak, yani korumaktır.

İkinci olarak, «zapt veya müsadere» dışında tutulacak yahut işletilmekten alıkonulamayacak basın aracı, bu maddede gösterilen cinsten bir suçta «alet» olarak kullanılmamış olmalıdır. Pek ağır suç işleme halinde, «özel işlem» varlık gerekçesini kaybetmektedir.

Madde hükmü sadece «suç aleti olarak» zapt ve müsadere veya işletilmekten alıkonulmayı yasaklamaktadır. Basın aracına, başka kanun hükümleri gereği yapılan müdahaleler (Mesela İş Kanununa yahut Matbaalar Kanununa aykırılık nedeniyle basımevinin işletilmekten alıkonulması) bu hükmün dışındadır. Maddede kullanılan «zapt» ve «müsadere» terimlerinden bu husus açıkça anlaşılmaktadır.

MADDE — 31

Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

Madde, kamu tüzelkişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından kişilerin ve siyasî partilerin yararlanma hakkını öngörmekte; ve aynı zamanda bu araçların fonksiyonunu, dolaylı bir ifadeyle, belirtmektedir.

Genellikle yaygın ve kamu tüzelkişileri elindeki kitle haberleşme araçları radyo - televizyon ve resmi haber ajanslarıdır. Özellikle radyo - televizyon işletmelerinin devlet tekelinde bulunduğu ülkelerde (ülkemizde olduğu gibi) bu «yararlanma» daha büyük bir önem kazanmaktadır. Radyo - televizyon hukukunda «anten hakkı» olarak adlandırılan bu yararlanma imkânı sayesinde, kişiler ve siyasî partiler büyük kitlelere hitap edebileceklerdir. Gene bu imkân sayesinde, devlet aracı farklı düşünce ve kanaatlerin ifadesine yer veren, farklı fikir ve kanaatler önünde tarafsız bir organ haline gelecektir. Devlet hizmetinden eşit yararlanma hakkının gereği de budur. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenecektir. Bu düzenlemede gözönünde tutulacak kriterler de maddenin birinci fıkrasında gösterilmiştir. Yararlanmanın usul ve şartlarının «demokratik esaslara» uygun olması, çoğulculuğa yer vermek, farklı fikir ve kanaatler karşısında organın tarafsız davranması demektir; «hakkaniyet ölçülerine» uygun olmak ise imkândan yararlanmada «makul ve meşru menfaat değerlendirmesini» ifade eder.

Devlet elindeki basın dışı haberleşme araçlarının fonksiyonu, maddenin ikinci fıkrasında belirtildiği gibi, kamuoyunun serbestçe oluşmasıdır. Bu fonksiyonun gerçekleşebilmesi için halk, bu araçlarla haber alacak, düşünce ve kanaatlere ulaşacaktır. Kamu tüzelkişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçları, yukarıda belirtilen fonksiyonu görürken, yani haber yayarken, bu tasarının 13 üncü maddesinde yer alan genel

sınırlama nedenleriyle bağlıdır. Yani bunların haber, fikir, kanaat yayımı ve dağıtım faaliyeti, mesela Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, millî güvenliği korumak yahut genel asayiş yahut kamu düzeni mülâhazalarıyla sınırlı tutabilecek, bu «değerlere» zarar verebilecek haberler verilmeyebilecektir,

MADDE — 32

Düzeltilme ve cevap hakkı

Kitle haberleşmesi faaliyetini yürüten organların, bu faaliyetlerinde serbest kalması esastır. Bu serbestiyi kısıtlayan unsurlardan biri de, süreli yayınlarda, «zorunlu yayım» denilen yayımlardır. Bunlar yayım organına dış çevreden gönderilen ve organca yayımı mecburî olan mütalaa yahut mülâhazalardır. Böylece süreli yayının sınırlı hacmi doldurulmakta ve serbest yayına yer kalmamaktadır.

İkinci olarak süreli haberleşme organının hizmet gereklerinden biri de kamuoyuna doğru haber ve bilgi sunmaktır,

Nihayet süreli haberleşme organları faaliyetlerinde, kişilerin haysiyet ve şereflerine saygılı olmakla yükümlüdürler.

Maddenin birinci fıkrasıyla bu üç gerek yerine getirilmekte; diğer bir deyimle düzeltme ve cevap hakkı sınırlandırılmakta, kişilerin haysiyet ve şerefleri de korunarak gerçeğe aykırı yayımlar düzeltilmekte veya cevaplanmaktadır. Kişilere tanınan bu hakkın kullanılış şartlarını kanun düzenleyecektir,

Birinci fıkrada nitelikleri belirtilen düzeltme ve cevap yazılarının yayımı zorunludur. Fakat süreli yayına ilgililer tarafından gönderilecek bu tür yazıların gerçekten belirtilen niteliğe sahip bulunup bulunmadığı konusunda, düzeltme ve cevap hakkını kullandığı iddiasında olan kişi ile yayımcı arasında görüş ve değerlendirme farkı olabilir. Bu halde ihtilâf bağımsız ve tarafsız hakem durumunda olan hâkim tarafından çözümlenecektir. Bu husus da maddenin ikinci fıkrasında öngörülmüş bulunmaktadır.

MADDE — 33

Dernek kurma hürriyeti

Maddenin birinci fıkrasında dernek kurma hürriyeti müspet ve menfi unsurlarıyla birlikte ifade edilmiştir. (Kişi, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. (müspet unsur); kimse, bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz (menfi unsur). Bir hürriyete sahibiyet, o hürriyetin her türlü düzenlemeden masun tutulduğu anlamına gelmez; bu itibarla dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilecektir.

İkinci fıkrada bu hakkın kullanılmasında geçerli özel sınırlama nedenleri gösterilmiştir. Ezcümle dernekler siyasi amaç güdemeyecek veya siyasi faaliyette bulunamayacaklar; siyasi partiler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile bağlantı veya ilişki kuramayacaklardır. Bu yoldan derneklerin, son yıllarda Türk Siyasi hayatında şahit olunan ve siyasi hayatımızı bir anlamda dejenere eden faaliyetleri önlemek istenmiş; meşru amaç etiketi altında bunların amaç dışı faaliyetleri engellenmiştir. Siyasi amaçlı dernekler siyasi parti olarak teşkilatlanacaklar ve siyasi partilere ilişkin düzenleme gereklerine uyacaklardır.

Maddenin üçüncü fıkrasında derneklerin kendiliğinden dağılmış sayılması, yani hukukî varlığını kaybetmesi hali öngörülmüştür. Uygulama kanununun öngördüğü kuruluş şartlarını kaybeden yahut kanunî yükümlülüklerini yerine getirmeyen dernekler kendiliğinden yani başka bir işleme gerek kalmadan hukukî varlıklarını kaybedeceklerdir. Bu hususların varlığı idarece tespit olunacak ise de, idarenin bu takdiri, genel hüküm uyarınca yargı denetimine tabidir.

Dördüncü fıkra ile, derneklerin kapatılmasına ancak bir yargı makamının karar verebileceği hüküm altına alınmıştır. Keza uygulama kanunu hangi hallerde bir derneğin kapatılabileceğini gösterecektir. Ancak dernekler devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ve suçların önlenmesi amaçlarıyla, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, kanunun yetkili kıldığı başka bir merci tarafından faaliyetten men olunabilecektir. İdarî mercinin bu kararı dahi genel hükme göre yargı denetimi altındadır.

Derneğin ancak hâkim kararıyla kapatılabileceği kuralına beşinci fıkra ile bir istisna getirilmiş; İçişleri Bakanlığına, fıkroda belirtilen amaçlarla dernek kapatma yetkisi verilmiştir.

Dernek kurma hürriyeti bazı meslek mensupları konusunda, bu kişilerin üstlendiği görevin niteliği nedeni ile başkaca sınırlamaya konu olabilecek yahut tamamen yasaklanabilecektir. Bunlar özel bir disipline gerek gösteren Silahlı Kuvvetler yahut kolluk kuvvetleri mensupları ile dernekleşme yüzünden görevin zarar görebileceği kamu görevlileridir. Bu husus, birinci fıkra hükmünün bir istisnası olmak üzere maddenin altıncı fıkrasında yer almaktadır.

Nihayet yedinci fıkra ile, dernek kurma hürriyeti hakkındaki hükümlerin vakıflara ve bu nitelikteki diğer kuruluşlara da uygulanacağı kabul edilmiştir. Hükümün amacı, esasında dernek kurma hürriyetinden kaynaklanan, fakat sahip bulundukları hukukî nitelik itibariyle başka ad taşıyan toplulukların; kanuna karşı hile yolundan denetim ve düzenleme dışı kalmalarını önlemektir.

MADDE — 34

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

Düşünceyi açıklama hürriyetinin icrası niteliğindeki diğer bir hakda kişilerin bir araya gelerek toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleyebilmeleri hakkıdır. Bu hürriyetin de mevcudiyeti, toplantı yahut gösteri yürüyüşünün izin şartına bağlanmamasını gerektirmektedir. Toplantı veya gösteri yürüyüşünün silahsız ve saldırısız olması bu hakkın kullanılabilmesinin ilk şartıdır. Maddenin birinci fıkrası ile bu hususlar hüküm altına alınmış bulunmaktadır.

Bu hürriyetin kullanılmasında uyulacak şekil, şart ve usulleri kanun gösterecek; yani hakkın kullanılması bir kanunî düzenlemeye bağlanacaktır.

Bir toplantı yahut gösteri yürüyüşünün, kanunda belirtilen sebeplerden biriyle ertelenmesi halinde erteleme süresi iki ayı geçmeyecektir.

Bu hürriyet konusunda, genel sınırlama nedenleri dışında özel sınırlama nedenleri öngörülmemiş; yalnızca dernekler ve sendikaların sözkonusu hakları kullanmaları kendi amaçlarıyla sınırlı tutulmuştur. Böylece dernekler ve sendikalar kendi konu ve amaçları dışında, toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenlemeyecekler yahut kendi konu ve amaçları dışında bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılamayacaklardır. Dördüncü fıkra hükmü, dernek ve sendika faaliyetlerini seçilen amaç sınırları içinde tutma arzusunu başka bir ifadesini teşkil etmektedir.

MADDE — 35

Hak arama hürriyeti

Maddenin birinci fıkrasında, hak arama «Hakkının» ilk şartı olan yargı mercilerine davacı ve davalı olarak başvurabilme hakkı ve hürriyeti hüküm altına alınmış ve bunun tabii sonucu olarak da kişinin yargı mercileri önünde iddia, savunma ve «Âdil ve hakkaniyete uygun» yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Yargılama usulü kanunu ve yargı organı, Anayasa emri olarak, «Âdil ve hakkaniyete uygun» yargılamayı sağlayacak şekilde düzenlenecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında, yargılama usulü hukukunun temel kurallarından biri olan «Mahkemelerin hakkın alınması görevini yerine getirmekten kaçınmayacakları» ilkesi yer almaktadır. Bu ilke uyarınca, mahkemeler önlerine getirilen davaya bakma ve bunu sonuçlandırmaya mecburdurlar. İzaha gerek yoktur ki, mahkemelerin tarafsızlığını tehlikeye düşüren bir sebepten dolayı, hâkimin, hâkimlik görevini yerine getirmekten alıkonulduğu ve yargılama usulü kanunlarının öngördüğü haller, «Davaya bakmaktan kaçınma» yasasının dışında kalan bir husustur.

MADDE — 36

Tabii ve kanunî hâkim güvencesi

Madde başlığından da anlaşılacağı gibi bu maddede «kanunî» ve «tabii» hâkim güvencesi birlikte ifade edilmiştir.

«Kanunî hâkim», «kanunun gösterdiği hâkim» deyimiyle, mahkemelerin veya hâkimlerin görev ve yetkilerinin kanunla belirleneceği; yani ancak yasama tasarrufları yoluyla görev ve yetkinin saptanacağı belirtilmiştir. «Suç ve cezaların kanuniliği» ilkesinin, şekli ceza hukuku yani suç yargılaması hukukundaki mukabili olan bu ilke esasen «yargı» bölümünde açıkça ifade edilmiştir. Bu ilke, suç yargılaması hukukunda çok iyi bilinen ve yargılamada keyfiliği önlemek ve güvenilirliği sağlamak amacını güden «yargılamanın kanuniliği» kuralının tabii ve ilk sonucudur.

«Tabii hâkim» kavramı ise, yargılanacak nizanın vukuu anında yürürlükte bulunan kanunun öngördüğü yargı mercii demektir. Bunlara «olağan mahkemeler» denir. Diğer bir deyimle, bir ceza, ancak vukuu anında yürürlükte bulunan kanunun tabii kıldığı yargılama mercii önüne götürülecek; bu kanuna göre hangi mahkemenin görev ve yetkisine giriyorsa o mahkeme tarafından çözüme bağlanacaktır. Bu suretle davanın «olaydan» sonra çıkarılacak bir kanunla yaratılan bir mahkeme önüne götürülmesi yasaklanmakta, yani «kişiye» yahut «olaya» göre «kişiyi» yahut «olayı» göz önünde tutarak mahkeme kurma imkânı ortadan kaldırılmaktadır. Bu ise «tarafsız yargı mercii» güvencesinin ilk gereğidir.

Tabii hâkim güvencesi, bu anlamıyla, ne bütün cezaların adliye mahkemeleri önüne götürülmesini zorunlu kılar; ne de adliye mahkemeleri kümesi içinde veya dışında yer alacak «özel mahkemeler» kurulmasına engeldir. Tek anlamı, yukarıda da açıklandığı gibi, «görev ve yetki» belirlemede *ex post facto* kanunları yasaklamak, «görev ve yetki» belirleyen kanunların geçmişe yürütmesini önlemektir; bu da «tarafsız mahkeme»nin ilk gereğidir.

Maddenin ikinci fıkrası, birinci fıkra hükmünün tabii sonucudur; sonradan çıkarılan bir kanunla kurulan mahkemelerin, önceki olayları yargılaması önlenmekte, yani «olağanüstü mahkemeler» yasaklanmaktadır.

MADDE — 37

Suç ve cezalara ilişkin esaslar

Bu maddede, suç ve cezaya ilişkin çeşitli temel hükümler yer almaktadır.

Birinci fıkra herkesce bilinen «kanunsuz suç ve ceza olmaz» ilkesini koymuştur. Günümüzde, ceza yerine bazan, failin kişisel durumuna daha uygun düşecek bir «güvenlik tedbiri» uygulandığı için bunlar da «ceza» hükmünden sayılmaktadır. Bu hükme göre suç ve cezalar ve güvenlik tedbirleri ancak yasama tasarrufuyla konulabilmektedir. Keza, gene bu kural uyarınca, kanunun suç olarak öngörmediği ve ceza koymadığı bir fiil sebebiyle de kimse cezalandırılamayacaktır. Bu hüküm kanun koyucunun, «açık suç hükmü» koymasına; yani «fiili», bildirmeden suç konusunu gösterip bunun müeyyidesini belirtmesine engel değildir. Mesela Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkındaki Kanunun yaptığı gibi; bu gibi hallerde ne yasama etkisi devrilmiş ne de «kanunsuz suç olmaz» ilkesi ihlâl edilmiştir.

İkinci fıkra, genel müsadere cezasını, yani bir suç nedeniyle kişinin, suçla ilgisi bulunmayan bütün mal varlığına el koymayı yasaklamaktadır. Bu kısımda getirilen istisna uyuşturucu madde ve kaçakçılık suçlarıyla, vatandaşlıktan çıkarılma halidir.

Üçüncü fıkra kişi hürriyetinin ağır tahdidini teşkil eden hapis cezalarının yalnız mahkemelerce hükmedilebileceği; yani bunun bir «idari müeyyide» olarak (meselâ disiplin cezası) idare tarafından uygulanmayacağı esasını getirmektedir. Farklı bir disiplin rejimini gerekli kılan Silahlı Kuvvetler bu yasağın dışında bırakılmıştır.

Dördüncü fıkra ile günümüz ceza politikasının diğer bir temel ilkesi; yani hapis cezalarının öncelikle, suçluları ıslah amacına yönelik olarak yerine getirileceği ifade edilmiştir.

Beşinci fıkra, ceza sorumluluğunun «şahsî» olduğu; yani failden gayri kişilerin bir suç sebebiyle cezalandırılamayacağı hükmünü getirmektedir. Bu ilke dahi ceza hukukuna yerleşmiş ve «kusura dayanan ceza sorumluluğu» ilkesine dahil, terki mümkün olmayan bir temel kuraldır.

Altıncı fıkra, «suçsuzluk karinesi» ni getirmiştir. Sanığın, kesin mahkûmiyet hükmüne kadar suçsuz sayılması demek, kendisinin, suçsuzluğunu ispat mükellefiyetinde olmadığı; «beyyine külfeti» nin iddiacıya ait bulunduğu demektir. Bu karine, iddiacının, suç iddiasını «makûl şüpheye yer bırakmayacak şekilde» ispat etmesiyle «çürütülmüş» olacak ve bu halde de mahkeme mahkûmiyet hükmünü verecek; aksi takdirde beraat kararı alacaktır.

Yedinci fıkranın amacı insan tabiatına aykırı bir muameleyi yasaklamak, işkenceye kadar varabilecek gayri insani muameleye açık kapı bırakmamaktır.

Son fıkra ile de vatandaşın, suç sebebiyle yabancı ülkeye geri verilemeyeceği gibi çok eski tarihlerden beri «suçluların geri verilmesinde» uygulanan bir kural hükmü altına alınmıştır.

MADDE — 38

Kanunların geriye yürümemesi

Geri yürümeyecek kanunları belirleyen bu madde, aleyhdeki ceza hükümlü kanunların; yan suç ve ceza koyan yahut mevcut bir suçun cezasını ağırlaştıran kanunların geçmişe yürümeyeceği; diğer bir deyimle, yürürlüğe girmeden önce vaki olaylara uygulanamayacağı öngörülmüştür. Suç ve ceza zaman aşımı yahut ceza mahkûmiyetinin diğer sonuçları konusunda da aynı hüküm uygulanacaktır. Zira bu tür yeni hükümler dahi cezayı ağırlaştıran yahut suç koyan hükümler niteliğindedir. «Geçmişe yürümeme kuralı» «suçların ve cezaların kanuniliği» ilkesinin tabii sonucudur.

MADDE — 39

İspat hakkı

Bilindiği gibi hakaret suçlarında, hakaret teşkil eden isnadın doğruluğu ceza hukukunda bir beraat sebebi, bir «hukuka uygunluk» hali değildir. Ancak bazı hallerde isnadın doğruluğu fiili hukuka uygun kılmakta, suçun «hukuka aykırılığını, unsurunu» ortadan kaldırmaktadır.

Ceza hukukunda «ispat hakkı» (yahut «isnadın gerçekliği def'i») olarak adlandırılan bu istinadın şartları 39 uncu maddede gösterilmiştir.

Bu maddeye göre isnadın doğruluğunu ispatla, sanığın beraatı ancak üç şekilde mümkündür.

Bunlar da : 1) Isnadın, kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olması; 2) Isnadın ispatında kamu yararı bulunması; ve 3) Şikâyet sahibinin ispata razı olmasıdır.

MADDE — 40

Temel hak ve hürriyetlerin korunması

Bu madde ile temel hak ve hürriyetlerin korunmasında diğer bir güvence öngörülmüştür. Temel hak ve hürriyetleri ihlâl olunan kişi, yetkili makama başvurma hakkına sahiptir; bu ihlalin resmî görevliler tarafından görevlerinin ifası sırasında yapılmış olması görevli için bir mazeret sebebi teşkil etmez.

İhlalden doğan zarar Devletçe ödenecek ve Devlet, bu ödeme nedeniyle, sorumlu görevliye rücu hakkı vardır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

SOSYAL VE İKTİSADİ HAKLAR VE ÖDEVLER

MADDE — 41

Ailenin korunması

Ailenin sosyal yapısının yanı başında bugün millet hayatında oynadığı rol, onun korunması yolunda bir hükmün Anayasa'da yer almasını zorunlu kılmıştır.

Ailenin korunması fikrinin, her şeyden önce Medenî Kanun anlamında evliliklerin kurulmasını yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak olduğu şüphesizdir. Çünkü medenî olmadan bir aileden bahsedilemez.

Aile, ahlakî bir çevredir.

Aile, toplu yaşamının ilk modeli olarak eğitim, yardımlaşma ve şefkat kaynağıdır.

Millet hayatı bakımından «aile» kutsal bir temeldir.

Bu nedenle Devlet, ailenin refahını ve huzurunu koruyacaktır.

Aileler için tanınan vergi indirimleri ve kolaylıkları veya çeşitli yardımlar ailenin refahına hizmet amacı taşır.

Nüfus planlaması şekil ve kapsamı, sadece ülkenin genel refahını değil, ailenin refahını da ilgilendiren bir konu olması itibarıyla, Devletin bu konudaki yetkilerinin amacı maddede gösterilmek istenmiştir.

Ailenin korunması yanında, ananın ve çocuğun da korunması hükme bağlanmıştır. Ananın, bu sıfatla korunması mevzuatta esasen yer almıştır.

Çocuğun korunması, genel olarak ifade edilmekle yetinilmiş ve evlilik içi ve dışı çocuklar arasında ayırım gözetilememesi esası benimsenmiştir. Bu sonuç, esasen «eşitlik ilkesi»nden de çıkarılabilir.

Çeşitli Anayasalarda evlilik dışı çocuklar için sevk edilen hükümlere benzer bir düzenleme bu nedenle gereksiz görülmüştür.

Maddede yer alan «eğitim için gerekli önlemlerin alınması» hem genellikle aile hem de ailenin bütün fertleri için konulmuştur.

Devlet sadece çocukların eğitimiyle değil, yetişkinlerin eğitimi çerçevesinde anne ve babaların eğitim ve yetişmesiyle de ilgili önlemleri almak ve teşkilatı kurmakla yükümlü kılınmıştır.

Madde, kanun koyucuya aileyi milletin temeli olarak koruma, refahı ve huzurunu sağlama ödevini de yüklemektedir.

MADDE — 42

Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

Öğrenim hakkı, genel bir sosyal hak olarak nitelendirilmiştir.

Bu hakkın temel gerçekleşme yeri ilköğretimdir, bu sebeple maddenin 6 ncı fıkrasında ilköğretim mecburi kılınmıştır. Anayasa ile yüklenen ilköğretim mecburiyetinin gereği olarak Devlet okullarında parasız öğretim ilkesi kabul edilmiştir. Kız ve erkek vatandaşlar arasında fark gözetilmemesi gereğine özellikle işaret edilmiştir.

Öğrenim ve öğretim fert bakımından hak olarak tanınırken, Devlet bakımından «başta gelen ödevlerden» sayılmıştır.

Maddenin 1, 2, 6 ncı fıkraları demokrasinin en iyi gelişebileceği bir toplumun meydana gelebilmesi için gerekli şartların asgarisini göstermektedir.

İlköğretim mecburiyetinin temel hedeflerinden biri, şahsın, manevî ve ekonomik şahsiyetini elverişli şartlarla geliştirmesine yardımcı olmaktır.

İlköğretim mecburiyeti, küçüklerin okula devamlarının sağlanmasını, bu amaçla küçüklerin kanunî temsilcilerinin zorlanabilmesini de ifade eder.

Devlet, ilköğretim mecburiyetinin hangi yaştan hangi yaşa kadar devam edeceğini tespit edebilir.

İlköğrenim çağı denebilecek olan bu dönemin dışında bulunan kişilerden okur - yazar olmayanların çeşitli kurslara veya okullara devama özendirilmeleri, hatta zorlanmaları şüphesiz kanunî bir düzenlemeyi gerektirir. Maddenin 5 inci fıkrası, kanun koyucuya bu yolda direktif mahiyetindedir.

Bir taraftan öğrenim hakkı, diğer taraftan ilköğretim mecburiyeti ve okur - yazarlığı yaygınlaştırmak yükümü, Devlete bu çağda bulunanların, özellikleri olanlar dahil öğrenimini sağlayacak öğretim kurumları kurmak ödevini yükler. Sakatlar için, sağır, körler, dilsizler vb. şahıslar için okullar, merkezler kurmak 42 nci maddenin amacına ulaşması için gerekli görülmektedir.

Eğitim ve öğretim, Devletin gözetim ve denetimi altındadır.

Devletin gözetim ve denetimi, eğitim ve öğretimin sağlanmasının, güvenlik altında gerçekleşmesinin temel şartıdır.

Devlet, eğitim ve öğretimin yapılmasını sağlayacak ve muhtevasını da denetleyecektir. Bu denetimin çerçevesi, eğitim ve öğretime katılanların tümünün Anayasaya sadakatini temin etmektir. Eğitim ve öğretim özgürlüğü, hiçbir şekilde Anayasanın temel felsefesine ve ilkelerine aykırı davranmanın bahanesi olamaz. Devlet, bu özgürlüğün kullanılmasında, Atatürk ilkelerine çağdaş bilim ve eğitim esaslarına uyulmasını gözetmektedir.

Özel okulların kurulması da Anayasada kabul edilmiştir. Özel okulların kurulması serbesttir. Özel okullar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olmak zorundadırlar. Devlet bu amacı sağlayacak tedbirleri almakla yükümlüdür.

Özel yüksek okulların kurulması da serbesttir. Çünkü üniversiteler ile ilgili 165 inci maddede sadece üniversitelerin kurulması Devlet tekelinde bırakılmıştır.

Maddenin 8 inci fıkrası Devlete, maddî imkândan yoksun olan başarılı öğrencilere burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapma ödevini yüklemektedir. Bu ödevin, öğrenimlerin başarı ve kabiliyetleri ölçülmesinde devam edeceği de fıkra hükme bağlanmıştır. Bu fıkra hükmünün bir amacı da, Devlet dışında burs vermeyi meslek edinmiş olan çeşitli hukukî yapıdaki kuruluşun, gençler üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi ödevini Devlete yüklemektedir.

Maddenin son fıkrası meslekî eğitimin millî ekonomiye, sanayi ve tarım ile hizmet ihtiyaçlarına uygun olmasını sağlama ödevini Devlete yüklemektedir.

MADDE — 43

Mülkiyet ve miras hakları

Madde, birbirine yakın ve birbirleriyle ilgili iki temel hakkı, mülkiyet ve miras haklarını birlikte düzenlemiştir. Bu birlikte düzenleme 18 inci yüzyıldan beri gelen geleneğin sonucudur.

Anayasa hem mülkiyet hakkını hem miras hakkını Anayasal bir müessese olarak teminat altına almaktadır.

Madde mülkiyet ve miras haklarının, diğer temel haklar gibi ve onlar derecesinde düzenlenmiş ve Anayasa güvencesine bağlanmıştır.

Madde bundan sonra mülkiyet ve miras haklarının kamu yararı amacı ile sınırlandırılabilmesine işaret etmiş; daha sonra mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağını hükme bağlamıştır.

Mülkiyet hakkı Devletten önce de var olan bir gerçek olması itibarıyla (Maunz - Dürig - Herzog - Scholz, Grundgesetz, Kommentar, Art. 14, N. 5) ekonomik ve sosyal haklar arasında değil de, kişinin temel hakları arasında düzenlenmesi düşünülebilirse de, Komisyon şimdiki düzenlemenin yerinde olduğu sonucuna varmıştır.

Mülkiyetin Anayasa güvencesi altına alınması, yine Anayasanın komünizmi, faşizmi ve din temeline dayanan Devlet kurmayı yasaklayan hükümleriyle birlikte karşılaştırılınca, mülkiyetin bu şekildeki himayesinin bir ölçüde ekonomik sistem tercihi bakımından da bir gösterge teşkil etmektedir. Kısaca, özel mülkiyetin özellikle üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin yok edilmesi, inkâr edilmesi de önlenmiştir. Kamu yararının bulunduğu hallerde rayiç bedel ödenmek suretiyle kamulaştırma ve devletleştirme mümkündür ve Anayasa da 47 ve 48 inci maddelerde düzenlenmiştir.

Mülkiyeti Anayasa teminatı altında bulundurmanın ülke ekonomisinin ihtiyacı olan uluslararası ilişkileri geliştireceği, yabancı sermayenin ülkemizde yatırım yapmasını mümkün kılacağı, bu ilişkilerde ülke menfaatlerine öncelik tanınması durumunda ise ekonomik büyümenin gerçekleşmesi suretiyle toplumun refahını artıracacağı genellikle kabul edilmektedir. (Dürrig - Maunz - Herzog - Scholz. Art. 14.N.7).

Mülkiyeti Anayasa teminatı altına alan bu madde doğrudan devlete hitabetmektedir. Mülkiyetin şahıslara karşı korunması Medenî Kanun ve 5917 sayılı Gayri Menkule Tecavüzün Meni Hakkında Kanun gibi mevzuatla sağlanmaktadır. Mülkiyetinin münferit himayesini fert mahkemelerden ve idareden talep edecektir. Mülkiyetin müessese olarak güvence altına alınması ise kanun koyucu, başka açıdan Devlet, Anayasaya uygunluk denetimini yapacak olan Anayasa yargısı tarafından sağlanacaktır. (Mangoldt - Klein I. S. 422).

Mülkiyetin Anayasa teminatı altına alınması kimlerin yararlanacağı ise bir problem doğurmaz. Malik sıfatını taşıyan gerçek ve tüzel kişiler, bu Anayasal güvenceden yararlanırlar ve onu dermeyan edebilirler.

Gerçek kişilerin fiil ehliyetlerinin farklı olması sebebiyle bu temel hakkın sahipliği bakımından bir ayırım yapılamaz. Başka deyişle mülkiyete sahip olmak bakımından hiçbir ehliyet ayırımı gözetilemez.

Kişinin, şahsiyetini geliştirebilmesinde, mülkiyetin Anayasaca güvence altına alınmasının azımsanmayacak rolü vardır. Çünkü klasikleşmiş bir kabule göre, insan şahsiyetinin bir parçası «ekonomik şahsiyet» olarak adlandırılmaktadır. Anayasanın «Herkes yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.» diyen 16 ncı maddesinin I inci fıkrası ile mülkiyet güvencesi getiren 43 üncü madde arasında bu açıdan irtibat vardır. Başka deyişle, mülkiyet hakkını Anayasa teminatı altında tutan 43 üncü madde, 16 ncı maddenin I inci fıkrasına nazaran özel hüküm niteliğindedir.

Mülkiyetin korunması, hürriyeti de güvence altına alır. (Maunz - Dürrig - Herzog - Scholz, Art. 14.N.15/16)

Mülkiyetin, güvencesi ile ilgili 43 üncü madde, konutdokunulmazlığını güvence altına alan 21 inci madde birlikte uygulanır.

48 inci maddede düzenlenen devletleştirmenin mülkiyetin Anayasa güvencesi altına alınması ile çelişir bir yanı yoktur. Bu noktaya yukarıda temas edilmiştir.

Mülkiyetin anayasal güvencesi ile 13 üncü maddedeki temel hakları kötüye kullananların o hakları kaybedecekleri hükmü arasında bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. Türk Ceza Kanunundaki müsadere hükümleri ile Anayasanın 30 uncu maddesindeki müsadere hükümleri 13 üncü madde anlamında «o hakkın kaybedilmesi» değildir. Kanun koyucu 13 üncü maddedeki şartlarda mülkiyet hakkının kaybedilmesinin şartları ve karar verecek mercileri özel bir kanunla düzenleyebilir.

Mülkiyetin ve bu arada üretim araçlarının anayasal güvence altına alınması, anayasal güvence altına alınmış olan bu mülkiyet konularının tekelleşmesinin ve kartelleşmenin sakıncalarının da önlenmesini gerekli kılmaktadır. Aksi halde ekonomik kudretin toplum zararına kullanılması yolu açık olurdu. Bu ihtiyaç ise Anayasanın 182 inci maddesinde, Devletin «piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu tekelleşme ve kartelleşmeyi önleyeceği» düzenlenerek giderilmiştir. Böylece hem mülkiyete anayasal bir güvence sağlanmış hem de tekellerin ve kartellerin sakıncaları engellenmek istenmiştir.

Mülkiyet anayasal güvence altına alınması tek tek menkul ve taşınmaz malları, para ile değerlendirebilen hakları ve mal varlığını toplu olarak ve tabii olarak üretim araçlarını içeren bir teminattır.

Bu teminat, hukuk devletinin gereğidir.

Bu teminat, mülkiyetin kamu yararı amacıyla sınırlandırılmasına engel değildir. Ağır vergilendirme, peşin olmayan ödemelerle kamulaştırma ve devletleştirmelerin, mülkiyet güvencesine aykırı düşer.

Miras hakkı, mülkiyet hakkının bir devamıdır, özel bir şeklidir. Bu nedenle mülkiyet ve miras aynı maddede ardarda düzenlenerek anayasal güvence altına alınmıştır.

Miras hakkının ağır vergilendirme yolu ile muhtevassız hale getirilmesi, miras hakkının ortadan kaldırılması önlenmek istenmiştir.

MADDE — 44

Kıyılardan yararlanma

Deniz göl ve akarsu kıyılarından ve bu kıyıları çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada kamunun önceliğinin ve bu yararlanmanın kamu yararı ile olacağı genellikle kabul edilmiştir. Fakat daha önce doğmuş olan özel mülkiyet haklarının da korunması hukuk devleti ilkesinin tabii sonuçlarından bulunmaktır.

Böylece kıyılardan kamunun yararlanması ve kıyılardaki doğmuş bulunan mülkiyet haklarının telif edilmesi gerekmektedir.

Madde deniz göl ve akarsu kıyılarında yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetileceğini, kişilerin bu yerlerden yararlanmasının ise kanunla düzenleneceğini açıklarken, işlem bu bağdaştırmayı hukuk devleti ilkesi içinde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Devlet, kıyılarda doğmuş olan mülkiyet haklarının kamu yararı mülâhazasıyla sona erdirmek istiyorsa 47 nci maddedeki şartlarda kamulaştırma yoluna başvurarak bunu sağlayabilir.

MADDE — 45

Toprak mülkiyeti

Toprak mülkiyeti ile endüstri toplumu aşamasına geçme gayretleri içinde bulunan ülkemizde Devletin toprak mülkiyetine ilişkin ödevleri Anayasada açıkça gösterilmelidir.

Madde de bu yapılmıştır.

Devlet birinci planda toprak unsurunun muhafazasını, verimlenmesini sağlayacak, hemen arkasından toprak - insan ilişkisini düzenleyecektir.

Maddenin II nci fıkrası tarım reformu gereği toprak dağıtımının ilkelerini belirtmektedir.

Toprak dağıtımının, toprakların ekonomik optimal büyüklüklerin altına düşmesi, ülke ekonomisinin tarımdan beklediği amaçlar ve bizzat korunan şahısları zarara uğratar. Bu nedenle toprak büyüklüklerinin optimal ölçünün altına düşmemesi esası getirilmiştir. Bu optimal büyüklük ise, ülkemizin dahil bulunduğu ekonomik ve siyasi teşkilatlar üyesi bulunan ülkelerdeki esaslara göre belirlenecektir.

Devlet tarafından dağıtılan toprakların daha sonra bölünmesi yolu madde ile yasaklanmıştır. Toprak dağıtılanların, bu toprakları başkalarına devretmeleri hem dağıtma amacına aykırı sorunlar doğurur hem de dağıtımına bağlı meselelerin çözümünü zorlaştırır.

MADDE — 46

Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması

Madde, Devlete tarım arazilerinin ve çayırlarla meraların amaç dışı kullanılmasını önleme görevini yüklemektedir. Bu ifade ile amaçlanan tarım arazilerinin endüstri ve şehirleşme sebebiyle yok edilmesinin önlenmesidir. Devlet, bu amaçla yasal düzenlemeler yapmalıdır. Tarımsal üretimin, bu arada hayvancılık ile ilgili üretimin artırılması için tarımla uğraşanların işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerini sağlamayı kolaylaştırmak, tarım sektöründeki yaşam düzeyini artırıcı tedbirlerdendir.

Başka deyişle Devlete hem tarım arazisinin varlığını korumak, hem de tarımla uğraşanların yaşam düzeyini yükseltmek görevi yüklenmektedir. Ülkemizde Devlet esasen bu madde de ifade edilen direktiflere uygun olarak davranmaktadır. Madde bu uygulamayı anayasal bir ödev niteliğine yükseltmektedir.

Tarım ürünlerinin değerlendirilmesi, tarımla uğraşanların diğer sektörler karşısında memurlar, serbest çalışanlar, işçiler, esnaf ve tacirler ile sanayiciler karşısında menfaatinin korunmasıdır.

Böylece nüfusumuzun en geniş bölümünü oluşturan tarımla uğraşanların sosyal durumları emniyet altına alınmıştır.

MADDE — 47

Kamulaştırma

Kamu yararını gerektirdiği hallerde Devletin ve kamu tüzelkişilerinin özel mülkiyete malikin rızası olmaksızın son verebilmesi anlamında kamulaştırma yapabilmesi istisnai ve hukukî bir yol olarak kabul edilmektedir.

Özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların kamulaştırılması karşılığında hakkaniyete uygun ve âdil bir bedelin ödenmesi, hukuk teorisinde mülkiyet kavramının genişlemesi olarak adlandırılan bir mal varlığı değerinin bir başka mal varlığı değeri ile yer değiştirmesi anlamında kabul edildiğinden mülkiyet hakkının Anayasa ile teminat altına alınmış olması kamulaştırma kavramına engel olmamaktadır.

Kamulaştırma özel mülkiyete Devletin bir müdahalesidir. Bu müdahalenin bedelinin kesintisiz, nakden ve peşin olarak ödenmesi Anayasal bir mecburiyet olarak kabul edilerek haklı görülebileceği kuralı getirilmiştir.

Kamulaştırma bedeli hakkaniyete uygun ve âdil olmak zorundadır.

Böyle bir bedel yerine vergi beyanındaki değer üzerinden kamulaştırma yapılması fikri kabul edilemez. Şartları ve müeyyidesi başka olan bir müesseseyi, kamulaştırma gibi özel mülkiyete son veren önemli bir müessese için miyar olarak kabul etmenin hukukî hiçbir temeli bulunmamaktadır. Bu nedenle kamulaştırmanın vergi değeri üzerinden yapılması, ağır ve telafi edilemez haksızlıklara yol açacağı da düşünülerek kabul edilmemiştir. Ancak, hakkaniyete uygun ve âdil bir kamulaştırma bedelinin tespitinde vergi beyanındaki miktar dikkate alınabilir. Tabii olarak emlak vergi beyannamesi usulü kaldırılabilir, emlak vergisi politikaları değişebilir. Bu takdirde vergiye esas olabilecek değerlere ve ölçüde kamulaştırma bedelinin tespitinde itibar olunabileceği kanun koyucunun takdirindedir. Hakkaniyete uygun ve âdil kamulaştırma bedelinin belirlenmesinde, kamulaştırma tarihinde resmî makamlara yapılmış kıymet takdirleri dikkate alınmalıdır. Resmî makamlar, bir taşınmaza belli birim itibarıyla, meselâ metre karesine belli bir değer takdir etmişse, o taşınmazın veya aynı değerde kabul edilebilir bir başka taşınmazın bu takdir edilen bedele yakın bir bedelle kamulaştırılması gerekir. Bir başka ölçüde yine resmî makamlarca yapılmış genel birim fiyat listeleridir. Taşınmazların arsa ve arazi oluşlarına göre, şehirlerde, mücavir alanlarda bulunmalarına göre yapılacak böyle genel değerlendirmeler kamulaştırma bedelinin bir ciddi ölçüye bağlanmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda emlak bedeline dayalı vergilerin hâsılatını da artırır. İkinci fıkroda yer alan «Objektif ölçüler» fiyat artışları ve benzeri genel sebeplerdir. Hakkaniyete uygun ve âdil kamulaştırma bedeli bu hususları dikkate alan bir kanunla belirlenmelidir.

Maddenin IV fıkrası sınırlı hallerde taksitle ödemeyi öngörmüştür. Bu sınırlı hallerde taksitle ödemeye imkân verilmesi, kamulaştırmanın büyük çapta yapılması ile ilgilidir. Maliklerinin de bu ölçüde toplu elden çıkarmayı muhtemelen peşin ödeme koşulu ile yapamayacakları düşüncesine dayalı olarak taksitle ödeme kabul edilmiştir.

Taksitle ödemenin sakıncalarını hafifletebilmek için taksit süresi beş yılla sınırlandırılmış ve peşin ödenmeyen kısım için Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddinin ödeneceği esası getirilmiştir.

Fıkra metninden açıkça anlaşıldığı üzere, bu halde kamulaştırma bedelinin bir bölümü yine ve mutlaka peşin verilecek, bakiyesi taksitlere bağlanacaktır.

Ancak toprağı doğrudan doğruya işletenler ile küçük çiftçiye kamulaştırma bedelinin mutlaka peşin ödenmesi gereği hükmü sağlanmıştır.

MADDE — 48

Devletleştirme

Özel teşebbüslerin devletleştirilmesi ilkesi kabul edilmiş, teşebbüsün rayiç bedelinin nakden, peşin ve kesintisiz ödenmesi esası kabul edilmiştir.

Kamulaştırmada toprağı doğrudan işletene nasıl kamulaştırma bedeli peşin ödenir ilkesi kabul edilmişse, burada da işletmenin devletleştirilmesinde aynı ilke benimsenmiştir.

Teşebbüslerin en hayattı bölüm veya parçalarının devletleştirilmesi, bakiyenin devletleştirilmemesi suretiyle amaç dışı ve suiistimale elverişli yolun kapatılabilmesi için, kısmî devletleştirilmenin, ancak teşebbüs sebebinin açık rızası ile yapılabileceği sonucuna varılmıştır.

MADDE — 49

Çalışma, sözleşme ve meslek seçme hürriyeti

Hürriyet temeline dayalı bir toplumda irade serbestliği çerçevesinde ferdin sözleşme yapma, meslek seçme ve çalışma hürriyetlerinin garanti olunması tabiidir.

Ancak, bu hürriyetler, kamu yararı amacı ile ve kanunla sınırlandırılabilir.

MADDE — 50

Özel teşebbüs hürriyeti

Özel teşebbüs hürriyeti Anayasa teminatı altına alınmıştır. Anayasanın 4 üncü maddesi Devlete kişinin temel hak ve hürriyetlerini sınırlayabilecek ekonomik engelleri kaldırma ve onun hem maddî hem de manevî varlığını geliştirme ödevini yüklemiştir.

Özel teşebbüs hürriyeti, ferde ekonomik huzur ve refahını bizzat sağlamak amacı ile bir ekonomik ve sosyal hak olarak düzenlenmiştir.

Özel teşebbüs hürriyeti mahiyeti icabı hem gerçek kişilere tek tek ve toplu olarak hem de tüzelkişilere tanınmıştır.

Devlet, kamu yararı olan hallerde ve millî ekonominin gerekleri ve sosyal amaçlarla özel teşebbüs özgürlüğüne sınırlamalar getirebilir. Ancak bu sınırlamalar özel teşebbüsün faaliyetine ilişkin olabilir. Fakat özel teşebbüsü ortadan kaldıramaz. Özel teşebbüsler devletleştirilecekse bunun şartları 48 inci maddede gösterilmiştir.

Devletin özel teşebbüslerin güvenlik ve kararlılık içinde çalışması için gerekli tedbirleri almasında hem özel teşebbüs sahiplerinin hem de bu teşebbüsler aracılığı ile toplumun diğer fertlerinin ve sonuçta toplumun refahının sağlanacağı düşünülmüştür.

Madde, hem özel teşebbüse anayasal bir güvence tanımış, hem de getirebilecek sınırları ikinci fıkrasında göstermiştir.

MADDE — 51

Çalışma hakkı ve ödevi

Çalışmak, eskiden olduğu gibi hak ve ödev olarak düzenlenmiştir. Çalışmanın hak ve ödev olması, sadece ulusal planda Devletin çalışmak isteyenlere iş temin etmek için gereken tedbirleri alacağını ve çalışanların da ancak çalışmak suretiyle gelir temin edeceklerini ifade etmekle kalmaz; ferdi planda da çalışmanın bir hak ve ödev olarak telakki edilmesini gerektirir.

Çalışmak, başlı başına ahlakî bir vazifedir, ferdin kendisine ve toplumuna karşı olan saygısının bir sonucudur. Kişi, ancak çalışması ile, toplumun diğer fertlerine ve genelde topluma yük olmaktan kurtulur.

Çalışmanın bir hak olduğu noktasından hareket edilerek, Devletin çalışma imkânlarının, başka deyişle iş alanlarının dengeli gelişmesi için gerekli tedbirleri alması temel ödevleri cümlesindendir.

Maddenin ikinci fıkrası, Devletin çalışma hayatında oynaması gerekli role işaret etmektedir. Devlet, işçi - işveren ilişkilerinin seyircisi değil dengeleyicisidir, devlet çalışma barışını koruyacak tedbirleri alacaktır. Bu Anayasal direktif, Devletin taraf tutması anlamında değildir. Devlet, çalışma barışının sürekli bozulması nedeniyle üretimin düşeceğinin, bunun ise son tahlilde ulusal hâsılların azalmasına yol açacağını bilincinde olarak davranacak, çalışma barışını koruyacaktır.

Anayasa Devletin çalışma barışını sağlayacak ve üretimi artıracak başka tedbirler de öngörmüştür. 53 üncü maddenin üçüncü fıkrasında «İşçilerin ve işverenlerin birden fazla sendikaya üye olmalarını» Yasaklamış; çalışma barışının siyasal nedenlerle bozulması imkânlarını 54 üncü maddenin birinci fıkrası ile kapat-

maya çalışmış; sendikal faaliyette bulunma gerekçesiyle işyerlerinde çalışmamayı 54 üncü maddenin üçüncü fıkrası ile engellemeye çalışmış; aynı işyerinde ve aynı dönem için hangi seviyede olursa olsun birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılması 55 inci maddenin dördüncü fıkrasında açıkça yasaklanmıştır, 58 inci maddenin ilk fıkrasında ise grev ve lokavtların ancak toplu iş sözleşmesinin müeyyideleri olarak yapılabileceği, fakat toplu iş sözleşmesi süresinin devamı süresince yapılamayacağı belirtilerek, hak grevleri ve hak lokavtları yasaklanmıştır; siyasal amaçla grev ve lokavtlar, genel grev ve likavtlar, işyeri işgalleri, direnişler ve verim düşürmeler yasaklanmış, nihayet görev sırasında çalışmak isteyenlere engel olunmaması gereği hükme bağlanmıştır.

Yüksek Hakem Kurulunun ve bu müesseseye verilen görevler çalışma barışını korumak ve üretimi yükseltmek amacına yöneliktir.

60 ncı maddede çalışmanın karşılığının çalışma sürelerine, iş verimine, iş değerine ve işin niteliğine uygunluğun şart aranması, fiyat istikrarsızlıklarına karşı tedbir öngörülmesi, çalışanlar arasında aylık, ücret, ikramiye ve sosyal haklar bakımından hakkaniyet ve denge şartı getirilmesi de yine çalışma barışı ve üretim artışı tedbirleri olarak öngörülmüştür.

MADDE — 52

Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

Bu madde çalışma şartlarının çalışanın yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmasını, küçükler ile kadınların özel olarak himaye edilmesini anayasal güvence altına almaktadır.

Dinlenme, çalışanların hakkıdır. Bu hem çalışanın bedenlen korunması için zorunlu hem de çalışanın dinlenme sonrası çalışmasının verimi için gereklidir.

Tatiller ve yıllık ücretli izin hakları bakımından kanun koyucunun düzenleme yapabilmesi imkânı dördüncü fıkra da öngörülmüştür.

MADDE — 53

Sendika kurma hakkı

İşçiler ve işverenin sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakları karşılıklı olarak tanınmıştır.

Sendikalara üye olmak, üyelikten ayrılmak serbestisi ayrı bir fıkra halinde düzenlenmiştir. Sendika üyeliğine zorlamak ve zorlamak sonucunu doğuracak her türlü tedbiri önlemek kanun koyucunun görevidir.

III üncü fıkradaki üyeliğe, üye kalmaya ve üyelikten ayrılmaya zorlama yasağında bir önceki ilkelerin teyidi niteliğindedir. Sendikaların üyeliğe girme, üyelikte kalma ve üyelikten ayrılma konusunda getirebilecekleri tedbirler yasaktır. Kanunlarda da üyeliğe giriş, üyelikte kalışı zorlayıcı veya bir müeyyideye bağlayıcı veya bir ceza şartına bağlayıcı hükümler sevkedilemez.

II ve III üncü fıkralarda getirilen ve anayasal güvenceye bağlanan üyelik hürriyetlerinin sendika üyeleri aleyhine sonuç verebilecek ve çeşitli ihtilaflara konu olabilecek birden fazla sendikaya üye olma yasağı getirilmiştir. Birden fazla sendikaya üyeliğin doğuracağı sakıncaların önlenmesi için tedbir alınması zorunlu görülmüştür. Yetki uyuşmazlıklarının sebep olduğu anlamsız tartışmaların yerine işçilerin huzurlu, işverenin huzuru ve üretim meselesi geçmelidir. Bunun için de «Tek sendika» ilkesi getirilmelidir. Çünkü yetki meselesini halletmek için uygulanmış olan üyelik fişlerinin sayımı (kanunî usul), referandum (İçtihatla kabul edilen yol) ve irade beyanı tespiti (idari usul) gibi yolların hiçbir sonuç vermemesi bu meselelerin kökten hallini gerektirmiştir.

Sendikaların tüzüklerinin demokratik esaslara aykırı olmayacağı hükmü, her şeyden önce kanun koyucuya verilmiş bir direktif mahiyetindedir, ancak bu direktif mahiyetindedir, ancak bu direktif 10 uncu madde gereğince yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri de bağlar.

Sendikaların yönetim ve işleyişleri de demokratik esaslara uygun olacak, gerekli yasal ve idari tedbirlerle bu uygunluk sağlanacaktır.

Sendika tüzüklerinin, sendikaların işleyiş ve yönetimlerinin demokratik esaslara uygun olması, üyelerin serbest iradeleriyle yöneticilerini seçmelerine imkân verilmesidir.

Sendika üyeleri üzerinde yöneticilerin baskısı sözkonusu olmayacaktır. Yönetici hegemonyası hiçbir şekilde müsamaha ile karşılanmayacaktır.

Bu direktife de 10 uncu maddedeki tüm organ ve kişilerce uyulacaktır.

MADDE — 54

Sendikal faaliyet

Sendikal faaliyet, Anayasa'da, meslekî menfaatleri korumak ve geliştirmek üzere düzenlenmiş ve serbestliği korumuştur.

Başka herhangi bir hürriyet gibi, sendikal hürriyet de Anayasanın 13 üncü maddesindeki sınırlamalara aykırı olarak kullanılamaz ve kötüye kullanılması halinde 14 üncü maddenin müeyyidesi ile karşılaşır.

Her türlü hürriyet, bu arada sendikal hürriyet, önce Anayasal nizamın varlığında mevcut olabilir. Anayasaya rağmen, Devlete rağmen hürriyet olamayacağı için 54 üncü maddenin I inci fıkrası bu hususu hükme bağlamaktadır.

Sendikaların siyasî amaç gütmeleri, siyasî faaliyette bulunmaları, siyasî partilere destek sağlamaları ve onlardan destek görmeleri yasaklanmıştır. Anayasa, sendika üyelerinin siyasî bir hareket içinde birleşip toplum içinde kopukluğa sebep olmaları yolunu kapatmayı amaçlamaktadır. Aksine düşünceler esnafların, memurların ve başka grupların da başlı başına siyasî birleşmelerine yol açabilir.

Sendikaların derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile ve vakıflarla siyasî amaçlı ortak hareketi de uygun görülmemiştir.

Sendikaların idarî ve malî denetimi ve gelir-giderleri kanunla düzenlenecektir. Devletler, sendikaları diğer tüzelkişiler gibi, idarî ve malî bakımdan denetlemelidir. Bu denetimin amacı, sendikaların faaliyetinin sınanması anlamında değil kaynaklarının israfının önlenmesi ve özellikle amaç dışı alanlara kullanılmasını engellemek, faaliyetin amaç sınırlarının dışına taşmamasını sağlamaktır.

Üyelerinin aidatlarını sendikalarına doğrudan ödemeleri, temelinde sendikacılığın üyelerine dayanması ilkesini bulur. Üyelerin sendikalarını tanıyabilmeleri, sendikaların da üyelerine hizmeti öne alabilmeleri, aidatın doğrudan sendikaya ödenmesini gerekli kılar. Sendika içi demokrasi, sendikalılık bilinci, sendika enflasyonunun önlenmesinde üyenin sendikasına olan aidat borcunu bizzat ödemesi ile mümkündür.

Sendikal faaliyette bulunmanın işyerinde çalışmamayı haklı göstermemesi yolundaki III üncü fıkra tabiidir. Anayasa 60 ncı maddede ücret «Fiilen çalışmaya» bağlamıştır. İşyerinde çalışmayan, üretmeyen, üretime katılmayan bir kişi ücret alamaz. Şu halde sendikacıların işyerinde çalışmamasını mümkün kılacak düzenlemelere III üncü fıkra engeldir.

Sendikalar, tüzüklerinde grev ve lokavt fonlarının oranını göstereceklerdir. Bu fonlar millî bankalarda muhafaza edilecektir. Böylece özellikle işçi sendikaları, grev ve lokavt halinde, işçilerine bu fondan yardım yapacaklardır.

Grev veya lokavt sırasında işçilerin sendikalarının yardımından yoksun kalmalarını önlemek, ancak bu şekilde mümkün olabilecektir.

Kanun koyucu bu direktif dâhilinde fonlardan işçilerin veya işverenlerin nasıl para çekeceklerini düzenleyecektir.

MADDE — 55

Toplu iş sözleşmesi hakkı

Toplu iş sözleşmesi hakkı işçilere ve işverenlere tanınırken, getirilen yenilik, aynı işyerinde ve aynı dönem için birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılması ve uygulanmasının yasaklanmasıdır.

Hangi seviyede olursa olsun, bir işyerinde bir toplu iş sözleşmesi yapılır veya uygulanmakta bulunursa, artık o işyeri için toplu sözleşme yapılması, yetki alınması veya bir başka toplu iş sözleşmesinin her ne sebeple olursa olsun uygulanması imkânsız kılınmıştır.

Bu kural, bir işyerinde normatif hükümler ihtiva eden bir düzenlemenin tek olmasından hareket etmektedir.

Bu kural iş barışının sağlanmasına ve bu yoldan üretimin artırılmasına yöneliktir.

MADDE — 56

Grev ve lokavt hakları

Grev ve lokavt hakları tanınmıştır.

Lokavtın anayasal hak olarak tanınması bir denge fikrinin sonucudur. Lokavtın yasaklanması yolunda belirlenen düşüncelerin uygulanması halinde, işverenlerin elinden tek mücadele ve mukabele oranının alınması sonucu doğardı. Varlığı tartışılan lokavt hakkının Anayasal güvenceye kavuşturulması bu nedenle gerekmiştir. Sosyal alanda işçi ve işveren mücadele ederlerken eşit araçlar kullanırlarsa, ancak o zaman, bu mücadele topluma zarar verici olmaktan çıkar. Aksi halde grevsiz lokavt ile lokavtsız grev ayrı sonuçları verir.

Grev ve lokavt hakları sadece toplu sözleşme yapılırken uyuşmazlık çıkması halinde tanınmış; başka deyişle, hak grevi yolu tıkanmıştır. Mahkemelere saygı ve çalışma barışı ilkeleri hak grevinin yasaklanmasına âmil olmuştur. Bir toplu iş sözleşmesi döneminde mutlak iş barışı esas kabul edilmiştir.

Bu hakların her ikisi de iyi niyet kurallarına aykırı olarak, toplum zararına ve millî serveti tahrip etmek şeklinde kullanılamaz. Kanun koyucu bu çerçevede yasal düzenlemeler yapabilecektir.

Grev sırasında gerek sendikaların kararı ile, teşviki ile gerek grevci olmayanlar; gerek grevci işçiler tarafından verilen zararlardan grevi yürüten sendika sorumludur. İşyerine verilen zararın, grev sonunda o iş yerinde çalışan işçilere yansıtacağı açıktır.

Kanunla grevin ertelenebileceği ve yasaklanabileceği maddede ifade olunmuştur.

Grev ve lokavtın yasaklandığı ve ertelendiği durumlar ile, bu anayasal kuruluşun özel maddesinde öngörülen hallerde uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu tarafından çözümlenecektir.

Siyasal grevler ve lokavtlar ile, dayanışma amaçlı grev ve lokavtlar, genel grev ve lokavtlar, işyeri işgal-leri, direnişler ve verim düşürmeler anayasada hukuka aykırı olarak nitelendirilmişlerdir.

Bunlar eskiden de yasak ve hukuka aykırı idiler. Bu açıklıkta Anayasa'da yer alması, herkes için anlaşılır bir düzenleme ihtiyacının duyulmasıdır.

Greve katılmayanların işyerine giriş ve çıkışlarının engellenmesinin yasaklanması, sendika - işçi - işveren ilişkisinin bozulmama amacı ile metne alınmış bir tedbirdir.

MADDE — 57

Küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı

En çok beş işçi çalıştıran küçük işyerlerinde toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt yapılamayacağı hükmü, pratik bir noktadan hareket etmekte, küçük işyerlerindeki işçilerin tümünün himaye edilmesini amaçlamaktadır.

Sayıları pek çok olan beş işçi çalıştıran işyerlerinde toplu sözleşme yapılması esasen nadir rastlanan bir ihtimalkidir.

Böyle küçük işyerlerinde grev ve lokavt uygulaması ise, çalışanlar bakımından büyük sakıncaları beraberinde getirmektedir.

Sendika enflasyonunu da önleyici nitelikte olan bu tedbir, bu işyerlerinde çalışanlara global bir himayeyi de temin etmektedir.

Bakanlar Kurulu, iş kollarında akdedilen toplu iş sözleşmelerinin hükümlerinden, küçük işyerlerinde nitelikleri uygun olanlara da tatbik eder. Bu himaye herhalde çok yaygın bir işçi topluluğunu kapsayacaktır.

MADDE — 58

Tüketicilerin korunması

Tüketicilerin korunması, «tüketim toplumu» diye adlandırılan belli bir gelişmişlik seviyesindeki ülkelerde ortaya çıkmıştır. Sonra görülmüştür ki, bu ölçüde gelişmemiş ülkelerde de tüketicilerin korunması bir toplumsal problemdir ve bu konuda getirilecek tedbirler, bir taraftan tüketicileri koruyacak, fakat aynı zamanda diğer taraftan da üretici ve satıcıları aralarında rekabete sevkedecek nitelikte olmalıdır.

Tüketicinin korunması, bir serbest piyasa ekonomisi tedbiridir. Tüketiciyi koruyucu kuralların tedbirinde bu temel gözardı edilmemelidir. «Narh» gibi tüketiciyi korur görülen ve gerçekte başka sakıncaları da beraberinde getiren yollar, herhalde bu madde ile söylenmek istenen amacı gerçekleştirmek yerine, yokluklara ya da varlık içinde karaborsaya sebep olabilir.

Tüketicinin korunması, herşeyden önce, tüketicilerde «tüketici bilincinin» oluşturulması ile mümkündür.

Tüketicinin fiyat ve kalite açısından korunması, serbest rekabet şartlarının sağlanması, tekel ve kartellerin önlenmesi ile güvenceye alınabilir.

Devlet, tüketicileri koruyucu başka tedbirler de alabilir. Bu tedbirler arasında tüketicilerin aydınlatılması için devlet yayım araçlarında zaman ayırma, tüketiciyi koruyucu yayımlar teşvik etme sayılabilir.

MADDE — 59

Esnaf ve sanatkârların korunması

Esnaf ve sanatkârlar hem sayıları itibariyle hem de toplumda işgal ettikleri yer itibariyle Devlet tarafından korunması gerekli olan bir grubu oluşturmaktadırlar.

Ülkemizdeki ekonomik gelişmenin mahiyeti, esnaf ve sanatkârların sosyal ve ekonomik durumunu başka ülkelerde olduğundan daha önemli bir noktaya getirmiş bulunmaktadır.

Esnaf ve sanatkârlar kendi bedenî çalışma ve yaratıcılığını bağımsız bir işyerinde değerlendiren, bazan az sayıda olmakla beraber yanında işçi de çalıştıran şahıslardır.

Esnaf ve sanatkârların yanında çalışan işçi sayısı her bir işyeri itibariyle azdır, ne var ki bunların sayısı düşünüldünce yanlarında çalışanların sayısının fazlalığı ortaya çıkar.

Esnaf ve sanatkârlar; işçiler, memurlar, çiftçiler ve sanayiciler bakımından bir temas ve odak noktası niteliğinde olan ve topluma devamlı hizmet veren toplumsal katman olarak genelde bir demokrasinin iskeletini oluştururlar. Geneldeki bu yargı, Türkiye'deki gerçekler karşısında, esnaf ve sanatkârın demokrasi geleceği ve demokrasinin yaşaması için onların taşıdığı önemi artırmaktadır.

Dar çerçevedeki sermayesini bedenî çalışmasına ekleyerek mahalli geleneklere göre geliri tacir sayılması gerektirmeyen esnaf ve küçük sanatkârın korunması için, herşeyden önce teşkilatlanmalarının tamamlanması gerekir. İkinci planda ise, bunların sosyal güvenlik haklarından tam olarak yararlanmalarının sağlanması icabeder. Bu konuda, 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu teşkilatlanmayı sağlamışsa da, 1479 sayılı Bağ - Kur Kanununa göre, sayıları 2 500 000 olarak tahmin edilen esnaf ve sanatkârın ancak 1 250 000'inin Bağ - Kur'a kayıtlı olmaları gibi bir gediğin giderilmesi ihtiyacı, esnaf ve sanatkârın korunmasının Anayasa güvencesine kavuşturulmasındaki gereği ortaya koymaktadır.

Esnaf ve sanatkârlar, sadece statik bir grup değildir. Bunlar bir taraftan tacir olmaya yönelirler, diğer taraftan sanayie yardımcıdırlar, bir başka açıdan da esnaf ve sanatkârlar ülkemizdeki şehirleşme sürecinin öncüleri durumundadırlar. Şehirleşme vakiasının birinci planda gelen meselelerden birini oluşturduğu ülkemizde esnaf ve sanatkârın desteklenmesi bu sürecin sağlıklı gelişmesine de hizmet edecektir.

Konut hakkının ve çevre sorunlarının yer aldığı bir anayasada, küçük işyerlerinin işyeri sahibinin esnaf veya sanatkâr veya tacir olmasına bakılmaksızın sosyal huzura kavuşturulmak istenen bir Anayasada esnaf ve sanatkârların korunması ve bu korumanın güvenceye bağlanması âdeta bir zorunluluktur.

Esnaf ve sanatkârların korunması müşahhas olmalı, desteklenmeleri, işyeri temini, kredi sağlanması, sosyal güvenlik hakları, aile fertlerinin kolaylıklardan yararlanmaları, aralarında kurulacak sandık ve bankaların özendirilmesi, bu amaca yönelmiş olan Halk Bankası gibi Devlet bankalarının hizmetlerinden birinci derecede ve öncelikle yararlanmaları, kültürel ihtiyaçları ile yerleşim, konut, intibak gibi sorunlarının çözülmesinde yardım görmeleri gibi hedefler Anayasa ile güvence altına alınmak istenmiştir.

MADDE — 60

Ücret, aylık ve sosyal yardımlar

Bu madde, bütün çalışanlara çalışmalarının karşılığı olarak ödenecek olan ücret, aylık ikramiyeler ve sosyal yardımların belli esasa dayandırılmasını öngörmektedir.

Bu esaslardan ilki, ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımlar ancak «fiilen çalışma» karşılığı olarak ödenecektir, bunun için de iş süreleri, işin verimi, değeri ve niteliği dikkate alınacaktır.

İkinci esas, kamu kesiminde çalışanlar ile özel kesimde çalışanlar arasında ister işçi ister memur olsunlar ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımlar bakımından hakkaniyet ve denge sağlamasıdır.

Amaçlanan fiilen çalışmadan çalışmada geçmeyen süreler için ödeme yapılmamasıdır. Bunu sağlayacak sistemin usul tesis edileceği kanunda gösterilecektir.

Madde asgarî ücretin tespiti için de üç ayrı kriter getirmektedir. Asgarî ücret ülkenin ekonomik gücüne göre, iş bularının ve bölgelerin sosyal ve ekonomik özelliklerine göre tespit edilecektir. Bütün ülke için ve bütün işkolları için asgarî ücret tespiti, önlenmez haksızlıklara sebep olur. Asgarî ücretin her bir işkolunun ve her bir ilin kaldırabileceği miktar esas alınarak tespit edilmesi genelde işçilerin aleyhine işleyecek bir çözümdür. Bunun tersi de düşünülebilir, en müreffeh bölgeye ve en çok ödeme kabiliyeti olan işkoluna göre tespit edilebilecek asgarî ücretin, diğer bölgelere de uygulanabileceği söylenebilirse de, bu gerçekleşemez.

MADDE — 61

Sağlık hizmetleri.

Vatandaşın korunmuş çevre şartlarında beden ve ruh sağlığı içinde yaşamını sürdürmesini sağlamak Devletin ödevidir.

Devlet sağlık ve sosyal yardım kurumları kuracaktır, özel kesimin bu tür kurumlar kurmasını destekleyecektir.

Devlet, uygulamaları denetleyerek bu kurumların anaamaca uygun çalışmalarını sağlamalıdır.

Maddenin getirdiği yenilik «genel sağlık sigortası»dır. Bu sigortanın kuruluş ve işleyişi ile ilgili Anayasa-da belirtilen ilke şudur : Vatandaşlar katılma payı ödeyecekler, yoksul ve dar gelirli vatandaşlara ise Devlet yardımı temin edilecektir.

MADDE — 62

Çevrenin korunması

Sanayileşen toplumların son yıllarda karşılaştıkları önemli sorunlardan biri çevre kirlenmesidir. Sanayileşme ve bununla gelişen kırsal kesimden şehirlere göç, tabiatı kaldıramayacağı bir yükü karşılaştırmış, sonuçta tabiattaki insan - tabii bitki örtüsü ve su ilişkilerindeki dengeler bozulmuştur. Flora değişmeye başlamış, tabiat, sular, topraklar ve hava o derece kirlenmiştir ki, artık bu üç ortamdan hayat çekilmeye veya insanlar için büyük tehlikeler oluşturmaya başlamıştır.

Ülkemizde de, çevrenin kirlenmesi denizlerimizin diplerini bozmaya, havası kirli şehirleri yaşanmaz hale getirmeye, bütün bu sorunlarla insanlarımızı karşı tehlikeler hâsıl etmiştir.

Eskiden hissedilmeyen fakat son yıllarda hissedilen çevre kirlenmesi şimdi dengeli ve sağlıklı çevre bilinci yaratmıştır. Bu sebeple nedeni sonunda, komşuluk ilişkileri içinde duman, toz ve gürültü çıkarmama gibi tabirler, ya da Umumi Hıfzıssıhha Kanunu tedbirlerinin yetmediği anlaşılmış, Devletin daha etkili tedbirleri alması gerekli olmuştur.

Çevreyi koruyan mevzuat kadar eğitim ve Devlet denetimi de gereklidir.

Çevreyi koruyucu fiilî tedbirler ve faaliyetler de gereklidir. Suların temizlenmesi, atıkların değerlendirilmesi veya örtülmesi, hava kirliliği için filtreleme ve süzme, ağaçlandırma ve benzeri tedbirler böyledir.

Çevre korunmasının bu önemi ve son yıllarda kazandığı boyutlar, ferde Devlete karşı dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşama yolunda bir sosyal hak tanınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu sebeple Devlet hem kirlenmeyi önlemeli hem de tabii çevrenin korunması ve geliştirilmesi, bu arada ağaçlandırılması için gereken tedbirleri almalıdır.

MADDE — 63

Konut hakkı

Vatandaşlar için konutun arz ettiği önem dikkate alınarak, Devletin konut yapımını destekleyici, planlayıcı rolüne işaret edilmektedir.

Konut sorununun çözümünde eğitimin de etkisi vardır.

Konutların yapımında modern şehirleşme ve çevre şartları gözetilmelidir.

Madde, bu ifadesi ile, kötü şehirleşmenin önlenmesinin gereğine de işaret etmektedir. Bina, planlaması, şehir planlamasının bir parçasıdır. Şehirlerin ve yapıların tabiatın içinde bir yara gibi yer almaması için genel bir çevre içinde düşünülmeleri de maddede Devlete ödev olarak gösterilmiştir.

MADDE — 64

Gençliğin korunması

Devlet, gençliğin korunmasıyla ödevlidir.

Gençler, Türk toplumunda önemli bir yer işgal etmişlerdir ve etmeye devam etmektedirler.

Gençlerin yetişmeleri ve gelişmeleri için gerekli eğitimi sağlamak ödevi 42 nci maddede düzenlenmiştir.

Bu maddenin 1 inci fıkrasında bu eğitimin ve yetiştirmenin istikametini tespit etmiştir.

Gençlerin eğitim dışı tehlikeler olan alkolizme, keyif verici zehirlere, suçluluğa, kumara ve cehalete karşı korunmaları da Devlete yüklenmiştir.

MADDE — 65

Sporun geliştirilmesi

Sağlık hizmetlerinin bir parçası, beden sağlığının spor yaptırarak korunmasıdır. Sporun kitlelere yayılması bu amacın teminine yarayacak araçlardan en etkinidir.

Sporun geliştirilmesi sadece fiilen spor yapanlara değil, seyircileri için de eğitici ve sağlık kurallarına uygun bir ortamda yaşamaya sevk edici etkileri sebebiyle Devletçe ele alınması için bir başka sebeptir.

MADDE — 66

Sosyal güvenlik hakkı

Sosyal güvenlik hakkı çalışanların yarını, güvencesidir. Devlet, esasen gerekli teşkilatı kurmuştur. Maddede kurulması öngörülen teşkilatın modernleştirilmesini, rasyonel çalışmasını sağlamak Devlet tarafından gerçekleştirilecektir.

Sosyal güvenlik haklarının geliştirilmesi şüphesiz ekonomik gelişme çerçevesi içinde, ekonomik istikrar içinde gerçekleşebilir. Devlet, bu gereğe de riayet etmelidir.

MADDE — 67

Şehitlerin dul ve yetimleriyle malûl ve gazilerin korunması

Madde toplumumuzun fedakârlıklar yapmış olan bir kesiminin korunmasını bir direktif olarak vermektedir. Şehitlerin geride kalanlarına ve gazilerle ailelerinin korunması toplum için fedakârlıkta bulunan insanlara toplumun vereceği garantiler cümlesindendir.

MADDE — 68

Sakatların korunma hakkı

Devlet, sakatların çalıştırılmasını sağlamak, bazı vergi muafiyetleri getirmek, sakatların rehabilitasyonu için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

MADDE — 69

Yaşlıların korunma hakkı

Üçüncü çağ denilen yaşta bulunanlar için, Devletin birtakım haklar tanınması, kolaylıklar getirmesi, korunmaları, huzurevlerinde rahatlarını temin etmesi, sosyal güvenliğin bir parçasıdır.

Ülkemizde bir kısmı esasen gerçekleşmiş bulunan tedbirlerden zamanla diğerlerinin de gerçekleştirilmesi Devlete bir istikamet olarak gösterilmiştir.

MADDE — 70

Korunmaya muhtaç çocuklar

Korunmaya muhtaç çocuklar konusunda toplumumuzda her zaman var olan bir kamu temayülü Anayasa ile düzenlenmiştir.

MADDE — 71

Yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları

Yabancı ülkelere çalışmak üzere giden ve orada yaşayan Türklerin sayısı iki milyonu bulmuştur. Bu sayı azımsanmayacak nitelikte olup, küçümsenmeyecek bir topluluğun varlığına işaret etmektedir.

Yabancı ülkelerde çalışan ve yaşayan Türklerin anavatan Türkiye ile olan ilişkilerini sürdürmekte müstesna bir gayret gösterdikleri bilinmektedir. Bu Türklerin ülkeleriyle olan bağlarını sürdürmekte ihtiyaçları olan kültür ve eğitim hizmetlerine Devlet katkısı zorunludur.

Devlet, yabancı ülkelerdeki Türklerin aile birliğini sağlamak, parçalanmış ailelerin sorunlarının çözümüne yardımcı olmakla ödevlendirilmiştir.

Yabancı ülkelerde yaşayan Türklerin sosyal güvenlikleri antlaşmalarla temin edilmektedir. Ancak bu alanda da yapılacak işler vardır ve madde devlete bu konuda yön göstermektedir.

MADDE — 72

Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

Devlet, tarih ve kültür varlıklarının korunmasını temin etmelidir. Devlet, bu varlıkların toplanmasını, bulunmasını, restorasyonunu, müzelerde teşhirini sağlamalı; tahriplerini, yurt dışına kaçırılmalarını önlemeli; yurt dışına taşınmış olanların yurda iadesini mümkün kılacak girişimlerde bulunmalıdır.

Kanun koyucu, tarih ve kültür varlıklarını koruyucu tedbirleri ihtiva eden mevzuatı geliştirmelidir.

Kanun koyucu, tarih ve kültür varlıklarını koruyucu yapılması yerine, bu yapıların sahiplerinde bırakılarak, onlara yardım yapılması da tedbir olarak düzenlenebilir.

Tarih ve kültür varlıklarının korunmasında eğitimin rolü olduğuna göre Devlet buna da özen göstermeli.

Tarih ve kültür varlıkları özel mülkiyette ise ve bunlar için kanunla sınırlama getirilmişse, hak sahiplerinin uğradığı zararın Devletçe tazmin edilmesi gerekir.

MADDE — 73

Sanatın ve sanatçının korunması

Devletin sanat faaliyetlerini himaye etmesi, sanat eserlerini koruması, değerlendirmeye çalışması desteklemesi; sanatçıları koruması Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk Devlet hayatının geleneklerine dahil olmuştur.

Anayasada yukarıda belirlenen konularda Devlete ödev yüklenmesi, özellikle bu geleneğin teyidi mahiyetindedir.

Sanatçılara ve sanata verilen önemin geliştirilmesi ise bu maddenin anahedefidir. «Devlet sanatçıyı korur» ifadesi Türk Devletinin gelecek yıllardaki bu alandaki ödevlerinden en önemlisine işaret etmek üzere maddeye alınmıştır.

MADDE — 74

Sosyal ve iktisadi hakların sınırı

Anayasada yer alan sosyal ve ekonomik hakların Devlet tarafından gerçekleştirilmesi ancak malî kaynakların yeterliği ölçüsünde mümkündür.

Mali kaynakların yeterliği Devletin kaynaklarını zorlamadan tabii bir sınır teşkil eder.

Bu kaynakların zorlanması halinde ekonomik istikrarın bozulması mukadderdir. Ekonomik istikrarın bozulması ise, her şeyden önce Devletin ekonomik ve sosyal ödevlerinin aksaması sonucunu doğurur.

Bundan ise, her şeyden önce bu haklardan yararlanacak olan şahıslar zarar görür.

Madde, hiç kimseye Devletten sosyal ve ekonomik hakları gerçekleştirmesini isteme hakkı vermediğini, bu hakların devlete yüklenen ödevlerden ibaret olduğunu belirlemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

MADDE — 75

Türk vatandaşlığı

Vatandaşlık önemli bir bağıdır. Bu bağıın önemini ve niteliğini belirtme bakımından maddenin başlığı olan 1961 Anayasasındaki 54 üncü maddenin vatandaşlık başlığı «Türk vatandaşlığı» haline getirilmiştir. Bu suretle vatandaşlık bağı ile Devlete bağlı olan herkes deyiminden Türk vatandaşlık bağı ile Devlete bağlı olan herkes Türk vatandaşdır demek istenmiştir. Bu şekilde vatandaşlık bağıının Türklüğü kazandırma daha kuvvetli bir bağ olduğu vurgulanmak istenmiştir.

1961 Anayasasının kabul ettiği kan esasına göre Türk ana veya babanın çocuğunun Türk olduğu prensibi korunmuştur. Türk ananın Türk babadan olan çocukları ile evlilik dışında herhalde doğan çocukları Türktür, Yabancı babadan ve Türk anadan evlilik içinde doğan çocuğun vatandaşlığı kanuna bırakılmıştır.

Bu esaslar gözönünde bulundurularak Türk vatandaşlığını kazanma ve kaybetme şartları kanuna bırakılmıştır.

Türk vatandaşlarının vatandaşlıktan çıkarılması 1961 Anayasasında vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylem kararını ölçüsüne bağlanmıştır. Bu ölçü yetersiz ve açık görülmemiştir. Daha açık ve tutarlı olmak için Devlete ve vatana deyimini tercih edilmiştir. Çünkü vatandaşlık kişi ile Devlet arasındaki bağıdır. Vatandaşlık görevlerini Devlet tespit eder. Bunlarla bağdaşmayan eylemler Devlete bağlılıkla bağdaşmayan eylem olarak daha tutarlı bir açıklamadır.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolunun kapatılmayacağı 1961 Anayasasındaki gibi aynen korunmuştur.

MADDE — 76

Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları

1961 Cumhuriyet Anayasasının 55 inci maddesinin karşılığı olarak düzenlenmiş olan bu maddenin başlığı seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma olarak düşünülmüştür.

1961 Anayasasının siyasi haklarla ilgili maddelerinde vatandaşın asıl hakkı olan siyasi faaliyette bulunma ancak seçme, seçilme siyasi partiye girme ve çıkma ve bu bölümde sayılıp düzenlenen maddelerde gösterilenler olarak görülmekte idi.

Halbuki vatandaşların asıl siyasi hakkı tek başına veya bir siyasi partide siyasi faaliyette bulunmadır. 1961'in düzenleme tarzı vatandaş sanki tek başına siyasi faaliyette bulunma hakkına sahip değilmiş intibasını uyandırmakta idi. Bu nedenle siyasi partilerde siyasi faaliyete katılanlarla tek başına siyasi faaliyette bulunanlar arasında tek başına olanlar aleyhine farklar yaratılmakta idi.

76 ncı madde seçme ve seçilme yanında vatandaşın tek başına veya bir siyasî partide siyasî faaliyette bulunma da yer almıştır.

Seçme ve seçilme ile ilgili olarak 55 inci maddede yer alan bütün prensipler aynen muhafaza edilmiştir.

Seçme ve seçilme alanında getirilen yenilik seçimlerle ilgili daha önce 78 inci maddedeki yargı güvencesi burada genel bir ilke olarak kabul edilmiştir.

76 ncı maddenin 2 nci fıkrası bu nedenle «Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında olur.» şeklinde düzenlenmiştir. Bu suretle demokrasinin kaynağı olan egemenliğin seçim yolu ile yansımada bütün seçimler yargı yönetim ve denetimi altına alınmıştır.

Maddenin 3 üncü fıkrasında seçmen yaşı tesbit edilmiştir. 1924 Anayasasında seçmen yaşı 22 olarak yer almıştı. 1961 Anayasa'sı seçmen yaşına yer vermemiştir. Bundan sonra seçmen yaşı partiler arasında çekişme konusu yapılmış bundan da huzursuzluk çıkmıştır. Bütün bu nedenlerle seçme hakkının 21 yaşı dolduranlara tanınması uygun görülmüştür.

Bu maddenin 4 üncü fıkrasında silah altında bulunan er ve erbaşılarla, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlülerin oy kullanamayacaklarının uygun olacağı kabul edilmiştir.

Son fıkra bu hakların kullanılmasının kanunla düzenleneceğini göstermektedir.

MADDE — 77

Parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma hakkı

1961 Anayasasının 56 ncı maddede düzenlenen siyasî partilerin kurulması ve siyasî partilere girip çıkma serbestisi bu maddede aynen muhafaza edilmiştir.

Siyasî partilerin demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsuru olduğu yeniden vurgulanmış ancak ister muhalefette ister iktidarda olsunlar deyimine ihtiyaç duyulmamıştır. Demokraside partiler demokrasi kuralları içinde muhalefet ve iktidar partisi rolünü oynarlar.

Siyasî partilerin kuruluşunda tüzük ve programlarının uyacağı esasları Anayasada belirtmek uygun görülmüştür. Kurulusta siyasî partilerin tüzüklerinin ve programlarının uyacağı esaslar 77 ncı madde 4 üncü fıkrasında gösterilmiştir.

77 ncı madde son fıkrası Türkiye'de kurulması yasak olan siyasî partileri belirtmiştir.

1961 Anayasasında, Anayasanın sağa ve sola ve ne oranda açık olduğu ilk yıllardan beri tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle bu gibi tartışmalara son vermek için, Türkiye'de bundan böyle sınıf ve zümre esasını, komünizmi, faşizmi, teokrasiyi, ve herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi esas alan siyasî partinin kurulamayacağını kabul etmiştir.

Türkiye'de demokrasinin bu sistemleri amaçlamadığı ve Türk Milletinin bu düşünceleri savunan sistemlere ihtiyacı olmadığı; Atatürk ilkeleri ışığında bir demokrasinin bu düşünceleri reddettiği sonucuna varılmıştır. Türk Milletinin bu düşüncelere dayanan sistemlerden uzak olan bir demokrasi ile daha rahat ve huzur içinde kendi birlik ve beraberliğini koruyacağını ve bağımsız kalacağı ve kalkınmasını yapabileceği sonucuna varılmıştır.

MADDE — 78

Siyasî partilerin uyacakları esaslar

Bu madde de siyasî partilerin kurulduktan sonra siyasî faaliyette bulunurlarken uyacakları esasları tespit etmektedir.

1961 Cumhuriyet Anayasasının 57 ncı maddesi bu hususta hükümler koymuşsa da bu yeterli olmamıştır.

Siyasî partiler her durum ve vaziyette bütün faaliyetlerinde tüzük ve programlarına ve Anayasanın 13 üncü maddesinin dışına çıkamazlar.

1961 1980 dönemindeki uygulamada siyasî partilerin faaliyetlerinde kendilerine destekçi dernekler, sendikalar, vakıflar, meslekî kuruluşlar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğinde meslekî kuruluşlar ve bun-

ların üst kuruluşlarıyla çeşitli kuruluş ve birlikler bularak bunları kendi politikalarına alet ettikleri veya onların etkisi altında kaldıkları görülmüştür.

Bunları önlemek için siyasî partilerin kendi politikalarını yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernek, sendika, vakıf, kooperatif ve diğer kuruluşlarla maddî ve manevî yönlerden güçbirliği yapmamaları esası kabul edilmiştir.

Siyasî partilerin, parti içi demokrasiye uyacaklarını belirten bir hükme yer vermek de gerekli görülmüştür.

Siyasî partilerin bütün bu yönleri ile faaliyetlerinin Anayasa, kanunlar ve kendi tüzük ve programlarına uyup uymadıklarını öncelikle denetleme; faaliyetlerini de sürekli olarak takip ederek, bunlar hakkında Anayasa ve kanunlara uymadığı takdirde dava açma ve hatta kapatma talep etme yetki ve görevi Cumhuriyet Başsavcılığına verilmiştir.

Siyasî partilerin malî denetimi ve faaliyetlerinin Anayasa, kanunlar, içtüzük ve programlarına uymadığı zaman Cumhuriyet Başsavcısı tarafından açılacak siyasî partileri kapatma davasına Anayasa Mahkemesinin görevlendirilmesi yine korunmuştur.

Geçmiş uygulamalardan ortaya çıkan sonuç şunu göstermektedir ki kapatılan siyasî partilerin yöneticileri ve kurucuları partilerin kapatılmasına rağmen kendileri siyasî faaliyete devam etmişler; kurulmuş partilere girerek eskisinden daha güçlü bir şekilde Laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı siyasî parti faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Bu nedenle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasî partilerin kapatma kararında sorumlu görülen kurucu veya genel merkez yöneticilerinin başka isim ve programlarla da olsa siyasî parti kuramayacakları ve kurulmuş partilerde yönetim ve denetim görevi alamayacakları mahkemece kararlaştırılır.

MADDE — 79

Hizmete girme

Kamu hizmetlerine girme vatandaşların en tabii hakkıdır. 1961 - 1980 arası, siyasî partilerin, uygulamada pek titizlik göstermedikleri bir maddedir. Prensip olarak, kamu hizmetlerine girme hakkı 1961 Anayasasında olduğu gibi aynen muhafaza edilmiştir. Ancak Kamu hizmetine alınacak memur ve kamu görevlileri ile ilgili düzenlemede bu hakkın kötüye kullanılmasını önleyecek hükümler getirilmiştir.

MADDE — 80

Mal bildirimi

Kamu hizmetine girenlerin mal bildirimi aynen muhafaza edilmiştir. Ayrıca bu maddeye bir yenilik getirilmiştir. Kamu hizmetlilerinin girişten sonra görev sırasında da mal bildiriminde bulunmaları uygun olacağı düşünüldükçe, bu bildirimin tekrarlanması Anayasada yer almış bunun tekrarlanma süreleri kanuna bırakılmıştır.

MADDE — 81

Vatan hizmeti

Madde vatan hizmeti kenar başlığı ile 1961 Anayasasının 60 ıncı maddesinde belirtilen ilkedir, aynen alınmıştır.

MADDE — 82

Dilekçe hakkı

Vatandaşın en tabii hakkı olan Dilekçe Hakkı 1961 Anayasasındaki şekli ile aynen alınmıştır. Getirilen yenilik, bu hakkın kapsamının kullanma biçiminin ve istisnalarının kanunla, düzenleneceği şeklindeki ilavedir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

Yasama

MADDE — 83

Türkiye Büyük Millet Meclisi

1961 Anayasasında TBMM. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki meclisli bir yasama organı olarak kurulmuştu.

1961 - 1980 arası uygulama bu düzenlemenin büyük bir yarar getirmediğini ortaya koymuştur. Herne kadar klasik parlamenter sistemde iki meclisli yasama organı var isede çağdaş parlamentolarda bu anlayış eskimiştir.

1961 Anayasasındaki düzenleme Cumhuriyet Senatosu, ne hükümetin kuruluşunda ve düşürülmesinde, ne de diğer yasama görev ve yetkilerin kullanılmasında önemli bir rol oynamamakta idi. Ayrıca Kanunların yapılışında zaman kaybına da neden olmakta idi.

Kuruluş bakımından da millet iradesine dayanmadan Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin kazanılmasına yer veren bir meclisti.

Yirmi yıllık uygulamada Cumhuriyet Senatosunun siyasi uyumsuzlukların çözümünde de önemli bir rolü olmadığı görülmüştür.

Ayrıca iki meclisli yasama organı olarak tarihi ve federal yapıdan kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşunda da 2 nci Meclise bütün bu nedenlerle ihtiyaç duyulmamıştı.

Bütün bu haklı nedenler yasama organının tek meclisli bir yasama organı olarak düzenlenmesini gerektirmiştir.

TBMM.'nin milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kurulması uygun görülmüştür.

MADDE — 84

Milletvekili seçilme yeterliği

1961 Anayasasının 68 inci maddesinde düzenlenen Milletvekili seçilme yeterliliğinin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan hemen sonra gelmesi uygun görülmüştür.

Milletvekili seçilebilmek için 1961 Anayasasındaki seçilme yaşı olan 30 yaş uygun görülmüştür.

Seçilebilmek için bugünün Türkiye'sinde sadece okuma yazma bilmenin yeterli olması şartı değiştirilmiş bunun yerine en az ilkokul mezunu olma şartı getirilmiştir.

1961 Anayasasındaki seçilmeyi önleyen sebeplerin birçoğu korunmuştur. Bunlara ilaveten yapılan bazı değişiklikler olmuştur. Bunlar da cezanın ağırlığında ve suçun yüküzcizartıcı ve topluma zarar verici olmasına yönelik karakterde olanlara ağırlık verilmiştir.

Bu nedenle 1961 Anayasasında 5 yıldan fazla hapis cezasıyla cezalandananlar yerine 2 yıldan fazla hüküm giyenler seçilemez duruma getirilmiştir.

Suç çeşitlerinden de 1961 Anayasasında mevcut olanlara ilave kaçakçılık, resmî ihale ve alım, satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından hüküm giyenler de seçilme yeterliliğini kaybedenler arasına dahil edilmişlerdir.

Ayrıca bu Anayasanın 13 üncü maddesi hükmü uyarınca temel hak ve özgürlüklerinden birini kaybetmiş bulunanların da milletvekili seçilmemeleri uygun görülmüştür.

Hükümlü olmaları nedeniyle milletvekili seçilme yeteneğini kaybedenlerin affa uğramış olsalar da bir daha milletvekili seçilme haklarını kazanmaları önlenmiştir.

Kamu hizmetlerinde görev alanların Milletvekili seçilme şartlarının düzenlenmesinin kanuna bırakılması uygun görülmüştür. Ancak Hâkimler, Silahlı Kuvvetler mensupları, mesleklerinden çekilmedikçe aday olmaları uygun görülmemiştir. Zira 1961 - 1980 arası uygulamalarda bu nitelikteki kamu hizmetlerinin önemli görevler gördükleri bu nedenle bir siyasi partiden veya serbestçe aday olmaları mesleklerinden çekilmelerine bağlanması uygun görülmüştür.

MADDE — 85

Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi

1961 Anayasasının 69 uncu maddesinin karşılığı olan bu madde Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim döneminin her beş yılda bir yapılacağı yenilik olarak getirilmiştir. Diğer hükümler 69 uncu maddenin tekrarıdır.

MADDE — 86

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

1. Bu madde ile 1961 Anayasasında farklı olarak Cumhurbaşkanına Türkiye Büyük Millet Meclisinden seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasını talep etme yetkisi verilmiştir.

2. Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamışsa erteleme kararının yenilenmesi sağlanabilir.

3. Seçim dönemleri 5 yıl olması nedeniyle yapılacak ara seçimlerinin 5 yılın ortası olan 30 ay geçmedikçe yapılması uygun görülmemiştir. 1961 Anayasasının 74 üncü maddesinin genel anlayışı içerisinde bu süre tespit edilmiştir. Ancak genel seçimlere gitmeden önce Meclis üye tamsayısının yüzde 5'i oranında bir boşalma olduğu takdirde üç ay içerisinde ara seçimlerinin yapılması zorunlu görülmüştür. Çünkü yüzde 5 oranında bir boşalmanın iktidar değişikliklerine sebep olabilecek bir noksanlık olduğu görüşüne varılmıştır.

Bu şartlara rağmen her ne sebeple olursa olsun genel seçimlere 1 yıl kala ara seçimlerinin yapılmasının sakıncalı olduğu görüşüne varılmıştır. Bu nedenle genel seçimlere 1 yıl kala yüzde 5 boşalma nedeniyle ara seçimlerine gidilemeyecektir.

Ayrıca Cumhurbaşkanı da Meclisten ara seçimlerin, Cumhurbaşkanı seçimine 1 yıl kala ertelenmesini istemeyeceği kabul edilmiştir. Bunun nedeni, yapılacak seçimlerin Cumhurbaşkanı seçimine etkisini önlemek dolayısıyladır.

MADDE — 87

Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

1961 Anayasasının en iyi işleyen hükümlerinden biri olarak Anayasanın 75 inci maddesinde düzenlenmiş seçimlerin genel yönetim ve denetimi ile ilgili kuralların bir Anayasa kaidesi halinde aynen muhafaza edilmesi uygun görülmüştür.

Yüksek Seçim Kurulu kararlarının kesinliği ve bunlara uyulması tereddütlere yol açtığından bu maddeye Yüksek Seçim Kurulu kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamayacağı esası getirilmiştir.

MADDE — 88

Milletin temsili

Temsili rejimin dayandığı temel prensipleri açıklayan bu hüküm 1924 ve 1961 anayasalarında yer almakta idi. 1961'deki düzenlemenin değiştirilmeden aynen kabulü uygun görülmüştür.

MADDE — 89

Andiçme

Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin göreve başlarken yapacakları and 1961 Anayasasının 77 nci maddesindeki esaslar göz önünde tutularak bazı yeni kavramlarla genişletilmiştir. Milletvekillerinin andiçme-

de bunlara da bağı kalmalarının göreve başlarken uygun olacağı düşünülmüş ve bu nedenle bölünmez bütünlük, toplum huzuru, millî dayanışma, sosyal adalet, insan haklarına ve temel özgürlüklerden yararlan-ması ülküsü, hukukun üstünlüğü prensibi and metnine dahil edilmiştir,

MADDE — 90

Üyelikle bağdaşmayan işler

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan işlerde 1961 Anayasasının 78 inci maddesindeki durum aynen muhafaza edilmiş; yenilik olarak da devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıf- ların yönetim kurulları ve başka işleri, Kamu Kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşları ile sendikalar ve bun- ların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim kurullarında görev alamamala- rı, vekili olamayacakları; bu kuruluşların taahhüt işini doğrudan veya dolaylı da olsa kabul edemeyecekleri; temsilciliğini veya hakemliğini yapamayacakları kabul edilmiştir,

Bu gibi işler milletin temsilcisi olan milletvekillerinin hiçte doğru olmayan birtakım şüphe ve zan altına sokmada rol oynamaktadır. Dürüst insanları milletin gözünde küçültme vasıtası yapılmaktadır. Bu sebeple milletvekilliği ile bu işlerin bağdaşamayacağı kabul edilmiştir,

MADDE — 91

Yasama dokunulmazlığı

1961 Anayasasının 79 uncu maddesinde düzenlenen yasama dokunulmazlığı aynen benimsenmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tek Meclis olarak kurulmasına göre yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede doku- nulmazlık ve sorumsuzluk aynen muhafaza edilmiştir. Yeniden seçilen Milletvekilleri hakkındaki (takibat) ye- rine (soruşturma ve kovuşturma) deyimi tercih edilmiştir.

MADDE : 92

Üyeliğin düşmesi

1961 Anayasasının 80 inci maddesinde düzenlenmiş olan üyeliğin düşmesi ile ilgili esaslara bağı kalın- mıştır. Ancak yenilik olarak:

1. Üyenin bir yasama yılı içerisinde izinsiz veya özürsüz olarak toplam 45 gün Meclise katılmaması halinde Meclisçe karar verilerek üyeliğin düşürülebilmesi kuralı getirilmiştir.

2. Ayrıca 1961 Anayasasının 1980 yıllarından önceki uygulamalarında topluca bir partiden istifa ederek bir başka partiye girme ve bu suretle iktidar değişikliklerine neden olma göz önünde bulundurularak bu gibi dalgalanmaların önlenmesi için partisinden istifa eden milletvekillerinin üyeliklerini bağımsız olarak sürdüre- bilecekleri esası getirilmiştir,

Partisinden istifa eden milletvekili bir sonraki seçimde de herhangi bir partinin genel merkez organ- larınca aday da gösterilemeyecektir.

Ayrıca partisinden istifa eden milletvekilinin bir başka partiye girmesi veya Bakanlar Kurulunda görev alması halleri üyeliğin sona ermesi nedenlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

3. Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan partinin kapatılmasında mahkemece sorumlu görülen mil- letvekillerinin de milletvekilliklerinin kendiliğinden sona ermesi uygun görülmüştür. Eğer partinin kapatıl- masında mahkemece sorumlu görülmemişlerse bunlar bağımsız olarak milletvekili görevlerini sürdürece- lerdir,

MADDE — 93

İptal istemi

1961 Anayasasının 81 inci maddesinde düzenlenmiş olan iptal istemi aynen korunmuştur.

MADDE — 94

Ödenek ve yolluklar

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları en çok tartışılan konulardır ödenek ve yollukların tayininde: Ödenğin aylık tutarı en yüksek devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yollukta ödenek miktarını aşamayacak şekilde kanunla düzenlenir şeklinde düzenlenmiştir. Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

Ödenek ve yolluklar üyelerin varsa kendilerine Ödenen Sosyal Güvenlik Kuruluşları tarafından ödenen aylık ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

MADDE — 95

Görev ve yetkileri

1961 Anayasasının 64 üncü maddesinin karşılığı olarak düzenlenen bu madde Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerine genel olarak şu yenilikleri getirmiştir.

1. Anayasanın diğer bazı maddelerinde önemli görevler arasında yer alan konulardan bir kısmı bu maddeye dahil edilmiştir. Bunlardan :

- a) Savaş ilanına karar vermek,
- b) Milletlerarası antlaşmaları onaylamak,
- c) Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanma ve görevleri yerine getirme,

şeklindeki hükümlerin genel nitelikteki görevleri düzenleyen bu maddeye alınması uygun görülmüştür. Zira bu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Anayasada gerek bu maddede gerek diğer maddelerinde düzenlenmiş olan bütün görev ve yetkilerini kapsayacak şekilde düşünülmüştür.

2. Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesin hesap kanunu tasarılarını görüşmek ve kabul etmek ve para basılmasına karar vermek gibi görevler olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Ancak kanun hükmünde kararname ile ilgili düzenlemenin bu maddede sadece zikredilmesi ile yetinilmiş ayrı bir maddede bunun nasıl kullanılacağına açıklanması uygun görülmüştür.

3. 1961 Anayasasının 64 üncü maddesinde ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermekle ilgili yetki Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri arasından çıkarılmıştır.

4. Yine 1961 Anayasasının 64 üncü maddesinde yer alan genel ve özel af ilanına karar vermeye dair yetkinin aynen muhafazasına, ancak Anayasanın 13 üncü maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenlerin af yetkisi dışında bırakılması uygun görülmüştür.

5. Kanun kuvvetinde kararname gibi antlaşmaların onaylanması ve savaş ilanına karar verme ile ilgili yetki de Anayasada kendi maddelerinde ayrıca düzenlenmiştir.

MADDE — 96

Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi

1961 Anayasasının 91 ve 92 nci maddelerinde düzenlenen bu burada bir madde de birleştirilmiştir.

Kanun teklifleri yine milletvekilleri tarafından yapılır. Kanun tasarılarını Bakanlar Kurulu Türkiye Büyük Millet Meclisine teklif olarak sunar. Bunun için burada ikisi de kanun teklifi şeklinde düşünülmüştür.

Kanun tasarısı ve tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülme usul ve esaslarının içtüzükle düzenlenmesi uygun görülmüştür.

MADDE — 97

Kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması

1961 Anayasasının 93 üncü maddesinde yer alan kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması esası burada da aynen muhafaza edilmiştir.

Bu madde de getirilen yenilik Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderilen kanunu Meclis yeni değişiklikler yaparak yayımlaması için gönderirse; Cumhurbaşkanı aynı Kanunu bir defa daha Meclise gönderebilecektir. 1961 Anayasası döneminde bu gibi durumlarda tereddütler doğmuştur. Bu gibi kanunlarda önce mevcut olmayan yeni hükümler yürürlüğe girecektir. Cumhurbaşkanı'nın bunu tekrar geri göndermesi normal görülmüştür.

MADDE — 98

Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

Andlaşmaların uygun bulunması ile ilgili bu madde uygulamada iyi işlediği ve ihtiyaca cevap verdiği için aynen kabul edilmesi uygun görülmüştür.

MADDE — 99

Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

1961 Anayasasını 64 üncü maddesinde düzenlenen kanun hükmünde kararnamenin ayrı bir maddede düzenlenmesi uygun görülmüştür. Bu düzenlemede 64 üncü maddedeki kararnamede tereddütlü noktalar ve noksanlar açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle kanun hükmündeki kararnamede aşağıdaki yenilikler getirilmiştir.

1. Bakanlar Kurulunun istifası halinde veya ilgili bakanın çekilmesi durumunda veya yasama döneminin sona ermesi kanun hükmündeki kararnamenin belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep olmaya açıklığa kavuşturulmuştur.

2. Kanun hükmündeki kararnamede sürenin sona ermesinden önce Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması sırasında yetkinin son bulması veya bu yetkinin süre bitimine kadar devam ettiğinin kararnamede yer alabileceği açıklığı getirilmiştir.

3. Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin yeni düzenlemeler getirildiği için bu düzenlemelerle ilgili hükümlerin saklı tutulması uygun görülmüştür.

MADDE — 100

Silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme

1961 Anayasasının 66 ncı maddesinin karşılığı olarak Silahlı Kuvvet kullanılmasına izin verme ile ilgili bu maddeye bir yenilik getirilmiştir.

Ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması karşısında Silahlı Kuvvetleri derhal harekete geçirebilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisinin derhal toplanıp karar almasının gecikmelere yol açacağı veya toplanmasına imkân olmayan hallerde telafisi mümkün olmayan durumlar yaratacağı düşünülerek Cumhurbaşkanının silah kullanılmasına derhal karar vermesinin kaçınılmaz olduğu kabul edilmiştir.

MADDE — 101

Toplanma ve tatil

1961 Anayasasının 83 üncü maddesinde düzenlenmiş olan toplanma ve tatil, yasama organının tek meclis olması esasına göre yeniden düzenlenmiştir.

Mali yılın yılbaşına alınması dolayısıyla her yıl ilk toplantının Eylül'ün ilk gününe alınması uygun görülmüştür.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yıllık tatili 1961 Anayasasında en fazla 5 ay iken bu tatilin 3 ay olması yeterli görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk kuruluşundan beri Cumhurbaşkanı'nın Meclisi bir konuşmayla açması 1961 Anayasasında kaldırılmışken bu müessese pozitif hukuk kaidesi olarak anayasaya konmuştur. Bunun dışında 1961 Anayasasının 83 üncü maddesindeki toplanma ve ara verme ile ilgili hükümler korunmuştur.

MADDE — 102

Başkanlık Divanı

1961 Anayasasının 84 üncü maddesinde düzenlenmiş olan Başkanlık Divanı bu madde de yasama organının tek meclis ve beş yıllık süre için seçilmesine göre yeniden düzenlenmiştir.

Başkanlık Divanının meclis üyeleri arasından meclis tarafından seçilen Başkan, Başkanvekilleri, kâtip üyeler ve idare amirlerinden oluştuğu gösterilmiştir.

Başkanlık Divanının teşkilinde siyasî parti gruplarının üye sayısı oranında divana katılmaları esas 1961 Anayasasındaki gibi muhafaza edilmiştir.

Yasama dönemi beş yıl olduğu için, bir yıl ve iki, iki olmak üzere üç döneme ayrılmıştır. Bu nedenle bir yasama döneminde üç seçim yapılması kabul edilmiştir. Her seçimden sonra başkanlık divanında meydana gelecek boşalmadan sonra yapılacak seçim geride kalan süreyi tamamlamak içindir; bunlar asıl seçimden sayılmaz.

Başkan seçiminin kolay ve kesin olması için başta bir aday süresi ve en çok dört oylama yeterli görülmüştür.

Başkanın parti faaliyetlerine tarafsızlığına ve oy kullanmaması esasına bağlı kalınmıştır.

MADDE — 103

İçtüzük, siyasî parti grupları ve kolluk işleri

1961 Anayasasının 85 inci maddesinde düzenlenmiş olan İçtüzük siyasî parti grupları ve kolluk işleri prensip olarak aynen korunmuştur. Ancak yeni düzenlemede getirilen bir yenilik siyasî parti gruplarının en az 20 kişiden oluşmasının uygun görülmesidir. Siyasî parti gruplarının üye adedinin 10 kişiden 20 kişiye çıkarılmasının nedeni Meclisteki siyasî partilere istikrar ve tutarlık kazandırılması amacına yöneliktir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün bina tesis eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetlerinin, Meclis Başkanlığı eliyle yürütüleceğine açıklık getirilmiştir.

Meclisin kolluk ve emniyet hizmetleri için yeteri kadar kuvvete ihtiyaç duyulduğu ve bu kuvvetlerin de Meclis Başkanlığı emrine verilmesi uygun görülmüştür.

MADDE — 104

Toplantı ve karar yeter sayısı

1961 Anayasasının 86 ncı maddesinde düzenlenmiş olan toplantı ve karar yeter sayısı 1961 Anayasasının uygulandığı dönemde Meclis toplantılarının ve karar alma zorluklarının ortaya çıkması nedeniyle yeniden gözden geçirilmek suretiyle düzenlenmiştir. Getirilen yeniliklerin Meclis toplantılarına istikrar getireceği ve kararların daha kolay ve tutarlı olmasının sağlayacağı görüşü hâkim olmuştur.

Yeni düzenleme şöyledir:

1. Anayasada başka bir hüküm mevcut değilse Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte biriyle toplanabilecektir.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi yukarıdaki şartlarda yaptığı toplantıda toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar alabilecektir.

Ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

Bu suretle Anayasada öngörülmemiş haller dışında Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanması kolaylaştırılmış olmaktadır. Fakat karar alabilmek için de normal karar alma çoğunluğu zorunlu hale getirilmiştir.

MADDE — 105

Görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması

1961 Anayasasının 87 nci maddesinde yer almış bulunan görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması ile ilgili esaslar Türkiye Büyük Millet Meclisinin tek Meclisli bir Yasama Organı olarak kurulması esasına göre yeniden düzenlenmiştir.

MADDE — 106

Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları

Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yollarının genel olarak neler olduğunun bu maddede sayılması uygun görülmüştür.

1961 Anayasasında her iki meclis aynı şekilde denetleme yetkisine sahip değildi. Bundan dolayı 1961 Anayasasının 88 inci maddesinde Millet Meclisine ait gensorudan söz edilmemiştir.

Bütün bu nedenlerle bu maddede Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün denetim yollarını saymak ve bunlardan soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili kısa tanımlamalar yapmak yolu daha uygun görülmüştür. Bu kısa tanımlamalar ışığında Meclis İçtüzüğünde bu denetim yollarının nasıl yapılacağının düzenleneceği tabiidir.

MADDE — 107

Gensoru

Bu maddede 1961 Anayasasının 89 uncu maddesinde düzenlenen gensoru müessesesi yeniden gözden geçirilmiş bunun hem etkili bir denetim yolu olması hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulunun çalışmalarını aksatmaması esasından hareket edilmiştir.

Prencip olarak 1961 Anayasasında ki esaslara bağlı kalmıştır. Gensoru önergesi siyasi parti gruplarınca veya yirmi milletvekili tarafından verilebilecektir. Gensoru önergesinin verilmesini izleyen üç gün içerisinde önergenin basılıp dağıtılması, kabulü veya reddi içinse yapılacak müzakerenin en geç on gün sonra gündeme alınması gerekmektedir.

MADDE — 108

Meclis Soruşturması

Bu maddede 1961 Anayasasının 90 ıncı maddesinde düzenlenmiş olan Meclis soruşturması yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiştir.

Meclis soruşturmasında Meclisin çalışmalarını aksatmama ayrıca gerçekleri rahat bir çalışmayla ortaya çıkarma esası gözönünde tutularak aşağıdaki yenilikler getirilmiştir.

1. Meclis soruşturması için üyelerin en az onda birinin vereceği önerge şart koşulmuştur.
2. Bu istem Meclisce en geç bir ay içerisinde karara bağlanması kuralı getirilmiştir.
3. Soruşturmaya karar verilmesi halinde, Meclisteki Siyasi Partilerin güçleri oranında 15 kişilik komisyona üye vermelerini sağlamak ve bu Komisyonu ad çekme suretiyle kurabilmek için her partinin Komisyona vereceği üye sayısının üç katı aday göstermesi; ad çekmenin de her parti adayları için ayrı ayrı yapılmak suretiyle sonuca varılması uygun görülmüştür.
4. Komisyon soruşturmayı yaparak sonucu bildiren raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunacaktır. Soruşturmanın bu süre içinde bitirilememesi halinde Komisyona iki aylık ve kesin bir süre daha verilmesi uygun görülmüştür.

Rapor Meclis tarafından öncelikle gündeme alınarak görüşülür ve Yüce Divana sevk kararı verilebilir.

Yüce Divana sevk kararı ancak salt çoğunlukla alınır.

Siyasi partilerin Meclis soruşturması hakkında tarafsızlığı korunmuştur.

Bu esaslar gözönünde tutulmak suretiyle Meclis soruşturmasının sade ve salim tartışmasız bir şekilde sonuçlandırılması amacı güdülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

CUMHURBAŞKANI

MADDE — 109

Nitelikleri ve tarafsızlığı

Parlamentar rejimde Cumhurbaşkanının tarafsızlığı esas teşkilat hukukumuzda tartışılmaz bir ilkedir. Bu ilkeye yeni bağlı kalmıştır ve Cumhurbaşkanının yine 7 yıllık bir süre için seçileceği benimsenmiştir; fakat Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden olduğu gibi dışından da seçilebileceği uygun görülmüştür. Çünkü Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise Cumhurbaşkanını seçen organdır. Demokrasi kurallarına göre nasıl her vatandaşın belirli koşullarla milletvekilliğine adaylığını koymak hakkı varsa, herhangi bir vatandaşın da Cumhurbaşkanlığı için Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak seçimde adaylığını koymasının demokratik ve doğal bir hak olduğunu kabul etmek gerekir.

MADDE — 110

Seçimi

Cumhurbaşkanının seçilmesi yine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılmaktadır. Ancak, ilk iki oylamada herhangi bir aday 2/3 çoğunlukla başkan seçilemezse, 3 üncü turda salt çoğunluk aranacaktır ve 3 üncü turda da salt çoğunluk elde edilemezse 3 üncü turda en fazla oy alan iki aday arasından seçim yapılarak çoğunluk oyu ile Cumhurbaşkanı seçilecektir. Görüldüğü gibi bu tamamen yeni bir sistemdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi uzun olmayan bir süre sonunda tercih yapmaya zorlanmakta ve seçimin müzminleşmesi önlenmektedir. Seçimlerin uzamasının, gerek Devlet Başkanlığı makamı ve gerekse seçilecek kişiler için arzu edilmeyen eğilim ve düşüncelerin doğmasına yol açtığı görülmüştür. Bundan dolayı dördüncü turda sonuç alınamazsa Cumhurbaşkanınca milletvekilleri seçimlerinin yenilenmesi uygun görülmüştür.

MADDE — 111

Andiçmesi

Cumhurbaşkanının andı

MADDE — 112

Görev ve yetkileri

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileriyle ilgili hususları göstermektedir.

Cumhurbaşkanı Devletin temsilcisidir. Dışilişkilerde devleti temsil eder. Anayasanın ve diğer kanunlarda gösterilen görevleri yerine getirir. Burada yapılan çok önemli bir değişiklik ölüm cezalarının yerine getirilmesinde karar vermesindedir. Elvâce kesinleşen ölüm cezaları Büyük Millet Meclisinde bir kanunla onaylanıyordu. Şimdi bu yetki, Büyük Millet Meclisinden alınmış ve doğrudan doğruya Devlet Başkanlığına bağlanmıştır.

MADDE — 113

Sorumsuzluğu

Devlet Başkanının parlamenter rejimindeki sorumsuzluğu ilkesinin nasıl uygulanacağı bu maddede düzenlenmiştir. Devlet Başkanının görevi sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde vatan hainliği dışında (Madde 115) herhangi bir sorumluluğu yoktur. Diğer taraftan parlamenter sistemde sorumsuz olan bir kişiye yetki verilemez. Bundan dolayı Devlet Başkanının kararlarının uygulanabilmesi için Türkiye Büyük Millet

Meclisi önünde işlemin sorumluluğunu kabul edip savunacak «birinin» bulunması gerekir. Bu da Başbakan ve İlgili Bakandır. Her ikisi veya gerektiğinde bütün Bakanlar Kurulunun Devlet Başkanının kararlarını imzaları gerekir. Esasen bu zorunluluktan dolayı kararlar Bakanlar Kurulu veya Bakan tarafından alınır ve Devlet Başkanı tarafından imzalanır.

Cumhurbaşkanının sorumluluk getirmeyen kararlardan hangilerini tek başına imzalayarak uygulatabileceği, yani istisnalar, Anayasada açıkca belirtilmiştir.

MADDE — 114

Sorumluluğu

Cumhurbaşkanının sorumluluğu, vatan hainliği dolayısıyladır; eski metinde bir değişiklik yoktur.

MADDE — 115

Cumhurbaşkanına vekillik etme

Cumhurbaşkanına, gerekli hallerde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının vekillik etmesi ilkesi getirilmektedir ve vekil, Cumhurbaşkanına ait bütün yetkileri kullanmaktadır.

MADDE — 116

Yeni Cumhurbaşkanı seçimi

Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi durumunu düzenlemektedir. Sürenin bitimine 20 gün kala yeni Cumhurbaşkanı seçimi için işlemler başlayacaktır. Cumhurbaşkanlığının, o makama seçilmiş kişi tarafından doldurulması esastır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi vekillik müessesesi de kabul edilmiştir.

MADDE — 117

Devlet Denetleme Kurulu

Merkezi idarenin önemli bir görevi olan denetim fonksiyonunun bugüne kadar, çeşitli nedenlerle, yerine getirilemediği bir gerçektir. Siyasî etkilerin dışında kalabilecek tarafsız ve etkin bir denetim organı olarak, Cumhurbaşkanlığına bağlı bir Devlet Denetleme Kurulu kurulmuştur.

Hizmetin taşıdığı özellikler dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı organları dışında kalan tüm kamu kurum ve kuruluşlarının hukuka uygun, düzenli ve verimli işlemlerini sağlayacak denetim mekanizması bu şekilde oluşturulmuş olmaktadır.

MADDE — 118

Bakanlar Kurulu

Bakanlar Kurulu Başbakan ve bakanlardan oluşmaktadır. Başbakan, milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından atanabilir; yani Başbakan olmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olma koşulu aranmamaktadır. Bakanlar içinde durum aynıdır. Cumhurbaşkanı, gerektiğinde Başbakanın ve bakanların görevine usulüne uygun olarak son verir. Hiç şüphesiz ki Cumhurbaşkanı parlamenter rejim gereği Türkiye Büyük Millet Meclisinin güvenine haiz bir Başbakanı azledemez o zaman çoğunlukla ihtilafa düşmüş olur tarafsızlık niteliğini yitirir. Hüküm ender de olsa, Türkiye Büyük Millet Meclisinde 105 ve 128 inci maddeler uyarınca güvensizlik oyu alan ve 132, 1 maddesinin uygulanmasını istemeyen ve istifa da etmeyen bir Başbakan düşünlerek konmuştur. Bu anda krizin tek çözüm yolu Cumhurbaşkanının Başbakanın görevine son vermesidir.

MADDE — 119

Göreve başlama ve güvenoyu

Göreve başlamak ve güvenoyunu düzenlemektedir. Hiçbir değişiklik yoktur.

MADDE — 120

Görev sırasında güvenoyu

Görev sırasında güvenoyu. Eski hükmün aynıdır.

MADDE — 121

Görev ve siyasi sorumluluk

Siyasi sorumluluk müessesesini düzenlemektedir. Bakanlar Kurulu hükümetin müşterek politikasından sorumlu olduğu açıklanmaktadır.

MADDE — 122

Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

Bakanlıkların kurulması ve kaldırılmasına ilişkindir. Türkiye Büyük Millet Meclisi kararlarıyla Yüce Divana verilen bir bakan, bakanlıktan düşer.

MADDE — 123

Tüzükler

Bakanlar Kurulunun hangi koşullarla tüzükler çıkartabileceğini düzenlemektedir.

MADDE — 124

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi

Bu madde ile yenilik getirilmiştir. Bakanlar Kurulunun güvenoyu alamaması veya güvenoyu istemesi ve yahut gensoru sonunda güvensizlik oyu ile karşılaşması halinde Başbakan, Cumhurbaşkanından Meclis seçimlerinin yenilenmesini isteyebilmektedir.

Görüldüğü gibi 1961 Anayasasındaki «18 aylık bir süre içinde» diye başlayan koşul terk edilmiştir ve klasik parlamenter sistemin uygulanmasına geçilmiştir. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanının Meclisi yenilemesi için diğer bir şekil daha kabul edilmiştir, o da 45 gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması halinde Cumhurbaşkanı resen seçimlerin yenilenmesine karar verebilecektir.

BAŞKOMUTANLIK VE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

MADDE — 125

Başkomutanlık; bir anane olarak Birinci Büyük Millet Meclisinden beri devam eden ve millî egemenliğin kayıtsız şartsız temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılmayacağı ve Devletin başı olan ve bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk milletinin birliğini temsil eden Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunacağına işaret edilmiştir.

Genelkurmay Başkanı ülkenin genel siyasetini belirtmekten ve yürütülmesini gözetmekten sorumlu olan Başbakana karşı Silahlı Kuvvetlerin komutanı olarak sorumludur.

Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin her an yurt savunmasına, istenen modernizasyon düzeyinde hazırlanmasından Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı barışta Silahlı Kuvvetlerin Komutanı olup, savaş halinde de Başkomutanlık görevini, selahiyetlerini Cumhurbaşkanı namına kullanır.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır. Görev ve yetkileri de kanunla düzenlenir.

Bakanlar Kurulunun bir üyesi olan Millî Savunma Bakanlığının, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanları ile görev ilişkileri ve yetki alanı özel kanunla düzenlenir.

MADDE — 126

Millî Güvenlik Kurulu

Millî Güvenlik Kurulu; ülkenin belirlenmiş ve yürütülmekte olan genel siyaseti içinde; millî güvenlik siyasetinin tayin, tespit edilmesi ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusunda görüş ve tavsiyelerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Böylece Bakanlar Kurulunun takip edeceği genel siyasetin, millî güvenlik siyaseti kısmı oluşur.

Kuruluş, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır. Yakın geçmişimiz bu kararların uygulanmadığı zaman ne gibi durumlarla karşılaştığımızın acı örnekleri ile doludur.

Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının Başkanlığında; Başbakan ve güvenlik siyasetinde yakın ilgili belirtilen Bakanlar Kurulu üyeleri ile Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından teşekkül eder.

Gündemi Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı gündemin tanziminde ülkenin o anda içinde bulunduğu durum ile ileride karşılaşacağı durumları ve iç ve dış tehditleri göz önünde bulundurduğu gibi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerilerini de dikkate alır.

En önemli ve hassas konu alınan kararların uygulanması, ülkenin hâl ve istikbalinin iyi değerlendirilmesidir.

MADDE — 127, 128, 129, ve 130

Olağanüstü yönetim usulleri

Olağanüstü haller Anayasamızda yeni bir şekilde düzenlenmiştir. Tabii afet ve ekonomik kriz hallerinde ve diğer hallerde hükümete yasama meclisinin denetimi altında kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi verilmiştir.

Bugün sıkıyönetim diye nitelendirilen durum ikiye bölünmüştür :

Daha az şiddetli olayların vukubulduğu birinci kısımda Devlet olağanüstü hal ilan edip, kolluk kuvvetleriyle düzeni sağlamaya çalışacaktır.

Savaş hali veyahut içsavaş hali gibi durumlarda ise, sıkıyönetim ilan edilip, idare Silahlı Kuvvetlerin yönetimine geçecektir ve bu iki halde de Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi olacaktır. Bütün tasarruflar yasama meclisinin denetimi altında düzenlenecektir.

MADDE — 131

İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

Türkiye'de idarî yapının oluşmasında, tarihî gelişim ve deneyler sonucu merkezden yönetim ve yerinden yönetim biri birini tamamlayan ilkeler olarak ortaya çıkmış ve sürekli uygulama bulmuştur. Bunun sonucu olarak Devlet tüzelkişiliğinden başka, onun yanında, çeşitli kamu tüzelkişileri ortaya çıkmıştır. Bir başka deyimle, bugün kamu hizmetleri genel idare başta olmak üzere, mahallî idareler ve hizmet yerinden yönetim kuruluşları tarafından yürütülmektedir.

Maddede idarenin kuruluş ve görevleri bakımından bir bütün olduğu ilkesi getirilmek suretiyle, Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünün de bir sonucu olarak, idarenin yerine getirdiği çeşitli görevlerle bu görevleri yerine getiren kuruluşlar arasında birlik sağlanmaktadır.

Dolayısıyla, nitelikleri gereği bazı hizmetler ayrı tüzelkişiler eliyle görülmek yoluna gidilse de, idarenin bütünlüğü ilkesinin gereği olarak bunlar denetime bağlı kalacaklardır. Ayrıca, bu tür kamu tüzelkişileri için, 'Anayasa ve kanunlarda özel hüküm bulunmayan durumlarda, Anayasanın idareye ilişkin genel ilke ve hükümleri uygulanacaktır.

Maddede idarenin kuruluş ve görevlerinin kanunla düzenleneceği ilkesinin bir sonucu olarak, kamu tüzelkişilerinin de ancak kanunla veya kanunun açık yetki vermesi halinde idarî işlemle kurulabileceği öngörülmektedir.

MADDE — 132

Yönetmelik

İdarenin en geniş uygulama alanına sahip düzenleyici işlem türü yönetmeliktir. Maddede yönetmelik çıkarılabilecek kuruluşlar belirtilirken, uygulamadaki tereddütleri gidermek için, Bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri yanında, Bakanlar Kurulu ile Başbakanlık da sayılmıştır. Bu şekilde yönetmelik çıkartılabilecek olan da, Başbakanlığın, Bakanlıkların ve kamu tüzelkişilerinin görev alanlarını ilgilendiren kanun ve tüzüklerin uygulanmasını göstermek şeklinde geniş biçimde belirlenmiştir. Yalnız, yönetmelikler uygulama alanlarını düzenledikleri kanun ve tüzüklere aykırı hüküm getiremeyecektir.

Ancak, uygulamada gerek bakanlıkların gerekse kamu tüzelkişilerinin değişik isimler taşıyan düzenleyici işlemler yaptıkları da dikkat çekmektedir. Bu tür düzenleyici işlemlerden kişiler için hukukî sonuç doğuruların da yönetmelik hükümlerine bağlı tutulmasında yarar vardır. Maddede yönetmelikler için Resmî Gazete'de yayımlanma zorunluluğunun getirilmesi de ilgililerinin ilgisine ulaşabilmesini sağlamak amacıyla yöneliktir.

MADDE — 133

Yargı Yolu

İdarenin denetim yolları arasında hukuka uygunluğu sağlamada en etkin olanı yargısal denetimdir. Dolayısıyla, idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu ilkesi getirilmek suretiyle hukuk Devleti anlayışının zorunlu unsuru vurgulanmaktadır.

Ancak, Cumhurbaşkanının Anayasaya göre tek başına yapabileceği işlemler konusunda, yargısal denetim açısından tereddütleri gidermek için, bu işlemlerin yargı denetimi dışında kaldığı açıkça ifade edilmektedir.

Maddede idarenin yargısal denetiminin idarî işlem ve eylemlerin hukuka uygunluklarının denetlenmesi ile sınırlı olduğu; dolayısıyla, yargı organının idarî işlemin yerindeliğini denetleyemeyeceği de belirtilmiştir. Bu ilkenin bir sonucu da yargı organının idare yerine geçerek karar alamaması, bir başka deyimle idarî işlem ve eylem niteliğinde yargı kararı verememesidir.

İdarî işlemler için verilecek yürütmenin durdurulması kararlarına istisnâ olarak sınır getirilebileceği de maddede düzenlenmiştir. Buna göre, olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde veya millî güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık nedenleri ile bazı idarî işlemler için yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği kanunda öngörülebilecektir.

Yürütmenin durdurulması kararları hususunda uygulamada ortaya çıkan tartışmalar da dikkate alınarak, hangi hallerde yürütmenin durdurulması kararı verilebileceği açıklıkla belirtilmek yoluna gidilmiştir. Bu şekilde, yürütmenin durdurulması kararı verilebilmesi için maddede gösterilen iki şartın bir arada bulunması ve ayrıca gerekçe gösterilmesi gerekmektedir.

Maddede eskiden olduğu gibi, idarenin bireysel işlemlerine karşı açılacak davalarda süre başlangıcının yazılı bildirim olduğu belirtilmektedir.

Öte yandan, idarenin kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü olduğu da belirtilmektedir.

MADDE — 134

Merkezi İdare

Mülkî yönetim bölümlerinin kuruluşunda coğrafya durumu, ekonomik şartlar ve kamu hizmeti gereklerinin dikkate alınacağı belirtilmiş ve mülkî yönetim bölümlerini ayrıntılı olarak düzenlemekten kaçınılmıştır. Zira, bazı alt kademe idarî bölümlerin günün ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebildiği tartışmalıdır. Bu nedenle genel yönetimin taşrada teşkilatlanması açısından il esası kabul edilmiş; bunun dışındaki kademelerin meydana getirilmesinde kanun koyucuya düzenleme alanı bırakılmıştır.

Merkezden yönetim ilkesinin yumuşatılmış biçimi olan yetki genişliği ilkesi ile genel idarenin taşrada görevli yüksek kamu görevlilerine, belli konularda kendiliğinden karar alıp uygulama yetkisi tanınması anlatılmaktadır. Son zamanlarda özellikle valilerin yetkilerinin artırılması yönündeki eğilimler bu ilkeye önem kazandırmaktadır. Valilerin il yönetiminin başı olduğu da ayrıca belirtilmektedir.

İhtiyaçların zorlanması sonucu bazı kamu hizmetlerinin bölgesel teşkilatlanmalara gittikleri bilinmektedir. Ancak, bu uygulama belli ilkelere bağlı kalarak düzenli biçimde gelişmediği gibi, valilerle uyumlu bir ilişki sürdürebildikleri de söylenemez. Bu nedenlerle, valilerle bölge kuruluşları arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulabilmesi için bu kurumun kanunla düzenleneceği öngörülmektedir.

Bazı hizmetlerin daha iyi görülebilmesini ve sorunların çözümlenebilmesinin birden çok ili içine alan çevrede teşkilatlanmayı gerektirdiği dikkate alınarak, kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamaya yönelik, birden çok ili içine alan çevrede yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebileceği ilkesi korunmuştur. İllerde olduğu gibi, bu kuruluşların da yetki genişliğine sahip oldukları, özellikle hizmetin görülmesini aksatıcı bürokratik engelleri ortadan kaldırmak amacıyla vurgulanmıştır.

MADDE — 135

Mahallî idareler

Bugüne kadar Anayasalarımızda yer almış olan mahallî idare birimleri, herhangi bir değişiklik yapılmadan, aynen kabul edilmiştir. Ancak, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirilebilmesine imkân tanınmıştır.

Şehirleşmenin hızla geliştiği memleketimizde, büyük şehirlerin problemlerini yürürlükte bulunan ve yıllarca önce çıkarılmış kanunlarla çözümlenmek imkânsız hale gelmiştir. Nitekim, büyük şehirlerimizin ulaşım, kanalizasyon gibi problemlerini çevredeki belediyelerle birlikte çözümlenmek zorunluğu ile karşılaşılması bunu kanıtlamaktadır. Son zamanlarda çevredeki yerleşim yerlerinin anabelediyelere bağlanması uygulaması da bu ihtiyacı doğmuştur. İşte bu zorunluluklar karşısında, hizmetlerin daha iyi görülebilmesini sağlamak amacıyla büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimlerinin kanunla getirilebilmesi imkânının Anayasa ile tanınması yoluna gidilmiştir. Aynı şekilde, mahallî idareler arasında birlikler kurulması imkânının tanınması da bu ihtiyacın bir sonucudur.

Eskiden olduğu gibi, mahallî idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazlarla, kaybetmeleri konusundaki denetimin yargı yolu ile olacağı ilkesi kabul edilmekle beraber; haklarında idarî veya adlî mercilerce soruşturma veya kovuşturma açılanların idarî makamlarca geçici bir tedbir olarak görevden alıkonulmalarının düzenlenmesine ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenecektir.

MADDE— 136

Kamu hizmeti görevleriyle ilgili genel ilkeler

Maddede kamu görevlileri için genel bir düzenleme yoluna gidilmiş, eskiden olduğu gibi, dolaylı biçimde de olsa memur tanımı yoluna gitmekten kaçınılmıştır. Zira, böyle bir tanımın unsurlarını açık ve kesin biçimde Anayasada vermek mümkün görülmemiştir. Getirilen düzenleme ile kamu hizmeti görevlilerinin çalıştırılma biçimlerine göre kendi içinde ayrılması kanun koyucuya bırakılmıştır.

Getirilen önemli bir ilke de kamu hizmeti görevlilerinin hizmete alınmalarında yetenek ve liyakat ilkelere uyulması zorunludur.

Eskiden farklı olarak, madde üst kademe yöneticisi kamu hizmeti görevlilerinin statüsünün özel olarak düzenlenebilmesi imkânını kanun koyucuya tanımaktadır.

MADDE — 137

Görev ve sorumlulukları

Kamu hizmeti görevlilerinin görev ve sorumlulukları bir madde içinde ana ilkeler halinde toplanarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

Kamu görevlilerinin Anayasa ve kanunlara sadık kalarak görev yapacakları ilkesine Anayasada yer verilerek açıklık kazandırılmıştır.

Kamu hizmeti görevlilerinin görevleri ile ilgili olarak kusurlu eylem ve işlemleri ile idareye verdikleri zarardan sorumlu olacakları ise esasen uygulanmakta olan bir ilkenin tekrarıdır.

MADDE — 138

Disiplin kovuşturmasında güvence

Kamu hizmeti görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek teşekkülleri mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında ve disiplin cezası uygulamasında ilgiliye isnadolunan hususun bildirilmesi, dinlenilmesi, savunmasını yapma imkânı tanınması bu madde ile güvence altına alınmaktadır.

Ayrıca, disiplin kararlarının yargı denetimi dışında tutulamayacağı da, tereddütleri giderecek biçimde ifade edilmiş; ancak, uyarma ve kınama cezaları özellikleri dolayısıyla bu kuralın dışına çıkarılmıştır.

MADDE — 139

Kamu hizmeti görevlilerinin siyasi partilere ve sendikalara girememesi ve tarafsızlığı

Kamu hizmeti görevlilerinin görevlerini eşitlik ve tarafsızlık ilkelerine uygun olarak yerine getirmeleri zorunluğu kabul edildiğine göre, kamu hizmeti görevlilerinin siyasi partiler karşısında tarafsızlıklarının güvenceye bağlanmasına da gerek duyulmuş ve siyasi partilere girme hakkı tanınmamıştır.

Öte yandan, kamu görevlilerine sendika kurma hakkı tanınması da bugün için mümkün görülmediğinden, kamu hizmeti görevlilerinin meslekî menfaatlerini koruyup geliştirecek kuruluşların bağlı olacağı kuraları belirlemek kanun koyucuya bırakılmıştır.

MADDE — 140

Üniversiteler

Üniversitelerin bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzelkişileri olarak Devlet eliyle ve kanunla kurulabileceği ilkesi getirilmiştir.

Üniversiteleri, Devletin gözetim ve denetimi altında, kendi organları eliyle yönetilmesi, öğretim üye ve yardımcıların görevine alınmaları, yükseltilmeleri ve görevlerine son verilmesinin kendi organları tarafından yürütülmesi de bilimsel özerkliğin bir gereği olarak belirtilmiştir.

Üniversitelerde öğretim ve eğitimin özgürlük ve güvenlik içinde yürütülmesi, yurt düzeyinde yaygınlaşan üniversitelerin öğretim üye ihtiyaçlarının dengeli biçimde, ülke ihtiyaçları ve kalkınma planı gerekleri dikkate alınarak karşılanması konularının ve genel olarak Devletin üniversiteler üzerindeki gözetim ve denetim yetkilerinin düzenlenmesi konuları, bilimsel özerklik dikkate alınmak suretiyle kanun koyucuya bırakılmıştır.

Getirilen düzenleme ile üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumları, Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda Türk Milletinin millî değerleri ile çağdaş bilim ve teknolojinin gereklerine uygun eğitim ve öğretime hizmet eden kurumlar olarak düşünülmekte; Türkiye Cumhuriyeti Devleti hizmetinde hür, bilimsel düşünme yeteneğine ve geniş dünya görüşüne sahip bir kuşak yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

MADDE — 141

Yüksekokullar

Yükseköğretimin bütünlüğü çerçevesinde üniversiteler dışındaki yükseköğretim kurumları, ülke ihtiyaçları ve istihdam planlaması gereklerine uygun olarak, belirli mesleklere yönlendirici eğitim ve öğretim yapan kurumlar olarak ele alınmıştır.

Ayrıca, bu kurumların bilimsel alanlarda üniversitelerle işbirliği yapmaları da belirtilmektedir.

MADDE — 142

Bilim ve Teknolojinin geliştirilmesi

Bugün dünyada, teknolojisi en çok gelişmiş ülkeler dahi, yüzde yüz oranında teknolojik bağımsızlığa sahip değildir. Gelişmekte olan ülkelerde ise teknolojik bağımsızlık sınırlıdır. Tüm ülkeler için hedef teknolojik bağımsızlık oranını mümkün olduğu kadar azaltmaktır. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ise bilgi alımı veya bilimsel araştırmalarla gerçekleştirilebilir.

Ülkemizde bilimsel araştırmalar genel olarak, üniversitelerde ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun organlarında yapılmaktadır. Kamu kuruluşlarının, bilim kuruluşlarının ve sanayi kuruluşlarının elinde bulunan araştırma olanaklarından, aralarındaki işbirliğinin sağlanamaması ve teknik sınırlamalar nedeniyle, yeterli sonuç alınamamaktadır.

Türkiye’de Bilim ve Teknolojinin gelişmesi için, gereken koordinasyonun sağlanması, araştırmaların Devletçe teşvik edilmesi ve desteklenmesi faydalı görülmektedir.

MADDE — 143

Radio ve televizyon idaresi ve haber ajansları

Maddede radyo ve televizyon istasyonlarının Devlet eliyle kurulacağı ve idarelerinin kamu tüzelkişiliği halinde düzenleneceği öngörülmektedir. Ancak, radyo ve televizyon kamuoyunun oluşumunda oynadığı önemli rol dikkate alınarak organlarının kuruluş biçimi ve işleyişinin tarafsızlık ilkesine uygun olarak düzenleneceği ilkesi getirilmiştir.

Radyo ve televizyonun, yukarıda değindiğimiz önemi dolayısıyla yayınlarında ve özellikle haber ve programlarının hazırlanıp sunulmasında Devlet ve Millet yararları gözetilerek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine ve kamu düzeni, genel ahlak ve asayiş gereklerine uyulacağı vurgulanmış; Türk kültürü ve eğitimine yardımcılık görevinin yerine getirileceği belirtilmiştir.

Getirilen yeni düzenleme ile radyo ve televizyon idaresi genel müdürü ile üç yönetim kurulu üyesinin Cumhurbaşkanınca atanacağı öngörülmektedir. Bu şekilde radyo ve televizyon idaresinin tarafsızlığı güvence altına alınmaktadır.

MADDE — 144

Atatürk Akademisi

Atatürk ilke ve inkılaplarının, bugüne kadar, bilimsel yoldan yeterince incelenemediği bilinmektedir. Bu gerekli incelemeyi yapabilecek bir bilimsel kuruluşun, Türk Kültürünü, Türk Tarihini ve Türk Dilini bilimsel yoldan inceleyecek diğer kuruluşlarla beraber, bir bütün olarak çalışması ve bilimsel araştırmalar yaparak bunları tanıtmayı, yayması ve yayınlar yapması uygun mütalaa edilmiştir.

Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Atatürk Kültür Enstitüsü, Türk Tarihi Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi kuruluşların Kamu tüzelkişiliğine sahip alt kuruluşları olarak çalışacağı bu organın, bir koordinasyon kurulu ve bir üst kurulu bulunacaktır.

Yeniden oluşturulacak olan Atatürk Akademisi ve alt kuruluşlarının; kurulmaları, çalışma usulleri, yetkileri ve mensuplarının özlük işleri kanuna bırakılmıştır.

MADDE — 145

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

Bu kuruluşlara yeni bir düzenleme getirilmiştir. Amaç dışı faaliyet ve siyaset yasağı öngörülmüştür.

Kamu kurum ve kuruluşlarında devamlı çalışanların «serbest meslek» icra etmediklerinden meslek kuruluşlarına girmeleri önlenmiştir.

Nihayet mülki amirin geçici olarak bu kuruluşların görevlerinden uzaklaştırılması imkânı getirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI

MADDE — 146

Mahkemelerin bağımsızlığı

Anayasa tasarısının kabul ettiği temel prensiplerden birisi yargı görevinin bağımsızlığıdır. Yargıya ilişkin hükümler bu prensipten hareket edilerek düzenlenmiştir. Hiçbir organ, makam, merci veya herhangi bir kişi yargı yetkisinin kullanılmasında hâkimlere emir, ve talimat veremez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Hâkim, olayın ve delillerin takdirinde vicdanî kanısına göre hareket etmek mevkiindedir. Hâkim herhangi bir kanun hükmünü uygularken gerek tarafların beyanlarını dikkate alarak ve gerek kişisel araştırma ve incelemesini esas tutarak kanunun Anayasaya aykırı olduğu kanısına varırsa veya kendisi aykırılık görürse Anayasa Mahkemesine başvurabilecektir.

Mahkeme kararlarına uyulmak zorunludur.

MADDE — 147

Hâkimlik ve Savcılık teminatı

Hâkimlik ve Savcılık teminatı hâkim ve savcıların görevlerinde herhangi bir düşünce ve fütura kapılmadan tamamen vicdan rahatlığı içerisinde görevlerini yapabilmelerinin garantisidir. Azlonulamazlık, Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamazlık, aylıklarından herne suretle olursa olsun yoksun bırakılamazlık, hep hizmetlerini tarafsız bir surette kanunlara uygun olarak yapabilmelerini sağlamaya matuftur. Zorunlu hallerde görevden ayrılmaları da doğaldır.

Adalet Bakanlığının savcılara gerektiğinde dava açma emri verebilmesi bu teminatı zedeleyici nitelikte değildir. Çünkü işlenen suçların araştırılması sanık hakkındaki leh ve aleyhte hertürlü delilin toplanıp tamamen tarafsız hâkimin tetkikine arz edilmesi millî irade yoluyla Adalet Bakanının görevlerindendir.

MADDE — 148

Hâkimlik ve Savcılık Meslekleri

Hâkimlik ve Savcılık meslekleri birbirine pek benzemekle beraber nitelik itibariyle ayrı ayrı mesleklerdir. Ancak her iki meslek mensupları aynı amaca yönelik bulunduklarından bu iki meslek bir arada düzenlenmiştir. Hâkimler ve Savcılar ile bu mesleklerden sayılanlar kanunda belirtilenlerden başka genel ve özel hiçbir görev alamazlar. Adalet tevzii herşeyden önce güvenilir nitelikte olmalıdır. Bu hizmeti görenlerin tarafsızlıklarından şüphe edilmesi, hizmetin tam olarak yerine getirilmiş olduğunun kabulüne engeldir. Bu itibarla görevlerinde özel hayatlarında tarafsızlıklarına dair bir davranışta bulundukları sanısını verecek hareketlerden sakınmak zorundadırlar. Hâkimler ve Savcıların kazaî görevlerin yanında birde idarî görevleri bulunduğu kuşkusuzdur. Kazaî görev ne kadar serbest olarak yapılması gerekliyse idarî görevinde o ölçüde düzenli yürütülmesi zorunludur. Bu düzenin sağlanması Bakanlığın müdahalesini gerektirebilir. Bu itibarla idarî görevlerinden ötürü Adalet Bakanlığına bağlıdır.

Adalet işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi kolluk memurlarının Cumhuriyet Savcısına, adli işlerde, bağlı bulunmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple zabıta görevlileri adli işlerde Cumhuriyet Savcısının emrindedirler.

MADDE — 149

Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

Duruşmaların açık olması yargılamanın tarafsızlığının etkin bir teminatıdır. Bu açıklık kamu oyununda ve ilgililerin gönüllerinde huzur ve güven yaratır. İnsan, tabiatının gereği olarak en çok gözünün gördüğüne inanır. Bu itibarla duruşmanın açık olması ilgililerin inan beslemesi bakımından gerekli ve hatta zorunlu.

dur. Bununla beraber duruşmanın açıklığının doğru olmadığı hallerde mevcuttur. Örneğin bir çocuğun duruşmasının açıklığı ona kötü etki yapabilir, tutumunun herkesçe bilinmesinin moral hayatında zararlı etkileri olabilir. Yetişmekte olan bir kimsenin bu gibi hallere maruz bırakılması kamu için zararlı olabilir. Bundan başka genel ahlakın ve kamu güvenliğinin zorunlu kıldığı durumlarda da gizliliğe değer vermekte yine kamu yararı vardır. Bu nedenlerle de duruşmalar kural olarak açık yapılır, istisnaen gizlide olabilir.

Madde bütün kararların gerekçeli yazılmasını amir bulunmaktadır. Genellikle mahkeme kararlarına karşı kanun yolu açıktır. İlgilinin bu kanun yoluna başvurabilmesi için hakkındaki kararın gerekçesini bilmesi ve kanun yolu merciinde savunmasını bu gerekçeye göre yapabilmesi, inceleme merciin incelenmesinde de gerekçenin göz önüne alınması için kararın gerekçeli yazılması lazımdır.

MADDE — 150

Mahkemelerin kuruluşu

Mahkemelerin kanunla kurulması doğaldır. Kanuna dayanmayan ve kuruluşunu kanundan almayan hiçbir kimse veya organ yargı görevi yapamaz. Burada üzerinde durulacak önemli bir nokta mahkemelerin derecesi noktası veya sorunudur. Yargıtayın yükünün çok artmış olması kendisinden beklenen içtihat mahkemesi olma vasfını muhafaza edebilmesine de zorluk çıkarmaktadır. Hem hükümlerdeki isabet ve hem yargıtayın daha çok kanunları yorumlayıcı uygulamada yol göstericilik görevini yapabilmesi için mahkemelerin iki dereceye çıkarılması yararlı görülmüştür. Bununda güç ve imkân ölçüsünde yapılabilmesi işaret edilmiştir.

MADDE — 151

Devlet Güvenlik Mahkemeleri

Devletin varlığı ve devamlılığı ile ilgili bazı eylemler vardır ki bunların işlenmesi halinde hem çabuk ve hem en isabetli karara varabilmek için özel bir uzmanlık ister. Bu gibi hallerde devlet Güvenlik Mahkemelerinin bulundurulması gerekli olur. Anayasamıza hâkim ilkeye göre belli bir eylem için o eylemin işlenmesinden sonra özel bir mahkeme kurulamaz. Bu nedenle sözü geçen suçlara ilişkin davalara bakmak üzere Devlet Güvenlik Mahkemeleri Anayasamızca kabul edilmiştir. Atanmalarındaki özel hükümler, önceden saptanıp eylemden evvel mahkemeler vücuda getirilmiş olduğundan belli olaylar için, işlendikten sonra kurulmuş bir mahkeme sayılmaları mümkün değildir.

MADDE — 152

Hâkim ve Cumhuriyet Savcılarının denetimi

Kamu hizmeti gören hâkimler ve savcılarının çalışmalarında hem isabeti ve hem verimliliği sağlama bakımından bir denetime tabii tutulmaları normaldir. Bu denetim kazaî ve idarî olmak üzere iki bölümde mütalaa olunabilir. Kazaî denetim yargıtay tarafından yapılmaktadır. İdarî denetim Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından yerine getirilir. Burada da hâkimlik teminatı göz önünde tutulmuştur. Bu maksatla teftiş kurulunun tarafsız olan Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca atanan müfettişler tarafından teşkil olunması esası kabul edilmiştir.

Burada teftiş edecek müfettişin derecelerinin ne olması gereği üzerinde durulmuş gerek bir hâkimi ve gerek bir savcıyı teftiş edecek müfettişin en az onlar derecesinde veya üstün bir derecede olması hükme bağlanmıştır.

MADDE — 153

Askerî yargı

Askerlik hizmetinin özelliği ve niteliği itibariyle ayrı bir askerî yargıya tabii tutulması gereği meydandadır. Hangi suçlara ve hangi şahısların işledikleri suçlara askerî mahkemede bakılacağı kanunla tespit olunması esası kabul edilmiştir. Esasen normal hallerde askerî mahkeme hâkimlerinin çoğunluğu hâkimlik mes-

leğine mensup kişilerden seçilmesi prensibi çoktan beri kabul edilmiş bulunmaktadır. Madde bu esasa göre düzenlenmiş ancak savaş halinde, maddî imkânsızlık, nedeniyle bu şartın aranmaması gereğine de temas edilmiştir. Hâkimlerin, nezdinde bulundukları komutanlarla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerî hizmetlerin gereklerine göre düzenlenmesi öngörülmüştür. Askerî Disiplin Mahkemelerinin bakacağı işlemlerin mahiyeti gözönüne alınarak bunlara dair hükümlerin kanunla düzenlenmesi cihetine gidilmiştir.

MADDE — 154

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu

Hukuk Devletinde kanunların Anayasaya uygunluğu esastır. Bunun sağlanması için, birisi, ikinci meslis ve diğeri yargı denetimi olmak üzere iki kurum vücuda getirilmiştir. İkinci meclis (Senato) büyük çoğunluğu ile siyasî partilere mensup üyelere oluşturulmuş ve siyasî tutum itibarıyla kanunların yerindeliğinden Millet Meclisiyle beraber sorumlu bulunduğu için ondan farklı bir görünüm arz edemedi. Buna mukabil Anayasa Mahkemesi siyasî amaç güdemeyeceğinden kanunların Anayasaya uygunluğu denetiminin bu Mahkemeye verilmesiyle yetinilmesi uygun görüldü.

Mahkeme, 1961 Anayasasıyla 15 asıl ve 5 yedek üyeden kurulmuştur. Yedek üyeler sadece asılların bulunmadığı hallerde mahkemeye katıldıklarından hangi gün hangi davaya bakacaklarını bilmedikleri için hazırlıksız olarak katıldıkları oturumlarda yeterince yararlı olamayacakları ve asıllar mevcut oldukça kendilerinin işsizliğe mahkûm bulunmalarının da huzursuzluklara neden olabileceği düşünüldü.

Asıllar ve yedekler aynı kaynaktan geldiklerine, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesinde toplantı yeter sayısının üstünde hâkim bulunduğuna ve bunlar belli bir düzen içinde mahkemeye katıldıklarına göre Anayasa Mahkemesinde de aynı düzenin uygulanması uygun görülmüş ve yedek üyelik kaldırılmıştır.

Bu maddede, 1961 Anayasasından farklı olarak üyelerin nitelikleri ve nerelerden alınacakları belirtilmemiştir. Anayasa Mahkemesi üyeliğinin belli bir bilim dalında uzmanlaşmış olmanın yanında her kanun veya kanun hükmündeki kararnamenin Anayasaya aykırılığını ölçüp tartabilecek oldukça geniş bir saha ile ilgilenmiş bulunmayı da gerektirir. Bu nitelikleri taşıyan kişiler her nerede ve hukuk bilimine dayalı hangi kuruluştaki olursa olsun oradan alınıp getirilmesinde kamu yararı vardır. Bunu da en iyi biçimde yapabilecek makamın Cumhurbaşkanlığı gibi bir yüce makam olduğu düşünülmüştür.

MADDE — 155

Anayasa Mahkemesi üyelerinin hakları ve yükümlülükleri

Bu madde üyelerin aslî görevleri dışında resmî veya özel bir görev kabul edememeleri başka işle uğraşacak zamanlarının bulunmaması ve tarafsızlıklarına şüphe getirilmemesi nedenlerine dayanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, yabancı devlet hukukî mevzuatının, o devletin Anayasasına uygunluğunu sağlamadaki uygulamalarını ve yabancı devlet Anayasa Mahkemelerinin, uygulanacak prensipleri yorumunu ve o prensiplerin uygulama sonuçlarını aramaktadır. Bu işin sağlıklı yapılabilmesi söz konusu milletlerin dilini iyi bilmeye bağlıdır. Bundan başka uygulama ile doktrinin ve bilim gelişmelerinin beraber yürütmesi lazımdır. Bu bakımlardan üniversite öğretim üyelerinin Anayasa Mahkemesinde görev kabul etmelerinde yarar mülâhaza olunmuştur. 1961 Anayasası bu hususa işaret etmiş fakat bir ayrıcalık tanımamıştır. Mevcut koşullar içinde bu ana kadar hiçbir öğretim üyesi Anayasa Mahkemesi üyeliğine rağbet etmemiş ve Mahkemeye gelmemiştir. İşte bu ihtiyacı karşılamak için üniversiteden gelecek öğretim üyelerine, kadrolarının saklı tutulması gibi küçük bir ayrıcalık tanınmıştır.

MADDE — 156

Anayasa Mahkemesi üyeliğinin sona ermesi

Üyeliğinin sona ermesine ilişkin bulunan bu madde 1961 Anayasasından alınmış, değişiklik yapılmamıştır.

MADDE — 157

Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri

Kanun Hükmündeki Kararname, uygulamada kanunun yarattığı sonucu meydana getirdiğinden kanun gibi yargı denetimine tabi tutulmuştur.

1961 Anayasasından farklı olarak getirilen yeni kural, şekil noksanlığına dayalı iptal davasının, kanunun yayımından önce incelenip tamamlanmasıdır. Yani ön denetime tabi tutulmasıdır.

Şekil bozuklukları genellikle kanunun yapımı sırasında meydana gelen ve görülmesi, bilinmesi kolay olan bozukluklardır. Bunların Anayasa Mahkemesince süratle ve incelenmesi ve karara bağlanması mümkündür.

Tatbikatta sık sık ileri sürülen iddialara göre bir siyasî parti, görüşülmekte olan bir kanunun çıkmasını istemiyorsa, yasama meclisinin hem toplanma ve hem karar yeter sayılarına etkili olacak hareketlerde bulunmakta ve çıkacak kanunun şeklen bozukluğuna sebebiyet verebilmektedir. Bu tür bozuklukların öndene- tim yoluyla kısa zamanda incelenip sonuçlandırılmasında kamu yararı düşünülmüştür.

Getirilen ikinci bir yenilik, son oylamadan önce yapılan şekil bozukluklarının iptale neden olamayacağıdır. Son oylama genel kurul tarafından yapılır. Daha önce vücut bulan şekil bozukluklarını genel kurulun bildiği veya bilmesi gerektiği varsayılır. Çünkü onun kararı, yapılan bir incelemeye, tartışmaya ve açıklamaya dayanır. Genel Kurulun oylama yapıp kanunu kabul etmesi, şekil bozukluğunu, o kanunu kabul etmek için yeterli neden saymadığı yolunda bir irade tecellisidir. En büyük organ Genel Kuruldur. Onun iradesi hilafına bir sonuç çıkarmak hukukun anaesalarına aykırı düşer. Bu nedenle son oylamadan önceki şekil bozuklukları, iptal sebebi sayılmamıştır.

MADDE — 158

Anayasa Mahkemesinin çalışma ve yargılama usulü

Yüksek mahkemelerde hükme katılan hâkim sayısı genellikle beştir. Bu beş hâkimli kurullar bakacakları işin çeşidi bakımından uzmanlık grupları halinde çalışmaktadırlar. Anayasa Mahkemesini uzmanlık gruplarına ayırmak mümkün olmadığı gibi kanunların Anayasaya uygunluk denetiminde daha güçlü bir güvence sağlamak için mahkemenin dokuz üyeye toplanması gereği kabul edilmiştir.

Bundan başka, Anayasanın 163 üncü maddesiyle, Anayasa Mahkemesinin iptale ilişkin kararlarını, Cumhurbaşkanının bir kez daha incelettirebilmesi kuralı getirilmiştir. Mahkeme onbeş üyeden oluşmaktadır. Mahkemenin dokuz üyeye toplanması, vaki olacak itirazın, kural olarak onbeş, zorunlu hallerde de en az oniki üyeden oluşacak Genel Kurul halinde incelenmesi, getirilen kurala daha iyi anlam kazandırmaktadır.

Mahkemenin, kararlarını oy çokluğuyla vermesi genel bir kuraldır. Ancak iptal kararlarının salt çoğunluğun sonucu olarak bir oy farkıyla verilebilmesi kamu oyunda tepkilere yol açmış, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yasal tasarrufunun mahkemede tek oy farkıyla iptal edilebilmesi doyurucu olamamıştır. Bu nedenle iptal kararları için nitelikli çoğunluk kabul edilmiştir.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davalarının öncelikle görüşülmesi, çıkarılan bir kanunun iptali için yeterli neden bulunmadığı hallerde, yürürlüğe girmesini fazla geciktirmemek gereğine dayanmaktadır. Bu tip davalar ancak Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte biri tarafından açılabilir. Dava dilekçesine tutanak dergisi örneği gibi bir - iki belgenin eklenmesi, davayı hemen sonuçlandırmaya yetebilir. Bu durumda davanın öncelikle görülmesi ve reddi halinde kanunun bir an önce yürürlüğe girmesi millî iradenin amacına daha uygun bulunmuştur.

MADDE — 159

Iptal davası

Iptal davası açma hakkına sahip olanlar 1961 Anayasasında belirtilenlerden bir miktar azaltılmıştır. 1961 Anayasasında dava açma hakkı tanınıpta yeniden düzenlenen madde ile kendilerine bu hak tanınmayanlar gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte biri marifetiyle ve gerek genel mahkemelerde aç-

cakları dava yoluyla, haklarında uygulanacak kanun hükümlerinin Anayasaya aykırılığını iddia edebilirler. Bu imkân varken ayrı bir dava açma hakkı tanımak gereksiz görülmüştür.

MADDE — 160

Dava açma süresi

Doğrudan doğruya iptal davası açma süresi 1961 Anayasası ile doksan gün olarak kabul edilmişti. Yeni hükümle bu şekilde dava açabileceklerin sayısı azaltılmıştır. Bu hakka sahip olanlar daha erken dava açma imkânına da maliktirler. Anayasaya aykırı görülen bir hükmün uzun süre uygulanmasını önlemek için doksan günlük süre altmış güne indirilmiştir.

MADDE — 161

Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

Bu maddenin karşılığı olan 1961 Anayasasının 151 inci maddesinden, esas itibariyle, farklı iki hüküm getirilmiştir :

Birisi; itiraz yoluyla dava açan mahkemenin, Anayasa Mahkemesinden altı ay içinde bir karar gelmediği takdirde bakmakta olduğu davayı Anayasaya aykırılık bakımından kendisi kanısına göre çözümleme yetkisinin kaldırılmasıdır. Bu yetkinin, kamuoyunda, Anayasa Mahkemesinin, Anayasaya aykırılık iddiasını inceleyip karara bağlamakta acele etmemek gibi bir tutum içine girebilmesine neden olduğu kuşkusunu yaratmıştır. Bundan başka anayasal yargı mercii varken yerel mahkemenin böyle bir yetkiyi kullanması memlekette adalet tevzii birliği ilkesini de zedeler. İş fazla uzatmamak için de altı aylık süre beş aya indirilmiştir.

İkincisi; bir hükmün iptaline ilişkin davanın reddinden sonra beş yıl geçmedikçe aynı hükmün iptalinin istenemeyeceğidir.

Her ne kadar sebep birliği olmadıkça muhkem kaziyeden bahsolunamazsa da Anayasa Mahkemesi, kararında, davanın dayandığı gerçekleyle bağlı olmadığından Anayasaya aykırılığı her türlü neden yönünden araştırmak zorundadır.

Bundan başka kanunların zamanla Anayasaya aykırı hale geldiği de düşünülebilir ancak bunun için malul bir sürenin geçmesi de şarttır. İşte bu süre beş yıl olarak takdir olunmuştur.

Bunların dışında, hukukun ana ilkelerinden biri olan istikrar ilkesi de göz önüne alınmış, reddedilen bir davanın beş yıl geçmedikçe yeniden açılmayacağı kabul edilmiştir.

MADDE — 162

Anayasa Mahkemesinin kararları

Bu madde ile, bunun karşılığı olan 1961 Anayasasının 152 nci maddesi arasındaki ayrılıklar ve gerekçeleri şunlardır :

a) Anayasa Mahkemesinin iptale ilişkin kararlarının yeniden incelenmesi Cumhurbaşkanlığınca istenebileceğinden, tesis anında kesin olabilmeleri kuralı iptale ilişkin kararların dışındakilerine hasredilmiştir. Öyle haller vardır ki; bir hükmün iptali, uygulanması kanunen gerekmeyen bir başka hükmün uygulanmasını gerekli kılabilir. Örneğin : Kanunla getirilen istisnalara ilişkin kanun hükümlerinin iptali, anakuralın uygulanması sonucunu doğurabilir. Halbuki kanun koyucu böyle bir sonuç çıkmasını arzu etmediği için istisnayı kabul etmiş durumdadır. Bu istisna hükmünün iptali millî iradeye ters düşeceğinden, eşitlik ilkesi gibi temel ilkelere aykırı olmamak koşulu ile, hüküm verirken bu özelliklerin göz önünde bulundurulması zorunludur.

b) İptal kararı bazen hukukî boşluk yaratabilir. Bu boşluğun süratle doldurulması için kanun yapımındaki merasime istisna getirilmiş, görüşmenin öncelikle yapılması esası kabul edilmiştir.

c) 1961 Anayasasındaki gibi iptal kararlarının geriye yürümeyeceği kuralı aynen korunmuştur. Bunun bir istisnası 161 inci maddede mevcuttur. Ona göre iptal kararı, yerel mahkemede görülmekte olan davaya etki yapabilecek ve iptal edilen hükme dayanılarak daha sonra bir hak iddiasında bulunulamayacaktır. Yürürlükten kaldırılmış olan hükümlerin iptali ise kazanılmış hakların korunması kuralı ve istikrar ilkesiyle bağdaş-

maz. Esasen ister doğrudan doğruya olsun, ister def'i yoluyla açılmış bulunsun, iptal davasının amacı Anayasaya aykırı bulunan bir hükmün ortadan kaldırılmasıdır. Şu halde yürürlükten kaldırılmış olan bir hükmün yeniden iptali doğru görülmemiştir.

MADDE — 163

Cumhurbaşkanının, iptal kararlarını yeniden incelettirmesi

Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesince verilen iptal kararlarını yeniden incelettirebilmesi kuralı yeni getirilmiştir. Bu inceleme yüksek bir mahkemenin kararının bir başka mercide incelenmesi şeklinde değildir. İncelemeyi yine kendisi yapacaktır. Daha önce dokuz hâkimden oluşan mahkeme kurulunun kararını oniki- den az olmamak üzere aynı mahkemenin mevcut hâkimlerinin katılımıyla kurulan Genel Kurul tarafından incelenecektir. Nitekim yine bir yüksek mahkeme olan Yargıtayın bir dairesinden verilen karar Yargıtay Genel Kurulunca incelenebilmekte ve bu hal Yargıtayın yüceliğini daha da artırmaktadır.

Unutmamak gerekir ki : Hâkimlik niteliklerinden bir yücəsi de hatalı bir kararının düzeltilmesi kendisinden istenen hâkimin, hatayı düzeltmekteki cehdi, iştıyakı ve bu olanağın kendisine tanınmasının yarattığı memnurluktur.

MADDE — 164

Yargıtayın görev ve seçim usulleri

Yargıtay genellikle Adliye Mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin temyizden inceleme merciidir. Kaza organının diğer anayasal organlardan en belirgin farkı karar ve hükümlerin isabetini sağlamak için itiraz ve temyiz merciilerinin kabul edilmiş olmasıdır. Yargıtay bu aslı görevinin yanında istisnaen kanunda gösterilen belli davalarda ilk mahkemelik görevini de yapmaktadır. Bu durum bazan işin niteliğinden ve bazan yargılancak kişinin sıfatından ileri gelmektedir. Bu da toplum düzeni için zorunlu bir tutumdur. Yargıtayın çalışmalarında tam bir tarafsızlık sağlamak için üyeleri hâkimlik teminatı esasına göre Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca üye tamsayılarının salt çoğunluğu ve gizli oyla seçilmektedir. Yargıtay, hâkimlik teminatı esaslarına göre bağımsız bir yüksek mahkeme olarak çalışmaktadır. Düzenleme de bu ilkelere göre yapılmıştır.

MADDE — 165

Cumhuriyet Başsavcılığı

Cumhuriyet Başsavcılığı Yargıtay nezdinde çalışan bir kuruluştur. Bunun dışında siyasî partilerin tutum ve eylemlerini gözlemlemek ve gerektiğinde haklarında dava açmakla da görevlidir. Bu bakımdan bir başsavcı vekilliği ihdas olunmuştur. Kuruluşundaki teşkilatın da bu amaca yönelik olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Kanunun gösterdiği bazı ayrıcalık hallerde Yargıtaya başvurması için Adalet Bakanlığınca emir verilebileceği kanunlarda gösterilmiş olmakla beraber bunların hangi haller olduğu da belirtilmiş bulunmaktadır. Bu itibarla başsavcılık hâkimlik teminatı çerçevesi dahilinde bağımsız çalışan bir kuruluş halindedir. Madde bu esaslara göre düzenlenmiştir.

MADDE — 166

Yüce Divan

Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve Üyeleri, Cumhuriyet Başsavcısı, Cumhuriyet Başsavcıvekili, Askerî Yargıtay Başsavcısı, Danıştay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkanın sözcülerinin görevleriyle ilgili suçlarından dolayı yargılanmaları Yüce Divana aittir. Yüce Divan Es-kidenberi hem ceza hukuku dalında ve hem idare hukuku bölümlerinde uzmanlaşmış hâkimlerden kurulmak-taydı. Yüce Divanda bakılması gereken dava konusu olayların işlenmesinden sonra Yüce Divan kurulması

«Tabii hâkim» ilkesine aykırı görüldüğünden önceden kurulmuş bir kuruluş haline getirilmesi gerekli görüldü. Burada bakılacak davaların konusunu teşkil edecek eylemlerin pek seyrek vukua geleceği mülahazası ile müstakil bir kuruluştan ziyade Yargıtayın Ceza Daireleri Başkanlarından teşkil olunması prensibi kabul edildi.

MADDE — 167

Danıştay

Danıştay idarî bir kaza organı olmakla beraber danışmanlığı da vardır. İdare mahkemelerinin derecelendirilmesi sonucu olarak son inceleme merciî olmak sıfatını da kazanmıştır. Üyelerinin seçimi mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkim teminatı ilkelerine uygun olarak yapılmaktadır. Hâkimlerinin alınacakları kaynaklar kanunlarla belli edilmekte ve Anayasada gösterilen oranlar dahilinde Cumhurbaşkanı ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından seçilmektedir.

MADDE — 168

Sayıştay

Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerle sermayesinin yarısı veya daha fazlası bu dairelerce verilerek kurulan sabit veya döner sermayeli ya da fon şeklindeki idarelerin gelir, gider ve mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarca verilen belli işleri yapmakla görevli bir hesap mahkemesidir. Bunun yüksek mahkemeler arasına alınması konusu uzun tartışmalara ve Danıştayla Anayasa Mahkemesinin çelişkili birçok kararları çıkmasına neden olmuştur. Ancak kuruluşu yüksek mahkemelerin kuruluşuna benzemekle beraber bazı hesap konularında kesin hüküm verdiği için yüksek mahkeme olarak kabul edilmiştir. Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi hizmetin gerektiği gizlilik göz önüne alınarak ayrı bir usule tabii tutulmuştur.

MADDE — 169

Askerî Yargıtay

Askerî Yargıtay Askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin temyizen inceleme merciidir. Askerî kişilerin belli eylemlerine ilk ve son derece mahkemesi olarak bakma görevi de vardır. Üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğuyla her boş kadro için üç misli olarak gösterilen adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir. Askerî Yargıtay başkanı, başsavcısı ikinci başkanı ve daire başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar. Askerî Yargıtayın çalışmaları mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereğine göre yapılır.

MADDE — 170

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerin yargısal denetimini yapmakla görevlidir. Bu görevi ilk ve son derece mahkemesi sıfatıyla yapar. İdarî nitelikteki askerî işlem, eylem ve kararların özellikleri Danıştayın görevine giren işlerin özelliğinden çok daha farklı ve herhangi bir konuda takdire yer verilmesi gerekirken askerî eylem ve işlemin askerlik alanındaki derece ve etkisine bakılarak yapılması zorunlu olduğundan Askerî Yüksek İdare Mahkemesi kurulması zorunlu olmuştur. Mahkemede hâkim sınıfından olan ve olmayan askerî şahıslar mevcuttur. Ancak mahkemenin başkanı, başkanunsözcüsü, daire başkanları hâkim sınıfından olmak gereklidir.

MADDE — 171

Uyuşmazlık Mahkemesi

Uyuşmazlık mahkemesi, adli, idari ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını çözümlenmekle görevlidir. Buradaki «görev» terimi sözü geçen mahkemeler arasında, davaya hangi mahkemenin bakacağını ifade için kullanılmıştır. Bir nevi, davanın yargı yollarından hangisine bakılacağını belirtmesi işidir. Bir cins yargı yolu içindeki görev uyuşmazlıklarının hal mercii değildir. Örneğin adli ve idari yargı mercilerinden veya idari ve askerî yargı mercilerinden hangisinin bakacağını ifade eder. Hüküm uyuşmazlığı ise mahkemelerden verilip kesinleşen ve fakat birbirine uymayan hükümlerden hangisinin infazı lazım geldiğini belli etmenin yoludur.

Önceleri Uyuşmazlık Mahkemesinin Başkanı Yargıtay ve Danıştay başkanları arasından münavebe suretiyle belirtilirdi. Ancak bu usulün şu sakıncası ortaya çıktı : Bazı konularda Yargıtayla Danıştay arasında görüş ayrılığı bulunmakta idi. Bunun sonucu olarak Uyuşmazlık Mahkemesine Yargıtay Başkanı Başkanlık ettiği sürece Yargıtayın görüşü, Danıştay Başkanının Başkanlık ettiği sürece de Danıştayın görüşü hâkim olur; gerek dava ve gerek hüküm uyuşmazlıklarını çözümlenmekle görevli olan bu mahkemenin kendi kararları arasında uyuşmazlık çıkardı. Bu önemli sakıncayı bertaraf etmek için mahkemenin başkanının Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından seçilmesi kuralı getirildi. Bu suretle Uyuşmazlık Mahkemesinin kararları arasındaki sözü geçen sebepten ileri gelen farklılıklar ortadan kaldırılmış oldu.

Bu arada işaret olunması gereken bir husus da maddenin son fıkrasındaki «diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.» hükmünün açıklanması gereğidir : Şimdiye kadar Anayasa Mahkemesi Yüce Divan görevini de yapmakta idi bu görev Yargıtaya geçince Anayasa Mahkemesiyle diğer mahkemeler arasında görev uyuşmazlığı bulunup bulunamayacağı düşünülebilir. Anayasa Mahkemesinin özellikle siyasî partilerle ilgili davalarda ceza verme yetkisi bulunduğu gibi herhangi bir mahkeme hükmüyle de çelişkili karar verebilir. Ezcümle Anayasa Mahkemesinde def'i yoluyla dava açan mahkemelerin o davaya bakmaya görevli olup olmadığını Anayasa Mahkemesi aramak zorundadır. Dava açan mahkeme, elindeki davaya bakmaya görevli değilse Anayasa Mahkemesinde dava açamaz ve Anayasa Mahkemesi görevsiz mahkemece açılmış bir davaya bakamaz. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi dava açan mahkemenin görevli olup olmadığını araştırır ve orasını görevli bulmadığı takdirde kendisinin de iptal davasına bakmaya yetkisi ve bakma görevi bulunmadığına karar verir. Yerel mahkeme ile bir başka mahkeme arasında aynı konu üzerinde çıkan görev uyuşmazlığı Anayasa Mahkemesinin kararına göre çözümlenmez ise de sözü geçen iki yerel mahkemenin arasındaki görev uyuşmazlığını çözümlen karar Anayasa Mahkemesini bağlamaz. Anayasa Mahkemesi, kendisinin görevli gördüğü mahkemenin def'i yoluyla açacağı iptal davasına bakabilir, görevsiz saydığı mahkemenin açtığı davaya bakamaz. Bu bakımdan sözü geçen fıkranın bulunması gereklidir ve fıkra bu nedenle getirilmiştir.

MADDE — 172

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulmuş ve görevini bu esaslar dahilinde yapmakla görevlendirilmiştir. Kurulun çoğunluğu hâkimlik teminatına haiz olanlardan meydana gelmektedir.

MADDE — 173

Vergi ve benzeri malî yükümlülükler

Vergi ve benzeri malî yükümlülüklerin adaletli ve dengeli dağılımı ilkesi getirilmiştir.

Vergi yükünün muafı ve istisnaların zamanla artan oranla düşmesini engellemek üzere, kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi ilkesi kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulu bu yetkisini amaç kanununda gösterilen unsurlar içinde kullanabilir.

MADDE — 174

Borçlanma

Devlete ve kamu tüzelkişilerinin kredi anlaşmaları ve tahvil çıkarmaları yetkisi bu madde ile tanınmıştır. TC Merkez Bankasının Hazineye açacağı avans hesabı, cari bütçenin yüzde onbeşi ile sınırlanmıştır. Bu sınırlamanın amacı, açık finansman yolunun her türlü denetimin dışında tutulmasını önlemektir, böylece enflasyonun kısmen ve hukuken önlenmesi amaçlanmıştır. Yüzde onbeş sınırı içinde açılan avansın yıl sonuna kadar kapatılması öngörülmektedir. Eğer bir miktarı kapatılmamışsa gelecek yıl alınacak avanslar bu oranda azalacaktır.

MADDE — 175

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Bakanlar Kurulunun tespit ettiği para ve kredi politikasına yardımcılık görevi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına tevdi olunmuştur. Banka, bu görevini yaparken kullanma planlarına ve yıllık programlara uygun davranarak Anayasadaki ilkelerden, özellikle 140' ıncı maddedeki ilkeyi dikkate alacaktır.

Maddede, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanının, Başbakan tarafından gösterilen üç aday arasından Cumhurbaşkanınca tayini öngörülerek, banka yönetimine Bakanlar Kurulu karşısında kısmi bir serbestlik tanınmak istenmiştir.

MADDE — 176

Bütçenin hazırlanması ve uygulanması

Devlet ve kamu tüzelkişilerinin harcamaları en fazla bir yıllık bütçelerle yapılacağı ilkesi maddede ifade edildikten sonra, bütçelerin hazırlanma ve uygulanma biçimi hakkında yasal düzenlemeye atıfta bulunulmuştur.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin bütçelerinin tek bir konsolide bütçede gösterilmesi esasının kabul edilmesi, bu teşebbüslerin toplu olarak görülebilmesini sağlamak içindir.

Bütçe kanunlarına bütçe dışı hüküm konulamaması, mevcut kanunların hükümlerini açıkça veya dolaylı değiştiren veya kaldıran hükümler getirilememesi ilkelerine anayasal kuvvet ve hüküm tanınmıştır.

MADDE — 177

Bütçenin görüşülmesi

Maddede Bütçenin görüşülmesi ile usul kararları düzenlenmiştir.

MADDE — 178

Mali yıl içinde bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları

Bütçenin ödeneceği, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Bakanlar Kurulunun harcanabilecek sınırı aşmasının yolu gösterilmiştir.

Giderleri artıran kanunlarda, giderleri karşılayacak mali kaynak göstermek zorunludur.

MADDE — 179

Kesin hesap

Kesin hesap kanun tasarısının bütçe tasarısı ile birlikte yasama organına gelmesi düzenlenmiştir.

MADDE — 180

Kamu iktisadî teşebbüslerinin denetimi

Kamu iktisadî teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından denetlenmesi usul ve esasları kanunla düzenlenmelidir.

Bu denetimin şekli ve usulünün Anayasada açıkça gösterilmesi sakıncalı bulunmuş, kanun koyucuya bu konuda serbestlik tanınmıştır.

MADDE — 181

Planlama

Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi ilkesi kabul edilmiş ve planlama Devlete bir görev olarak verilmiştir.

Planlamanın ülke kaynaklarının değerlendirilip verimli kullanılmasını sağlayacak, ekonominin tüm sektörleri ile ülke bütününde dengeli ve uyumlu bir gelişmeyi sağlamaya yönelik biçimde yapılacağı; ayrıca, planlarda millî tasarrufu artırıcı, yatırımı, istihdamı geliştirici ve yatırımları toplum yararına yöneltici tedbirlere öncelik verileceği açıklıkla belirtilmek yoluna gidilmiştir.

Kalkınma planının kamu kesimi ve özel kesim için bağlayıcılığı ve kuvveti de açıklığa kavuşturularak; kamu kesimi için emredici, özel kesim için de yol gösterici ve özendirici nitelikleri belirtilmiştir.

Kalkınma planlarının hazırlanması, yasama organınca onaylanması biçimi ve uygulanmasındaki esaslar kanun koyucuya bırakılmıştır. Bu şekilde geniş bir düzenleme yapılarak, planlama ile görevli kuruluşun yapısı ve görevlerinin tespiti de gene kanun koyucuya bırakılmış olmaktadır.

MADDE — 182

Piyasaların denetimi

Bu madde Devlete üç görev yüklemektedir.

Birincisi, özel teşebbüsün rekabet koşulları içinde yararlı yönde gelişmesine yardımcı olacaktır. Rekabet koşullarını sağlamanın tabii sonucu ise, buna bağlı olan diğer iki görevdir.

İkincisi, Devletin piyasada fiilî ve anlaşma sonucu tekelleri önlemesidir. Bu görev hem özel hem de kamu kesimi için öngörülmektedir. Tekeller ve tekel benzeri gruplaşmaları, hem tüketim hem de hizmetten sektörde önlemek, konzermler hâkimiyetini dağıtmak sağlıklı bir toplum, sağlıklı bir demokrasi için vazgeçilmez şartlardır. Tekelciliğin her türlü türünün zararından fertleri ve toplumu korumak, toplumun huzur ve refahı ile de ilgilidir.

Üçüncüsü, Tekel teşkil etmemekle beraber, tekel oluşturmamayan üretim ve hizmet kuruluşlarının fiyat anlaşmaları, üretim hataları, coğrafi bölge paylaşma ve benzeri suretlerde gerçekleştirecekleri karterler de yasaklanmıştır.

Piyasaların bu şekilde denetlenmesindeki zorunluk, bu denetlemenin Anayasal bir direktif olarak düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Rekabetin ortadan kalktığı, tekellerin ve kartellerin fiyatları oluşturduğu ve etkilediği üretim - fiyat çizgisinin dışına da taşırabildiği bir toplum olmanın sakıncaları önlenmek istenmiştir.

MADDE — 183

Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ilkesi anakuraldır. Araştırma ve işletmecilikte Devlete öncelik tanınmıştır. Fakat Devletin arama ve işletmeyi stüresinde gerçekleştirememesi sonucu özel teşebbüs de devreye girmektedir. Amaç millî servetin işletilmesini ve millî gelirin artırılmasını biran önce sağlamaktır.

MADDE — 184

Ormanların korunması ve geliştirilmesi

Maddenin 1 inci fıkrası doğal kaynaklarımızın en önemlilerinden birisi olan ormanların, korunması ve sahalarının genişletilmesi için Devlete gereken tedbirleri alıp kanunlar koymayı ve bütün ormanların gözetimi ödevini getirmektedir,

2 nci fıkra, Devlet ormanlarının yalnız Devletçe yönetilmesi ve işletilmesinin kanunla düzenleneceği, mülkiyeti ve yönetiminin özel kişilere devrolunamayacağı belirtilmekte, maksatlı olarak yapılan orman tahripleri, amaçlar ve ormanlara vakıf tecavüzlerle ormanların zamanasını suretiyle mülk edinilemeyeceği, kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamayacağı kesin olarak hükme bağlanmış bulunmaktadır.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemeyeceği hususu da 3 üncü fıkra, Anayasal bir hüküm olarak yer almaktadır.

Bu hükümlerle, orman tahribatı dolayısıyla meydana gelecek olan erozyon ve sel tahribatına engel olmak, orman bütünlüğünü korumak, yeni orman alanları tesis etmek ve ormanları Devletin gözetiminde bulundurarak tekniğe uygun verimli şekilde işletilmesini sağlamak amacı güdülmüştür.

Maddenin son fıkrasında ise bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybettiği belirlenen ve orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında kesin olarak ekonomik yarar olduğu tespit edilen yerlerle şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında daraltma yapılamayacağı hükmü yer almaktadır.

MADDE — 185

Orman köylüsünün korunması

Nüfusumuzun dörtte birine yakın kısmı orman içi ve civarında yaşamını sürdürmektedir. Orman içi ve civarı köy yerleşimleri genellikle sağlıklı ve usulsüzdür. Yerleşim nüfusunun devamlı artması, arazi yapısının bozuk ve verimsiz olması, yeni toprak edinilmesi zorunluluğunu doğurmakta ve bu husus da yerleşim ve gelişimin daima orman aleyhine ve tahribine yol açmaktadır. Ülkemizde millî gelirden en az pay alanlar arasında olan orman köylüsünün sosyo - ekonomik yapısı iç açıcı bir düzeyde olmadığı gibi Devlet imkânları ve hizmetleri de bu uzak ve dağınık orman köylerine yeterince götürülememektedir. Bu köyler halkının Devletle olan ilişkileri de düzenli olamamakta, ormana yapılan tecavüzler ve el atmalar dolayısıyla yüzbinleri bulan ceza, mülkiyet ihtilafı, hukuk ve tapulama davaları uzun yıllardan bu yana süregelmektedir.

Orman içinde veya yakınında oturan halkın kalkındırılması, ormanların korunması ve bütünlüğünün muhafazası için Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirler getirilmesi, geliş güzel yerleşimin önlenmesi gereği göz önünde tutularak; bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş ve orman olarak muhafazasında hiç bir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin olarak ekonomik yarar olduğu tespit edilen yerlere, gerektiğinde orman içindeki köyler halkının yerleştirilmesi maksadıyla bu yerlerin tespiti, orman sınırları dışına çıkarılması ve Devlet eliyle ihya edilerek orman köylülerine dağıtımının kanunla düzenlenmesi hükmü getirilmiştir.

Bu şekil bir uygulama ile, orman olarak değerlendirilemeyeceği bilim ve fen bakımından tespit edilen, aksine ihya suretiyle tarım arazisine dönüştürülmesinde kesin ekonomik yarar görülen ve fakat orman bütünlüğünü bozmayan bu yerlere, orman içine usulsüz yerleşmiş, ekonomik yönden kendi kendine kalkınması mümkün olmayan orman köylüsünün yerleştirilerek hem ormanların tahribi önlenmiş, hem de bu halkın millî ekonomiye katkıda bulunacak tarzda üretici hale getirilip kalkınması sağlanmış olacaktır. Orman içinden nakledilen köyler halkına ait arazinin Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılması hükmü de ormanların bütünlüğünü ve devamlılığını sağlayacak, orman alanlarının daraltılmasını önleyecektir.

Orman sınırları dışına çıkarılarak veya Devlet eliyle ihya edilerek dağıtılan yerlere yerleştirilen orman köylüsünün üretici hale getirilmesi ve kalkınması için bu halkın işletme araç ve gereçleriyle girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı önlemleri alması da Devlete görev olarak verilmiş bulunmaktadır.

MADDE — 186

Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

Kooperatifçilik için Anayasada herşeyden önce bir çerçeve getirilmiştir. Devlet kooperatifçiliği desteklerken millî ekonominin yararlarını dikkate alacaktır.

Kooperatifçilik millî ekonominin ortam ve şartlarına bağlı olmalıdır.

Kooperatifçiliğin amacı üretimin artırılması ve tüketicilerin korunmasıdır.

Devletin millî ekonominin gereklerine uygun yönde çalışan, üretimin artmasına ve tüketicilerin korunmasına hizmet eden kooperatiflere yardım etmesinde, ancak yarar vardır.

Bu yararın, zarara dönüşmemesi için kooperatiflerin siyasetle uğraşmaları ve siyasi partilerle işbirliği kesin olarak yasaklanmıştır.

Esasen amacı siyasal olmayan kooperatiflerin siyasal davranışları, bu yolla gerçekleşecek toplumsal faydanın tamamen ortadan kalkmasına yol açmıştır.

MADDE — 187

Denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesi

Türk Denizciliğinin eski bir köke dayandığı bilinmektedir. Selçuklular döneminde denizcilik konularına önem verilmeye başlanmış ve Anadolu sahillerinde değişik yerlerde tersaneler kurulmuştur. Osmanlılar, kendi yaptıkları teknelerle zamanla bütün Akdenize hâkim olmuşlar ve deniz hâkimiyeti yardımıyla Devlet hudutlarını çok genişletmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne paralel olarak denizciliğimiz de her yönüyle yok olmuştur. Cumhuriyet döneminin başlangıcında denizcilik konularımız yeniden ele alınmıştır. Yüce Atatürk, denizcilik deyimini, deniz işletmeciliğini ve gemi inşaatını kapsayan bir bütün olarak mütalaa etmiş ve denizciliğimizin kalkınması konusunda direktifler vermiştir. Değişik hükümetlerimiz tarafından zaman zaman konuya verilen önem artırılmışsa da, diğer dünya ülkelerinin konuya daha ciddi olarak eğilmeleri karşısında dünya ölçülerine göre Türkiye daima geri kalmıştır. Bugün gemi inşaatında ve ticaret filosu tonajında dünyada 30 - 35 inci sıralarda değişen bir düzeyde yer almaktayız. Bu değeri, sahillerimizin uzunluğuna göre oranlayacak olursak ölçüler daha da aleyhimize dönecektir. Denizciliğin gelişmiş olabilmesi için, mutlaka gelişmiş bir ülke olmak zorunluluğu yoktur. Dünyada gelişmekte olan ülkeler, gemi inşaatı istatistiklerinde ilk on ülkenin yedisini oluşturmaktadırlar. Komşumuz Yunanistan'ın deniz ticaret filosu, dünyada ikinci sırayı almakta ve Türk ticaret filosunun yirmi katına ulaşmaktadır. Bu ülke, dış ödemeler açığını gemilerinin navlunundan kazandığı dövizlerle kapatabilmektedir.

Türkiye ithalat ve ihracatının % 92'si deniz yolundan yapılmaktadır. Bu nakliyatın ancak % 25'i Türk bayraklı gemilerle taşınmaktadır. Bu nedenle Türkiye, yabancı bayraklı gemilere navlun ve nakliye sigortası olarak yılda 1,3 milyar dolar yani 230 milyar Türk lirası kadar bir para ödemektedir. Bu değer, ülkemizin petrol ödemelerinden sonra en büyük yüzdesini tutmakta ve dış ödemeler dengemizin büyük ölçüde bozulmasına sebep olmaktadır.

Türk Ticaret filosunun gelişmesi dış ödemeler dengemizi düzeltirken, gemi inşaatı sanayimizin gelişmesi de paralel gelişecek yan sanayi ile birlikte büyük bir insan gücünü kapsayacak, iş olanaklarını artıracak ve filo gelişirken dışa gemi satışları yapılarak da döviz sağlanacaktır. Gelişmiş bir filodan yeterli randımanın sağlanabilmesi için limanlarında geliştirilmesi gerekli olacaktır.

Diğer yönden denizlerin, ileriki yıllarda enerji ve gıda kaynakları yönünden Dünyanın yegâne kurtarıcısı olacağı herkesçe bilinmekte olup, Dünyada gelişmiş ülke olsun, gelişmekte olan ülke olsun bütün ülkeler denizciliğe yönelmektedir. Türkiye'nin bu yönelmenin dışında kalması beklenemez. Denizciliğe önem verilmesi gerçeği, ekonomimiz ve ülke güvenliğimiz yönlerinden çok önemli bir problem olarak mütalaa edilmiştir.

Havacılık, yirminci yüzyılın başlarında doğmasına rağmen kısa sürede sivil ve askerî alanlarda büyük gelişme göstererek uzayda da büyük başarılar kazanmıştır. Yüce Atatürk bu konuya «İstikbal göklerde»

sözleri ile değinmiştir. Sivil hava yolları bugün için ülkemize döviz kazandırmakta olup, bu katkı gelecekte de devam edecektir. Havacılık sanayiinin kurulması ve gelişmesi ülkemizi gelişmiş sanayi ülkeleri düzeyine çıkarabilecek, yan sanayi kolları da desteklenerek yüksek teknoloji ülkemizde oluşabilecek, havacılığımızın güçlendirilmesi ile ülke güvenliğimiz artırılacaktır.

Denizciliğimizin ve havacılığımızın geliştirilmesinin teşvik edilmesi konusunun yeni Anayasamızda bir madde içerisinde belirtilmesi uygun görülmüştür.

MADDE — 188

Yüksek Hakem Kurulu

Maddede öngörülen şartlarla ve görevlerle Yüksek Hakem Kuruluna anayasal bir hüviyet verilmiştir.

MADDE — 189

İnkılap kanunlarının korunması

Atatürk inkılaplarının Atatürk'ün amaç olarak gösterdiği Batı uygarlık düzeyine varıştaki önemleri tartışılmayacak kadar açıktır. Türk Milleti bu inkılapların bilincine varmış ve onlarla ilgili değerlendirmelerini etrafında toplandığı fikirler nüvesine katmıştır.

Ancak zaman zaman Atatürk inkılaplarının anlamını kavrayamayanların belirdikleri görüldüğünden, inkılapları Anayasanın himayesine alan 1961 Anayasasındaki hükmün yeni Anayasada korunması yerinde görülmüştür.

MADDE — 190

Diyanet İşleri Başkanlığı

Cumhuriyetin hemen başlangıcından itibaren, genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığının yine aynı statüye bağlı kalması yerinde görülmüştür.

DÖRDÜNCÜ KISIM

SON HÜKÜMLER

MADDE — 191

Anayasanın değiştirilmesi

Esas teşkilat hukuku düzenimizde Anayasalarda yapılacak değişiklik yasama kuvvetinin üye tamsayısının 1/3'nün teklifi ve üye tamsayısının 2/3'nün kabulü temeline dayanıyordu. Uygulamalarında hiçbir mahzuru görülmeyen bu sistem değiştirilmemiştir.

MADDE — 192

Başlangıç ve kenar başlıklar

1961 Anayasasının sistemi değiştirilmemiştir. Kenar başlıkları Anayasa metnine dahil değildir. Fakat başlangıç kısmı Anayasanın diğer hükümleri ile eşdeğerdedir.

MADDE — 193

Anayasanın yürürlüğe girmesi

Anayasanın yürürlüğe giriş maddesidir. Geçici maddeler daha sonra açıklanacaktır.

Anayasa Komisyonu Raporu

TC

Millî Güvenlik Konseyi

Anayasa Komisyonu

Esas No. : 1/397

Karar No. : 2

17 Ekim 1982

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ BAŞKANLIĞINA

29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunun 26 ncı maddesi uyarınca Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan ve Danışma Meclisi Genel Kurulunca kabul edilen Anayasa Tasarısını tetkik ve Anayasa metninin düzenleme, çalışma ve tartışmaları yapılırken, Anayasa hukuku ve kamu hukukuna ilişkin genel ilkelerle birlikte;

— 12 Eylül Harekâtının amacını «ülke bütünlüğünü korumak, millî birlik ve beraberliğini sağlamak, muhtemel bir iç savaşı önlemek, Devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri kaldırmaktır.» şeklinde belirten Millî Güvenlik Konseyinin 1 Numaralı Bildirisi,

— 12 Aralık 1980 tarih ve 2356 sayılı Millî Güvenlik Konseyi Hakkında Kanunun gerekçesi,

— Devlet Başkanı ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanının demeç ve bildirimleri,

— 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunun başlangıç kısmında belirtilen «Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin ve milletin bütünlüğü ve bölünmezliği ve toplumun huzuru korunarak, millî dayanışma ve sosyal adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden eşitlik ilkesine göre yararlanmasını ve hukukun üstünlüğünü sağlayacak demokratik, lâik hukuk devletinin kurulması için gereken hukukî düzenlemelerle Anayasayı yapmak üzere.... Kurucu Meclis kurulması kararlaştırılmıştır.» şeklindeki hüküm,

— 9 Temmuz 1961 tarih ve 334 sayılı Anayasa,

— 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren kabul edilmiş bulunan Kanun hükümlerinden 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanunun 6 ncı maddesine göre Anayasa hükmü niteliğinde olanlardan, Anayasanın hazırlanmasında yararlanılması gerekenler,

— Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Helsinki Sonuç Belgesi,

— Diğer devletlerin Anayasaları,

— Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun tasarıya ilişkin genel gerekçesi ile madde gerekçeleri ve tasarıya ilişkin olarak Danışma Meclisinde yapılan görüşmelerin tutanakları,

— Millî Güvenlik Konseyinin 70 sayılı Kararı gereğince Anayasa Tasarısının ülkemizin ve milletimizin güven, huzur ve refah içinde yücelmesine imkân verecek şekilde geliştirilip mükemmelleştirilmesi maksadıyla vatandaşlar, basın, yüksek yargı organları ile üniversiteler, sendikalar, bunların üst kuruluşları, dernekler ve diğer kurum ve kuruluşlarca belirtilen görüş ve öneriler ile yapılan eleştiriler,

Göz önünde bulundurulmuştur.

Anayasanın önemi ve özelliği dikkate alınarak diğer kanun tasarı ve tekliflerine ilişkin komisyon çalışmalarından farklı bir yöntem izlemek suretiyle Türk toplumuna yaraşır bir Anayasa hazırlamak için Millî Güvenlik Konseyi Tasarı üzerindeki çalışmalarını bir komisyon çalışması şeklinde sürdürmüş, Millî Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri ile Genel Sekreterlik Hukuk İşleri, Kanunlar ve Kararlar Dairesi bünyesindeki Anayasa Komisyonunun Başkan ve üyeleri de bu çalışmalara katılmışlardır. Çalışmalarda ilgili bakanların kendi konuları hakkındaki fikirleri ve uygulayıcı uzman kişilerin de görüşleri alınmıştır.

Komisyonumuz, bu çalışmaların ışığı altında ve özellikle Millî Güvenlik Konseyinin, görüş, düşünce ve tespitlerine dayanarak, belirlenmiş bulunan ilkeler doğrultusunda Türk Milletinin bünyesine en uygun bir şekilde düzenlenmiş bulunan Anayasa metnini Millî Güvenlik Konseyinin müzakeresine hazır hale getirmiştir.

Yukarıda açıklandığı şekilde sürdürülen çalışmalarda, Danışma Meclisi Genel Kurulunca hazırlanmış bulunan Anayasa Tasarısının düzenleyici hükümlerine açıklık getirilmiş ve bazı maddelerinde yer alan çerçeve niteliğindeki hükümler de amacına uygun bir biçimde yeniden düzenlenmiştir.

Aynı şekilde Anayasa Tasarısının derhal uygulanacak hükümleri ile varılması gereken hedefleri gösteren hükümlerine de açıklık getirilmiştir.

Yedi kısımdan ibaret olan Anayasa Tasarısında;

Birinci Kısım : Genel Esaslar

İkinci Kısım : Temel Haklar ve Ödevler

Üçüncü Kısım : Cumhuriyetin Temel Organları

Dördüncü Kısım : Mali ve Ekonomik Hükümler

Beşinci Kısım : Çeşitli Hükümler

Altıncı Kısım : Son Hükümler

Yedinci Kısım : Geçici Hükümleri ihtiva etmekte iken; uygulama tereddütlerini gidermek ve kanun tekniği açısından; geçici maddeler altıncı kısımda düzenlenmiş, son hükümler ve dolayısıyla Anayasa'nın yürürlüğe girmesine ilişkin hükümler yedinci kısma alınmıştır.

Yüzdoksanüç madde ve onbir geçici maddeden ibaret olan Anayasa Tasarısının, raporun maddelere ilişkin kısmında açıklandığı üzere bir kısım maddeleri çıkarılmış bazı maddeleri de birleştirilmek suretiyle yüz yetmişyedi madde ve onbeş geçici madde şeklinde oluşturulmuştur.

Danışma Meclisince kabul edilmiş bulunan Anayasa tasarısının maddelerinin tetkiki sonucu, komisyon raporunun düzenlenmesinde;

A) 1. Aynen kabul edilen maddeler,

2. Yalnızca madde numarası veya madde kenar başlığı değiştirilerek, aynen kabul edilen maddeler,

3. Danışma Meclisi metninde yer aldığı halde, Anayasa metninden çıkarılan maddeler,

4. Anayasa metnine eklenen maddeler,

Gruplar halinde ayrı ayrı belirtilmiştir.

B) Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan maddelerden, değiştirilenlere ilişkin olarak raporun düzenlenmesinde;

1. Değişiklik, yalnızca terim birliğini sağlamak veya redaksiyon niteliğinde ise, bu değişikliğin belirtilmesi ile yetinilmiştir.

2. Maddede yapılan değişiklik, bu değişikliğin gerekçesini açıklamayı gerektirecek nitelikte olduğu takdirde, komisyon raporunda bu yönde gerekçe yazılmıştır.

Bu şekilde değişiklik gerekçesi düzenlenirken, maddenin değiştirilmemiş kısımlarına ilişkin olarak Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca düzenlenmiş bulunan gerekçenin tekrarı ya da genişletilmesi cihetine gidilmemiştir.

C) Anayasa metnine yeni olarak eklenmiş bulunan maddelerin gerekçeleri belirtilmiştir.

D) Danışma Meclisi metninin, aynen kabul edilen veya madde numarası veya kenar başlığı değiştirilmek suretiyle kabul edilen madde sayısı kırk maddeden ibarettir.

Bu kırk maddenin redaksiyonu ile Komisyonca kabul edilen madde metinleri arasındaki redaksiyon farkları, anılan maddelerin Komisyonca terim birliğini sağlamak amacıyla redaksiyona tabi tutulmasını gerektirecek nitelikte bulunmadığından, bu maddeler yukarıda açıklandığı şekilde aynen kabul edilmiştir.

AYNEN KABUL EDİLEN MADDELER

Danışma Meclisi metnindeki 1, 8, 9, 16, 21, 25, 30 ve 39 uncu maddeler aynen kabul edilmiştir.

YALNIZCA MADDE NUMARASI VEYA MADDE KENAR BAŞLIĞI DEĞİŞTİRİLEREK, AYNEN KABUL EDİLEN MADDELER

Danışma Meclisi metnindeki 2 nci madde 2, 4 üncü madde 5, 5 inci madde 6, 6 ncı madde 10, 10 uncu madde 11, 36 ncı madde 37, 46 ncı madde 45, 58 inci madde 172, 59 uncu madde 173, 65 inci madde 59, 66 ncı madde 60, 73 üncü madde 64, 79 uncu madde 70, 80 inci madde 71, 88 inci madde 80, 93 üncü

madde 85, 96 ncı madde 88, 106 ncı madde 98, 107 ncı madde 99, 115 inci madde 106, 119 uncu madde 110, 120 ncı madde 111, 123 üncü madde 115, 125 ncı madde 117, 131 inci madde 123, 149 uncu madde 141, 156 ncı madde 147, 160 ncı madde 151, 178 inci madde 163, 182 inci madde 167, 185 inci madde 170 ve 189 uncu madde 174 olarak kabul edilmiştir.

DANIŞMA MECLİSİ METNİNDE YER ALDIĞI HALDE ANAYASA METNİNDEN ÇIKARILAN MADDELER

57, 141, 142, 187 ve 188 inci maddelere Anayasa metninde yer verilmemiştir.

ANAYASA METNİNE EKLENEN MADDELER

Danışma Meclisi metninde bulunmayıp Anayasa metninde yer alan maddeler 107, 114, 131, 132 ve 137 inci maddelerdir.

DEĞİŞTİRİLEN MADDELER VE DEĞİŞİKLİK GEREKÇELERİ

Madde — 3

Değişik yorumlara sebebiyet verilmemesi için bu madde amacına uygun bir biçimde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 4

Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin «Devlet şeklinin değişmezliği» kenar başlıklı 11 inci maddesi «Değiştirilemeyecek hükümler» kenar başlığı altında Anayasanın 1, 2 ve 3 üncü maddelerini kapsayacak şekilde 4 üncü madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 7

Maddenin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi olan «Anayasa ile Cumhurbaşkanına ve Bakanlar Kuruluna verilen kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi saklıdır.» hükmü madde metninden çıkarılmıştır. Zira bu yetkinin amaç ve kapsamı Anayasanın bu konularla ilgili maddelerinde açıkça belirtilmiş bulunmaktadır.

Madde — 12

Maddenin ikinci fıkrasının sarahati karşısında «Temel hak ve hürriyetler, ancak bu ödev ve sorumluluklara bağlı olarak kullanılabilir.» şeklindeki üçüncü fıkrası maddeden çıkarılmıştır.

Madde — 13

Danışma Meclisince kabul edilen 13 üncü madde ile bu madde metni arasındaki fark «Diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması» ibarelerinin maddeden çıkarılmasından ibarettir. Gerçekten 12 ncı maddenin ikinci fıkrasında yer almış bulunan «Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder» şeklindeki hükmün açıklığı karşısında, 13 üncü maddede ayrıca diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunmasının da bir sınırlama sebebi olarak tekrar gösterilmesine gerek bulunmamıştır.

Diğer yönden, 13 üncü madde, Anayasanın İkinci Kısım, Birinci Bölümünde yer alan temel haklar ve ödevlere ilişkin genel hükümler arasında bulunduğundan, İkinci Kısımın diğer bölümlerinde yer alan temel haklar ve hürriyetler için ilgili maddelerinde ayrı ayrı genel sınırlama sebepleri gösterilmemiş ancak bu genel sınırlama sebeplerinin dışında herhangi bir özel sınırlama sebebi öngörülümüşse bunun belirtilmesiyle yetinilmiştir. Kuşkusuz genel sınırlama sebepleri, temel haklar ve hürriyetlerin tümü için geçerli olacaktır. Madde metninde bu konuda açıklık da bulunmaktadır. Ancak, bu genel sınırlama sebeplerinden hangilerinin hangi temel hak ve hürriyetler için sınırlama sebebi olarak uygulanacağı kanunla belli edilecektir. Kanun koyucu bir kısım temel hak ve hürriyetler için gerektiğinde genel sınırlama sebeplerinin tümünü dikkate alarak düzenleme yapabileceği gibi, diğer bir kısım temel hak ve hürriyetler için de genel sınırlama sebeplerinden gerekli olanları belirtmek suretiyle sınırlama yapabilecektir.

Madde — 14

Maddenin birinci fıkrasında yer alan «Bu amaçla kullananlar, kötüye kullandıkları o hak ve hürriyeti kaybederler. Hak kaybı hükmü mahkemelerce verilir.» şeklindeki hüküm, madde metninden çıkarılmıştır. Tetkik edilen yabancı devlet anayasalarından Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının 18 inci maddesinde buna benzer bir hüküm yer almaktadır. Ancak, Federal Almanya Cumhuriyet Anayasasının 18 inci maddesinde, temel hak ve hürriyetlerin tamamı için değil, bazı temel hak ve hürriyetler sayılmak suretiyle ve bunların hür demokratik temel düzene karşı kötüye kullanılması halinde kaybedilebileceği; hakkın kaybına ve bunun ölçüsüne Federal Anayasa Mahkemesinin karar verebileceği şeklinde düzenleme yapıldığı görülmüştür. Danışma Meclisince kabul edilen madde metninde, temel hak ve hürriyetlerin tümü için böyle bir hüküm getirilmiş ise de, bazı temel hak ve hürriyetlerin özellikleri itibarıyla kaybının söz konusu olamayacağı bir gerçektir. Kaldı ki, Türk Anayasa Hukukunda da bugüne kadar böyle bir sisteme yer verilmediği gibi, temel hak ve hürriyetleri bu madde hükümlerine aykırı biçimde kullananlar, ceza kanunlarının hükümlerine göre tecziye edilebileceklerinden anılan hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Maddede yapılan diğer değişiklikler ise redaksiyon niteliğindedir.

Madde — 15

Maddeye seferberlik hali de eklenmek suretiyle madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 17

Savaş hükümlerinin madde ile doğrudan doğruya ilgili bulunmaması nedeniyle «savaş hali» madde metninden çıkarılarak madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 18

Anayasanın vatan hizmeti başlıklı 72 nci maddesinde düzenlenmiş bulunan askerlik hizmeti, 18 inci maddede belirtilen zorla çalıştırma niteliğinde olmadığından, «Askerî nitelikte olan veya askerlik görevi yerine geçen» ibareleri madde metninden çıkarılmıştır. Maddedeki açıklığa göre, ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları kapsamı içinde kuşkusuz Millî Savunma yükümlülüğü ile ilgili vatandaşlık ödevleri de yer almaktadır. Bu bakımdan 72 nci maddede kapsamı dışındaki hizmetler, bu hükmün kapsamına girebilecek niteliktedir. Ayrıca maddeye «tutukluluk» kelimesi de eklenmek suretiyle tutukluluk süreleri içindeki çalışmaların da zorla çalıştırma niteliğinde olmadığı belirtilmiştir.

Madde — 19

Maddenin dördüncü fıkrasında yapılan bir değişiklikle toplu suçlarda yakalama veya tutuklama sebebinin en geç hâkim huzuruna çıkarılmadan bildirilmesi öngörülmüştür. Maddenin beşinci fıkrası amaca uygun biçimde redaksiyona tabi tutulmak suretiyle düzenlenmiştir. Maddenin altıncı fıkrasındaki düzenlemeye göre, yapılmakta olan soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu yakınlarına derhal bildirilecektir. Bu fıkra da yer alan kesin zorunluluk durumu soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarıyla doğrudan doğruya ilgili olduğundan ancak bu nedenle uygulanabilecek bir hükümdür. Böyle bir kesin zorunluluk yoksa, yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu yakınlarına derhal bildirilecektir. Özetlemek gerekirse, esas olan yakalanan veya tutuklanan kişinin durumunun yakınlarına derhal bildirilmesi- dir. Ancak madde istisnaî bir durumu da dikkate almış bulunmaktadır.

Madde — 20

Ceza yargılaması usulünde, adli kovuşturmanın yanında bir de soruşturma safhası bulunmaktadır. Bu nedenle uygulama da tereddütlerin giderilmesi için madde metninde yer alan «Adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.» şeklindeki hüküm «Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.» şeklinde düzenlenmiştir.

Madde — 22

Maddeye «İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.» fıkrası eklenmiştir. Böylece, haberleşme hürriyetinin ve gizliliğinin istisnai olarak kısıtlanabileceği kamu kurum ve kuruluşlarının kanunla belirtileceği öngörülmüştür.

Madde — 23

Maddedeki yurt dışına çıkma hürriyetini sınırlayan sebepler arasına «ülkenin ekonomik durumu» eklenmek suretiyle madde yeniden düzenlenmiştir. Ülkenin dış ödemeler dengesi, döviz durumu gibi hususlar «ekonomik durum» kavramı içinde değerlendirilerek ve halen ülkenin ekonomik durumu gözönüne alınarak yurt dışına çıkma hürriyetine konulan sınırlamalar ve yapılan uygulamalar da gözönünde bulundurulmak suretiyle söz konusu değişiklik yapılmıştır.

Madde — 24

14 üncü madde hükümleri de gözönünde bulundurularak maddeye açıklık getirilmiş ve maddenin dördüncü fıkrasında yer alan «Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu olup, Devletin denetimi ve gözetimi altında yapılır. İslâm dinine mensup olmayan kişilerin din derslerini takibi isteklerine bağlıdır.» şeklindeki hükmü «Din ve ahlâk eğitimi ve öğretimi Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.» şeklinde değiştirilmek suretiyle din eğitim ve öğretiminin, Devletin denetimi ve gözetimi altında olmak kaydıyla kişilerin kendi isteğine, küçüklerin ise kanunî temsilcisinin talebine bağlı olduğu ancak, din kültürü ve ahlâk öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında, okutulması gerekli zorunlu dersler arasında yer alacağı gösterilmiştir.

Madde — 26

Maddenin birinci fıkrasına «benzeri yollarla» ibaresi eklenmek suretiyle bu fıkra hükmüne Radyo - Televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel olmadığı şeklinde açıklık getirilmiştir. Ayrıca ikinci fıkradan sonra bir fıkra eklenerek düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan dillerin kullanılamayacağı ve bu yasağa aykırı hareket halinde, toplatma ile ilgili usul ve esaslar belirtilmiştir. Yasaklanmış olan dil veya dilleri kanun belirleyecektir.

Madde — 27

Maddeye yeniden eklenen bir fıkra ile yayma hakkının Anayasanın değiştirilmesi mümkün olmayan 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamayacağı belirtilmiş ve madde redaksiyona tabi tutularak üç fıkra halinde düzenlenmiştir.

Madde — 28

Maddenin ikinci fıkrasında yer alan «Resmî dilden başka bir dilde yayın yapılması izne bağlıdır.» şeklindeki hüküm gerek bu konudaki kanunun düzenlenmesinde ve gerekse uygulamada amacı dışındaki yorumlara neden olup her yayın için ayrı ayrı izin alınması gibi bir hüküm niteliğinde anlaşılabileceğinden bu hüküm redaksiyona tabi tutularak «Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayın yapılamaz.» şekline dönüştürülmüştür. Böylece, kanunun yasaklamadığı dillerde yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına gerek olmadığı da vurgulanmış olmaktadır. 27 nci maddeye eklenmiş bulunan ikinci fıkra hükümleri de gözönünde bulundurularak dördüncü fıkra metnine «27 nci madde» atıf maddesi olarak eklenmiştir. Ayrıca, beşinci fıkrada yer alan «Tedbir yolu ile dağıtım önleyecek sorumlu merci.... kanunda açıkça gösterilir.» şeklindeki hüküm kanun koyucuya ışık tutacak nitelikte olmadığından bu fıkra hükmü toplatmaya ilişkin maddenin yedinci fıkrası ile ahenk teşkil edecek şekilde yeniden düzenlenmiş ve kaide olarak dağıtımın tedbir yoluyla durdurul-

masına hâkimin karar verebileceği belirtilmiştir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise yine fıkra da belirtilen suçlarla ilgili olmak kaydıyla kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emri ile de tedbir yoluyla dağıtım önlenilecektir. Ancak bu halde de yine hâkime gidilmesi ve dağıtım önleme kararının yerinde olup olmadığının mahkemece değerlendirilmesi esası getirilmiştir.

Madde metninde yer alan devlete ait gizli bilgilerin, hangi bilgileri kapsadığı, kanunla belli edilecektir.

Madde — 29

Maddenin birinci fıkrasından sonra «Sürelî yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir...» fıkrası eklenmiştir. Ancak, bu fıkra hükmü süreli veya süresiz yayının önceden izin almadan çıkarılması hükmünün uygulanmasına engel değildir. Ayrıca, kanun koyucuya yapılacak düzenlemede ışık tutulması amacıyla süreli yayın çıkaranların kanunla gösterilecek bilgi ve belgeleri yetkili mercie vermeleri gerektiği esası getirilmiştir. Yetkili merci, bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yayınlanmakta olan yayının durdurulması için mahkemeye başvurulabilecektir.

Madde — 31

Kanunların düzenlenmesinde demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uyulması gerektiği genel hukuk kuralı olup, bu hususun Anayasa hükmü olarak sadece bu maddede yer alması yanlış anlamlara ve yorumlara neden olabileceğinden «demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine» sözcükleri madde metninden çıkarılmak suretiyle yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 32

Maddenin ikinci fıkrasına, düzeltme ve cevap yayınlanmadığı takdirde yayınlanmasına gerek olup olmadığının hâkim tarafından en geç yedi gün içinde karar verilmesi hükmü getirilmek suretiyle düzeltme ve cevap hakkının kullanılmasının sürüncemede kalmaması öngörülmüştür.

Madde — 33

Dernek kurma hürriyetine ilişkin olarak yapılacak kanunî düzenlemede dikkate alınmak üzere maddeye yeni bir ikinci fıkra eklenmiş ve derneklerin hâkim kararıyla kapatılabileceği kuralı getirilmiş, kanunla yetkili kılınan merciin ancak hâkim kararına kadar derneği faaliyetten alıkoyabileceği hükmü muhafaza edilerek İçişleri Bakanlığınca derneklerin kapatılmasına imkân veren fıkra hükmü madde metninden çıkarılmış ve bu doğrultuda madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 34

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin bu maddeye özel sınırlama sebepleri getirilerek şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idarî merciin gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebileceği şeklinde maddeye yeni bir fıkra eklenmiş, ayrıca eklenen dördüncü fıkra ile belirtilen durumlarda belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasaklanabileceği hükmü getirilmiştir. Aynı fıkra da, gösterilen sebeplere dayalı olarak bir il'e bağlı ilçelerde kanunun öngördüğü hallerde ve yine kanunun üç ayı geçmemek koşuluyla tespit edeceği sürede bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanabileceği belirtilmiştir.

Madde — 35

Danışma Meclisince kabul edilen 43 üncü maddenin birinci fıkrasında yer alan «Bu haklar, diğer temel haklar gibi Anayasanın güvencesi altındadır.» cümlesi maddeden çıkarılmış ve madde redaksiyona tabi tutulmuştur. Anılan hükmün maddeden çıkarılmasının nedeni, Anayasada sayılan tüm temel hak ve hürriyetler gibi mülkiyet ve miras hakkının da herhangi bir açıklamaya gerek olmaksızın Anayasanın güvencesi

altında olmasıdır. Kaldı ki, diğer temel hak ve hürriyetler için ilgili maddelerinde bu kurala yer verilmemiştir.

Mülkiyet ve miras haklarının önemi ve Türk toplumunun köklü gelenekleri gözönünde tutularak «bu haklar ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir» hükmü aynen korunmuştur. Metindeki bu «ancak» ibaresi sınırlayıcı nitelikte görülmemiş, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin 13 üncü maddede belirtilen genel sınırlama sebeplerinin tümü anılan 13 üncü maddenin son fıkrasında yer alan açık hükümlere göre, bu haklar bakımından da geçerli olduğundan, maddede yer alan bu hüküm, sınırlama sebepleri arasında öncelikle uygulanabilecek bir sebebi belirtir nitelikte kabul edilmiştir.

Madde — 36

Anayasanın 9 uncu maddesinde yer alan «Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.» şeklindeki kesin hükmün açıklığı dikkate alınarak madde metninde yer alan «Adil yargılama» ibaresi metninden çıkarılmıştır. Türk Milleti adına yargı yetkisi kullanan bağımsız mahkemelerin, adil yargılama esası içinde yargı yetkisini kullanacakları bir gerçektir.

Madde — 38

Danışma Meclisince kabul edilen 37 ve 38 inci maddeler 38 inci madde halinde birleştirilmiş, ayrıca Danışma Meclisince kabul edilen 37 nci maddenin ikinci fıkrasında yer alan «Vatandaşlıktan çıkarma, silah kaçakçılığı ve uyuşturucu madde suçlarıyla ilgili olarak kanunla öngörülen istisnalar saklıdır.» ibareleri madde metninden çıkarılıp madde yeniden düzenlenmiştir. Zira müsadere genel veya özel olmakla birlikte günümüzde modern ceza hukukunda sadece suç veya suçluya inhisar ettirilmek suretiyle ceza hukuku yönünden uygun bir tedbir haline getirilmiştir.

Madde — 40

Madde hükümlerine göre, Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, bu ihlal ister resmî görevli, isterse başkaları tarafından yapılsın yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasına isteme hakkına sahiptir. Bu ilke gözönünde bulundurularak madde genel anlamda hüküm ifade edecek şekilde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 41

Ailenin korunmasına ilişkin madde yeniden düzenlenmiş ve aile planlaması ile ilgili esaslara da madde metninde yer verilmiştir.

Madde — 42

Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevine ilişkin madde yeniden düzenlenmiş, «Atatürk inkılâp ve ilkeleri» ibareleri, terim birliğini sağlamak için «Atatürk ilkeleri ve inkılâpları» şeklinde değiştirilmiş, yine maddede yer alan «Temel eğitimin ilk kademesi olan ilköğretim» sözcükleri yerine «İlköğretim» sözcüğü kullanılmış ve maddeye eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak dillerle ilgili yeni bir fıkra eklenmiştir.

Okur - yazarlığı yaygınlaştırmak, uygulamaya ilişkin bir konu olup, uygulanmasına da başlanıldığı göz önünde bulundurularak bu hususun bir Anayasa hükmü olarak belirtilmesine gerek görülmemiş, bu konuyu düzenleyen fıkra maddeden çıkarılmıştır. Açıklanan nedenlerle, madde yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 43

Danışma Meclisince kabul edilen 44 üncü maddenin birinci fıkrasında yer alan «Kazanılmış haklar saklıdır.» sözcükleri yanlış anlamlara neden olabileceğinden madde metninden çıkarılmıştır. Kuşkusuz kazanılmış haklar kanunların öngördüğü biçimde saklı olacaktır. Ancak, böyle yerleşmiş bir hukuk prensibinin bu maddede ayrıca düzenlenmesi kazanılmış haklar deyimine değişiklik getirilmek istendiği şeklindeki yorumlara ne-

den olabileceği düşüncesiyle yukarıda açıklandığı üzere madde metninden çıkarılıp, madde buna göre yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 44

Danışma Meclisince kabul edilen 45 inci maddenin ikinci fıkrasında yer alan «Tarım reformu gereği olarak uygulanacak toprak dağıtımında, o yöredeki Devlete ait amaca uygun topraklarla ıslah yoluyla tarıma elverişli hale sokmaya müsait topraklardan ve özel mülkiyete ait olup işletilmeyen veya verimsiz işletilen toprakların bu amaçla kamulaştırılmış olan kısımlarından yararlanılır.» şeklindeki hükmün, Toprak Reformunun uygulanmasında Anayasa hükmü ile zorunlu bir sırayı öngördüğü gibi toprak reformunun uygulanmasına engel olabilecek biçimde düzenlenmiş bulunduğundan, bu konuda kanunla düzenleme yapılmasına imkân verecek şekilde madde redaksiyona tabi tutulmuş ve dağıtılan toprağın öngörülen şekilde işletilmemesi halinde toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esasların da kanunla belirtileceği hükmü getirilmiştir.

Madde — 46

Danışma Meclisi tarafından kabul edilen kamulaştırmaya ilişkin 47 nci maddenin birinci fıkrasında yer alan «... ve yapılmadığı takdirde kamu yararının ağır şekilde zarar göreceği hallerde» hükmü kamu yararı bakımından gerekli olan kamulaştırmaların yapılmasına engel olabilecek bir hüküm niteliğinde görüldüğünden madde metninden çıkarılmıştır.

Diğer taraftan ikinci fıkrada kamulaştırma bedelinin tespitinde esas olacak objektif ölçüler için kanun koyucuya bazı veriler gösterilmiş bulunması yerinde görülmekle birlikte, fıkra metninde yer alan «Hakka-niyet ve adalet esaslarına göre» hükmünün kanun koyucunun tespit ettiği ilkeler dışında bilirkışı incelemelerinde yeni ölçüler getirilebileceği anlamının giderilebilmesi ve dolayısıyla yanlış uygulamaya sebebiyet verilmemesi için bu hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Ayrıca, maddenin üçüncü ve dördüncü fıkraları birleştirilmek suretiyle madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 47

Danışma Meclisince kabul edilen 48 inci maddede yer alan «Rayiç bedeli, kesintisiz, nakden ve peşin olarak ödenmek şartıyla devletleştirebilir.» şeklindeki hüküm «devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.» şeklinde değiştirilmiş ve maddenin son fıkrası yanlış yorumlara neden olunmaması için madde metninden çıkarılmıştır.

Madde — 48

Danışma Meclisinin 49 ve 50 inci maddeleri 48 inci madde olarak birleştirilmek ve redaksiyona tabi tutulmak suretiyle yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 49-50-51-52-53-54

Çalışma ile ilgili hükümler toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavtı düzenleyen maddeler birlikte tetkik edilerek Danışma Meclisince bu konulara ilişkin olarak kabul edilen 51 - 56 ncı maddeler 49 - 54 üncü maddeler olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu maddelerle ilgili düzenlemede; işçi - işveren ilişkilerindeki tarihi gelişim göz önünde bulundurularak, bugüne kadar kazanılmış olan hakların korunması amaçlanmış, ancak bu hakların herhangi bir şekilde kanuna aykırı olarak kullanılmasını önleyici hukuki tedbirler üzerinde de titizlikle durulmuştur. Yapılan tetkikte, Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan «küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı» kenar başlıklı 57 nci madde ile Yüksek Hâkem Kuruluna ilişkin 188 inci madde de göz önünde bulundurulmuştur.

51 inci maddenin «Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde menfaatler dengesini ve çalışma barışını korur» şeklindeki ikinci fıkrası, «Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır» şeklinde değiştirilip, bu fıkra maddenin 3 üncü fıkrası olarak düzenlenmiş ve aynı

maddenin 3 üncü fıkrasındaki «Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek ve işsizliği önlemeye elverişli iktisadî bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır» hükmü, ikinci fıkra olarak «Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır.» şeklinde değiştirilerek Devletin;

- Çalışanların hayat seviyesini yükseltmek,
- Çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak,
- İşsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak,

İçin gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiş ve madde 49 uncu madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

52 nci maddenin, özel olarak korunacakları belirtilen ikinci fıkrasına «bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar» da eklenmek suretiyle çalışanlardan bu durumda olanların da çalışma şartları bakımından özel olarak korunmalarının gerektiği vurgulanmıştır.

Maddenin «ücretli tatiller, yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.» şeklindeki üçüncü fıkrası ücretli tatillerin «hafta ve bayram tatillerini» kapsadığını ve ücretli yıllık izin hakkı da bulunduğunu açıklığa kavuşturacak şekilde değiştirilmiş ve madde 50 nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Sendika kurma hakkı ile ilgili 53 üncü maddenin ilk dört fıkrası aynen kabul edilmiş, ancak maddeye birinci fıkradan sonra bir fıkra ikinci fıkra olarak eklenmiştir.

Birinci fıkra hükmüne göre sendikalar ve üst kuruluşları önceden izin almaksızın kurulacaktır. Yeni eklenmiş bulunan ikinci fıkra «sendikalar veya üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir.....» hükmündedir. Bu fıkra izin niteliğinde olmayıp, kurulacak sendikalar ve üst kuruluşlarının kanunda gösterilen yetkili mercie gerekli bilgi ve belgeleri vermeleri için kanun koyucuya ışık tutacak niteliktedir. Bu bilgi ve belgelerin yetkili mercie verilmesi ile sendika tüzel kişiliği kurulmuş olacak ve sendika faaliyete başlayacaktır. Yetkili merci bilgi ve belgelerin kanun hükümlerine aykırı olduğunu tespit ettiği takdirde sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurabilecektir.

Maddeye eklenen yeni bir fıkra ile de «herhangi bir işyerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz» hükmü getirilmiştir. Esasen maddenin üçüncü fıkrası «sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.» şeklinde olup, dördüncü fıkrası da «hiç kimse sendikaya üye olmaya üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz» şeklindedir. Maddeye yeniden eklenmiş bulunan fıkra yukarıdaki fıkralarda öngörülen hükümleri tamamlar niteliktedir. Diğer taraftan işçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olacakların belli bir süre işçi olarak çalışmış olanlar arasından seçilmesini temin etmek, işçi olarak hiç çalışmayan veya çok kısa bir süre işçi olarak çalıştıktan sonra başka alanlarda hizmet yapanlar yerine, bu alanda daha tecrübeli ve bilgili oldukları için işçi haklarını gereği gibi koruyabilecekleri kanısı ile en az on yıl işçi olarak çalışmış olanların sendika ve üst kuruluşlarında görev yapmasını sağlamak amacıyla maddeye bir fıkra eklenmiştir.

Maddenin son fıkrasına eklenen yeni bir hüküm ile sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri ile yönetim ve işleyişlerinin Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerine aykırı olamayacağı da vurgulanmıştır.

Madde redaksiyona da tabi tutulmak suretiyle 51 inci madde olarak düzenlenmiştir.

54 üncü madde 52 nci madde olarak yeniden düzenlenirken maddenin «sendikal faaliyette bulunma işyerinde çalışmamayı haklı göstermez» şeklindeki üçüncü fıkrası «işyerinde sendikal faaliyette bulunma o işyerinde çalışmamayı haklı göstermez» şeklinde değiştirilerek ikinci fıkraya alınmıştır. Yapılan bu değişiklik ile özellikle işyerinde işyeri temsilcisi olarak görev yapanların işyerindeki bu görevleri nedeniyle o işyerinde çalışmamayı hak olarak öne sürmeleri önlenmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasına açıklık getirilerek, sendikalar üzerindeki Devletin idarî ve malî denetimi vurgulanmış, fıkranın son cümlesindeki «üye, aidatını sendikaya doğrudan öder.» hükmü «üye aidatını sendikaya ödenme şekli kanunla düzenlenir» şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik yapılırken üyenin aidatını sendikaya doğrudan ödemesi şeklindeki hükmün, Anayasada yeralması gereken bir kural olmadığı, kaldı ki ödeme biçiminin kanun koyucu tarafından kanunun bütün yönleri incelenmek suretiyle düzenlenmesinin uygulama yönünden daha yararlı olacağı düşünülmüştür.

Maddenin son fıkrasındaki «tüzüklerinde tespit edilecek grev ve lokavt fonlarını millî bankalarda muhafaza ederler» hükmü, bir bakıma grev ve lokavt fonlarının toplu iş sözleşmesi sırasında karşılıklı olarak öğrenilebilmesi endişesine neden olabilecek, böyle bir hükmün Anayasa kuralı olması halinde ise sendikaların toplu iş sözleşmesi sırasında, karşı tarafın bu konudaki kendi malî kaynaklarını ve güçlerini bildikleri endişesiyle toplu iş sözleşmesi hakkını bu yönden gereği gibi kullanıp sonuca ulaştıramayacakları yolundaki varsayımlarını gidermek için bu hüküm metinden çıkarılmıştır. Sendikaların malî denetiminde yararlı olacağı düşüncesiyle tüm nakitlerinin Devlet bankalarında muhafaza edilmesini öngören «tüm gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza ederler» hükmü maddeye eklenmiştir, bir geçici madde ile de halen diğer bankalarda bulunan nakitlerin Devlet bankalarına intikali için belli bir süre tanınmıştır.

55 inci madde 53 üncü madde olarak yeniden düzenlenirken birinci fıkrada yer alan «ücret ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler» ibareleri «ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler» şeklinde değiştirilmiştir. Gerçekten toplu iş sözleşmesinin konusu ücret ve çalışma şartlarını düzenlemekten ibaret değildir. Ücret dar anlamda kabul edildiği takdirde, tarafların özellikle işçilerin ekonomik ve sosyal durumları toplu iş sözleşmesi sırasında sözkonusu olmayabilir. Bu bakımdan «ücret» sözcüğü «ekonomik ve sosyal durumlarını» şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca maddenin üçüncü fıkrası madde metninden çıkarılmıştır.

Madde hükümlerine göre toplu iş sözleşmesinin tanımı, unsurları, yapılma şartları ve doğuracağı hukuکی sonuçların düzenlenmesi kanuna bırakılmıştır.

Danışma Meclisince kabul edilmiş bulunan 56 ncı madde 54 üncü madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede grev hakkına değinilmiş ve buna karşılık olarak da iş verenin lokavta başvurmasının usul ve şartlarıyla kapsam ve istisnaların kanun ile düzenleneceği belirtilmiştir. Aynı şekilde grev hakkının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları da kanunla düzenlenecektir. Lokavt ancak greve karşı uygulanabilecektir. Maddenin üçüncü fıkrasında yer alan «grev esnasında grev uygulanan işyerlerinde işçilerin ve sendikaların yaptıkları zararlardan sendika sorumludur.» şeklindeki hüküm «grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddî zarardan sendika sorumludur» şeklinde değiştirilmiştir. Buradaki maddî zarardan amaç greve katılan işçilerin veya sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu meydana gelen tahripler ve benzeri zararlardır. Grev nedeniyle işyerinin kanun hükümlerine göre çalışmaması, üretim yapmaması veya üretim eksikliği yüzünden meydana gelen ekonomik zarar bu hükmün kapsamı dışındadır.

Maddenin beşinci fıkrasındaki «grev ve lokavtın yasaklandığı veya ertelendiği durumlarda uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu tarafından çözülür.» şeklindeki hüküm «grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda, erteleme sonunda uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.» şeklinde değiştirilmiştir. Fıkra metninde yapılan bu değişiklik ile grev ve lokavtın «ertelendiği durumlarda» değil «ertelendiği durumlarda erteleme sonunda» çözümün Yüksek Hakem Kurulunca yapılacağı belirtilmiştir. «Ertelendiği durumlarda» ibaresi, erteleme kararının verildiği gün veya bir kaç gün sonra uyuşmazlığın Yüksek Hakem Kurulunca çözüleceği anlamında yorumlanabileceğinden böyle bir yorum erteleme müessesesiyle telif edilemez. Uygulamaya açıklık getirebilmek için erteleme sonunda konunun çözüm için Yüksek Hakem Kuruluna gideceği vurgulanmıştır. Grev hakkı ve lokavt ile erteleme müessesesinin birlikte tetkik edilerek erteleme süresinin sonunda çözüm için zorunlu olarak Yüksek Hakem Kuruluna gidileceği de gözönünde bulundurulup erteleme süresinin gerçekçi bir biçimde kanun ile tespit edilmesi gerekmektedir. Diğer yönden Yüksek Hakem Kurulunun çözüme ilişkin kararları toplu iş sözleşmesi hükmünde olacağından bu kararların kesin olması da zorunlu görülmüştür. Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve görevleri kanun ile düzenlenecektir.

Maddenin «greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, hiçbir şekilde engellenemez» şeklindeki son fıkrası «greve katılmayanların işyerinde çalışmaları greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.» şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile anılan hükmün maksadı dışında yorumlanmaması amaçlanmıştır.

Küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağına ilişkin 57 nci maddenin Anayasada yer almasının, özellikle 7 - 8 işçi çalıştıran işyerlerinin bu madde kapsamına girmek için işçi çıkarma yoluna gidebilecekleri, büyük işyerlerinden bir kısmının yine aynı amacı sağlamak için bölünebileceği şeklindeki sakıncalarının yanı sıra, ülkenin muhtelif yerlerinde ve değişik faaliyetler şeklinde sürdürülen işyerlerinde çalışan işçilerin Bakanlar Kurulunca çalışma şartlarının tespitindeki güçlük de gözönünde tutularak bu konunun kanun koyucu tarafından bütün yönleri ile değerlendirilebileceği düşüncesi ile 57 nci madde Anayasa metninden çıkarılmıştır.

Yüksek Hakem Kuruluna ilişkin 188 inci maddede yeralan hükümlerin özellikle grev hakkını etkisiz hale getirebilecek hükümleri içerdiği görülerek, 188 inci madde Anayasa metninden çıkarılmış; Yüksek Hakem Kurulunun görev ve yetkileri yukarıda da açıklandığı üzere 54 üncü maddeye eklenmiş bulunan hükümlerle düzenlenmiştir.

Madde — 55

Danışma Meclisince kabul edilen 60 ncı maddenin ikinci fıkrası, amaca uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiş ve «Asgarî ücretin tespitinde, ülkenin iktisadî gücü, işkolları ve bölgelerin sosyal ve iktisadî özellikleri dikkate alınır.» şeklindeki hükmün Anayasa kuralı olması halinde başka bir ölçüye göre asgarî ücret tespit edilemeyeceğinden bu konudaki Anayasa kuralının çerçeve bir hüküm niteliğinde olması uygun görülerek böyle bir düzenlemeyle yetinilmiştir.

Ayrıca bu fıkranın içeriği yönünden «ücret» sözcüğü içinde, çalışma ve emek karşılığı olan aylık gibi her türlü ödemeler de öngörüldüğünden, birinci fıkrada yeralan «ve aylık,» sözcükleri metinden çıkarılmıştır.

Madde — 56

Danışma Meclisince kabul edilen 61 ve 62 nci maddeler birleştirilmek suretiyle sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması kenar başlıklı 56 ncı madde yeniden düzenlenmiş ve sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama, sosyal bir hak haline dönüştürülmüş, ayrıca sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir şeklindeki bir düzenleme ile de kanun koyucuya ışık tutulması amaçlanmıştır.

Madde — 57

Konut hakkına ilişkin Danışma Meclisince kabul edilen 63 üncü madde 57 nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede, devletin konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alırken gözönünde bulunduracağı hususları ayrı ayrı sayma yerine, daha kapsamlı girişimlere imkan yaratılarak uygulamaya esneklik kazandırılmıştır.

Madde — 58

Danışma Meclisinin 64 üncü maddesi prensip olarak aynen dikkate alınmış, ancak madde metninde yer alan «öğrenimleri süresince onları destekler» hükmü Anayasanın 42 nci maddesi ile düzenlenmiş bir konuyu kapsadığından, bu maddede de tekrar yer verilmesine gerek bulunmayarak madde metninden çıkarılmıştır.

Madde — 61

Şehitlerin dul ve yetimleriyle malûl ve gazilerin korunması, sakatların ve yaşlıların korunma hakkı ile korunmaya muhtaç çocuklar başlıklı Danışma Meclisince kabul edilen 67, 68, 69 ve 70 inci maddeler sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenleri kapsadığından birleştirilmek suretiyle 61 inci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 62

Danışma Meclisinin 71 inci maddesinde yer alan «Yaşayan» sözcüğü esas itibariyle çalışanları içerdüğinden «çalışan» sözcüğü şeklinde değiştirilmiştir.

Madde — 63

Danışma Meclisince kabul edilen 72 nci maddenin ikinci fıkrasında yer alan «zararlar Devletçe ödenir.» hükmü ölçsüz uygulamalara neden olabileceğinden ve amaçlanan «yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler» olduğundan, anılan ikinci fıkra bu amaca uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 65

Danışma Meclisince kabul edilen 74 üncü maddedeki «iktisadi» sözcüğü terim birliğini sağlamak amacıyla «ekonomik» sözcüğü olarak değiştirilmiştir.

Madde — 66

Türk Vatandaşlığına ilişkin Danışma Meclisince kabul edilen 75 inci maddenin dördüncü fıkrasındaki «Devlete ve» sözcükleri madde metninden çıkarılmıştır. Zira «Vatana bağlılıkla bağdaşmayan» sözcükleri bugüne kadar uygulanmış bir çerçeve hüküm niteliğindedir. Bu nedenle vatan kelimesinin anlamı da dikkate alınarak madde 1961 Anayasasına benzer şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 67

Danışma Meclisince kabul edilen 76 ncı madde metnine, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların gerektiğinde halkoylamasına sunulabileceği de gözüünde tutularak «Halkoylaması» sözcüğü eklenmiştir.

Madde — 68

Danışma Meclisinin 77 nci maddesi 68 inci madde olarak düzenlenmiş ve parti üyesi olabilmek için seçmen yaşında olduğu gibi yirmibir yaşını ikmal etme koşulu getirilmiştir. Ayrıca, maddeye ilâve edilen bir fıkra ile siyasî partilerin kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde yan kuruluşlar meydana getiremeyecekleri, vakıf kuramayacakları ve yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamayacakları hükmü eklenmiştir.

Maddeye eklenen diğer bir fıkra ile de siyasî partilere giremeyecek kamu görevlileri belirtilmiştir. Bu fıkrada bir taraftan sayma sistemine gidilirken, diğer taraftan değişik yorumlara sebebiyet verilmemesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri deyimine madde metninde yer verilmiştir. Ayrıca, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ile öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensuplarının da siyasî partilere giremeyecekleri açık bir şekilde belirtilmiştir.

Madde — 69

Danışma Meclisince kabul edilen 78 inci maddenin ikinci fıkrasında yer alan «..... ile maddî ve manevî yönlerden güç birliği yapamazlar» ibarelerine açıklık getirilerek «..... ile siyasî ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddî yardım alamazlar.» şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Ayrıca, «Anayasa Mahkemesinin kararında, partinin kapatılmasına fiil ve beyanlarıyla sebebiyet verdikleri belirtilen parti kurucularıyla genel merkez yönetim organları üyeleri, başka isim ve programlarla da olsa yeni parti kuramazlar ve kurulmuş partilerde yönetim ve denetim görevi alamazlar.» şeklindeki yedinci fıkra temelli kapatılan siyasî partiler hakkında yapılacak uygulamayı kesin hatlarıyla belirlemek için yeni baştan düzenlenmiştir. Maddeye eklenen yeni bir fıkra ile de siyasî partilerin yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar ile yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan malî yardım alamayacakları, bunlardan herhangi birinin karar veya taahhütlerinin bağlayıcılığını kabul edemeyecekleri hükmü getirilmiştir.

Madde — 72

Vatan hizmetini düzenleyen Danışma Meclisinin kabul ettiği 81 inci maddede yer alan «..... ne şekilde yerine getirileceği» deyimini «..... ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı» şeklinde değiştirilmiştir. Yabancı ülkelerde işçi sıfatı ile çalışmakta olan ve oturma hakkına sahip bulunan askerlik yükümlüsü işçilerin, belli miktarda yabancı ülke parasını ödemeleri ve iki aylık askerlik temel eğitimine tabi tutulmaları suretiyle, vatan ödevini yerine getirmiş sayılacakları kabul edilmektedir. Buna benzer şekilde vatan ödevinin yerine getirilmiş sayılacağı hallerin gelecekte kanunlarla düzenlenmesine imkân vermek ve kanun koyucuya bu yönden ışık tutmak amacıyla maddede gerekli değişiklik yapılmıştır.

Madde — 73

Danışma Meclisince, Dördüncü Kısımda Malî ve İktisadî Hükümler arasında kabul edilmiş bulunan vergi ve benzeri malî yükümlülükler kenar başlıklı 173 üncü madde, verginin bir ödev olması nedeniyle, vergi ödevi kenar başlıklı 73 üncü madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 74

Dilekçe hakkına ilişkin Danışma Meclisinin 82 nci maddesi redaksiyona tabi tutularak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 75

Türkiye Büyük Millet Meclisinin milletçe genel oyla seçilen üye sayısının dörtyüzelli yerine, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği gibi dörtyüz olması esası benimsenerek Danışma Meclisince kabul edilen 83 üncü madde 75 inci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 76

Danışma Meclisi tarafından kabul edilen milletvekili seçilme yeterliği kenar başlıklı 84 üncü madde yeni baştan düzenlenmiş ve milletvekili olmaya engel mahkûmiyetler açık bir şekilde belirtilmiş, ayrıca Danışma Meclisince kabul edilen maddenin son iki fıkrası birleştirilip kamu görevlileri bakımından daha kapsamlı bir düzenleme yapılmak suretiyle yalnız hâkimlerle Silahlı Kuvvetler mensupları değil yeni düzenlemede gösterilen tüm kamu görevlilerinin görevlerinden çekilmedikçe aday olamayacakları ve milletvekili seçilemeyecekleri hükmü getirilmiştir.

Madde — 77

Meclis, seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasanın 116 ncı maddesinde belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimlerin yenilenebilmesi ilkesi benimsendiğinden, bu hüküm madde metnine eklenmek suretiyle Danışma Meclisinin 85 inci maddesi 77 nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 78

Danışma Meclisince kabul edilen 86 ncı maddenin Cumhurbaşkanının seçimlerin bir yıl geri bırakılmasını Türkiye Büyük Millet Meclisinden istemesine ilişkin ikinci ve altıncı fıkraları madde metninden çıkarılarak madde 78 inci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 79

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların gerektiğinde Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulması kabul edildiğinden halkoylama işlemlerine ilişkin yönetim ve denetimine açıklık getirmek amacıyla Da-

nışma Meclisince kabul edilen 87 nci maddeye son fıkra olarak «Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur.» hükmü eklenmek suretiyle madde, 79 uncu madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 81

Danışma Meclisince kabul edilen andiçme kenar başlıklı 89 uncu maddede yer alan «Atatürk İnkılaplarına» sözcükleri Atatürk'ün benimsediği ve uyguladığı ilkelere de yer verilmek ve bu ilkelere bağlı kalınmayı sağlamak amacıyla «Atatürk ilke ve inkılaplarına» şeklinde değiştirilmek suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin göreve başlarken yapacakları andiçmeye daha etkin bir anlam verilmiştir.

Madde — 82

Danışma Meclisince kabul edilen üyeliğe bağdaşmayan işlerle ilgili 90 ncı maddenin birinci fıkrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin sayılan bütün kuruluşların yalnız yönetim kurullarında değil denetim kurullarında da görev almamalarını sağlamak için maddeye «denetim» sözcüğü de eklenmek suretiyle 82 nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 83

Danışma Meclisi tarafından 91 nci maddede kabul edilmiş bulunan, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin yasama dokunulmazlığı konusu yeniden düzenlenmiştir. 83 üncü madde ile yapılan bu düzenleme sonunda genel kaide olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu tutulamayacakları kabul edilmiştir. Ancak, Meclis çalışmalarındaki sözlerini ve ileri sürdükleri düşüncelerini o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmaması halinde Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamayacakları da belirtilmiştir. Buna göre o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine bir kısım sözler ve ileri sürülen düşüncelerin dışarıda tekrarlanmasına Meclis Kararıyla engel olunduğu takdirde, bu karara rağmen bunları dışarıda tekrarlayanlar sorumlu olacaklardır. Ayrıca, maddeye «Seçimden önce soruşturmasına başlanmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır.» hükmü de eklenmiştir. 14 üncü maddede yer alan suçlardan birini seçimden önce işlemiş olanlar, milletvekili seçilmeden önce haklarında bu suça ilişkin olarak soruşturmaya başlanmış ise madde hükümlerine göre dokunulmazlıktan yararlanamayacaklardır.

Madde — 84

Üyeliğin düşmesine ilişkin Danışma Meclisince kabul edilen 92 nci madde 84 üncü madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede, Danışma Meclisi metninde yer alan «Bir yasama yılı içinde kırkbeş gün katılmama» hükmü Meclis çalışmalarını aksatacak nitelikte görüldüğünden, bu hüküm bir ay içinde, beş birleşim gününe özürsüz olarak katılmayanların üyeliğinin düşmesine imkân verecek şekilde değiştirilmiştir. Ayrıca, maddeye eklenen yeni bir fıkra ile partisinden istifa eden milletvekilinin bir sonraki seçimde, istifa tarihinde mevcut olan herhangi bir partinin genel merkez organlarıncı aday gösterilemeyeceği prensibi de getirilmiştir. Diğer yünden Anayasa Mahkemesince kapatılmasına karar verilen siyasi parti üyesi olan milletvekillerinin de üyeliğinin düşeceği hükmü getirilmek suretiyle parti üyesi olan milletvekillerinin parti yönetimi ile görevli olanlara, partinin kapatılmasına neden olabilecek davranışlardan kaçınmaları için uyarıda bulunmaları ve bu yönde daha dikkatli ve titiz davranışları amaçlanmıştır.

Madde — 86

Ödenek ve yolluklara ilişkin Danışma Meclisi tarafından kabul edilen 94 üncü madde 1961 Anayasasının 82 nci maddesindeki «Yolluk miktarı»na benzer şekilde 86 ncı madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 87

Danışma Meclisinin 95 inci maddesine «Mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek.» hükmü de eklenmek suretiyle 87 nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 89

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunlar hakkında yapılmış bulunan düzenlemeler gözönünde bulundurularak, Danışma Meclisinin kabul ettiği 97 nci madde yeniden düzenlenmiş ve bu düzenlemede ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları yayımlamak için Cumhurbaşkanına tanınmış bulunan on günlük süre, kapsamlı bir incelemeye imkân verilebilmesi amacıyla «Onbeş» gün olarak değiştirilmiştir.

Madde — 90

Danışma Meclisince kabul edilen 98 inci maddedeki «İktisadî» sözcüğü terim birliğini sağlamak bakımından «Ekonomik» sözcüğü şeklinde değiştirilerek ve 90 ıncı madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 91

Danışma Meclisince kabul edilen 99 uncu maddeye sıkıyönetim hali eklenmek ve «Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu ile birlikte kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır.» şeklindeki hükmü, diğer maddelerle ifade birliğini sağlamak bakımından «Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkarılmasına ilişkin hükümler saklıdır.» şeklinde değiştirilmek suretiyle madde 91 inci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 92

Danışma Meclisince kabul edilmiş bulunan 100 üncü maddenin kenar başlığı maddenin içeriğine göre «Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme» şeklinde yeniden düzenlenmiş ve Cumhurbaşkanının Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verme yetkisine açıklık getirilmek amacıyla maddenin ikinci fıkrasının baş kısmına «Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken» hükmü eklenmiştir.

Madde — 93

Danışma Meclisince kabul edilen 101 inci maddenin ikinci fıkrası madde metninden çıkarılmış ve ara verme veya tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konunun görüşülmesini sağlamak amacıyla bu konu görüşülmeden ara verme veya tatile devam edilemez hükmü getirilmiş ve böylece ara verme veya tatil sırasında toplantıya çağırılan Türkiye Büyük Millet Meclisinin, çağırılmayı gerektiren konu için toplanmadan ve toplandıktan sonra da çağırılmaya esas olan konunun görüşülmesi tamamlanmadan araverme veya tatile devam etmesi engellenmiştir. Bu suretle, araverme ve tatil sırasında yapılmış bulunan çağrı gereğinin, yerine getirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Madde — 94

Başkanlık Divanının kurulmasına ve süresine ilişkin Danışma Meclisince kabul edilen 102 nci madde 94 üncü madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede bir yasama dönemi için iki seçim yapılacağı esası kabul edilmiş ve Başkan seçimine açıklık getirilerek, oturumu yöneten Başkanvekilinin de oy kullanmayacağı belirtilmiştir.

Madde — 95

Danışma Meclisince kabul edilen 103 üncü madde 95 inci madde olarak kabul edilmiş, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinde görevlendirilmiş bulunan güvenlik görevlileri hakkında gerektiğinde genel hükümlerin uygulanabilmesini sağlamak amacıyla «emrine verilir» sözcükleri «tahsis edilir» şeklinde değiştirilmiştir.

Madde — 96

Danışma Meclisinin kabul etmiş bulunduğu 104 üncü maddeye yeni bir fıkra eklenerek bakanlıkları ile ilgili görevleri gereği Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir kısım oturumlarına katılmama durumunda olan bakanların kendi yerlerine oy kullanmak üzere diğer bir bakana yetki vermelerini sağlayacak bir hüküm getirilmiştir. Ancak, bu şekilde yetki verilen bir bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilecektir. Kuşkusuz bu şekilde yetki verebilecek olan bakan veya kendisine yetki verilen bakanın oy kullanma hakkına sahip bulunması yani milletvekili sıfatını haiz olması da gerekmektedir.

Madde — 97

Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması kenar başlıklı Danışma Meclisince kabul edilen 105 inci maddenin son fıkrasında yer alan «Meclisdeki açık görüşmelerin yayımı hiçbir surette önlenemez.» şeklindeki hüküm «Meclisdeki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.» şekline dönüştürülmüştür. Bu hükmün uygulama şeklinin içtüzükte yer alacağı tabiidir.

Madde — 100

Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan 108 inci maddenin üçüncü fıkrası redaksiyona tabi tutulmak suretiyle 100 üncü madde olarak düzenlenmiştir.

Madde — 101

Danışma Meclisinin 109 uncu maddesi redaksiyona tabi tutularak 101 inci madde şeklinde düzenlenmiştir.

Madde — 102

Cumhurbaşkanının seçimine ilişkin olan ve Danışma Meclisince kabul edilen metnin 110 ve 116 ncı maddelerinde yer alan hükümler 102 nci madde olarak tek bir maddede birleştirilmiş ve açık bir şekilde yazılmıştır. Bu konuya ilişkin olarak Danışma Meclisince kabul edilen 110 uncu maddedeki oylamaların beşer gün ara ile yapılacağı şeklindeki hükmün uygulamada Anayasada belli edilen süre içinde seçimin yapılmasına engel olabileceği kanısına varılmıştır. Örneğin her hangi bir nedenle beş gün ara ile değil de altı gün ara ile oylama yapılması zorunluluğuyla karşılaşıldığı takdirde belli edilen süre içinde dört tur oylama yapılmasına imkân kalmayabilecektir. Bu itibarla, «Beşer gün ara ile» sözcükleri yerine «En az üçer gün ara ile» sözcükleri getirilmek suretiyle uygulamaya elastikiyet getirilmiştir. Ayrıca, maddede belirtilen süre içinde Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenileneceğinden, «yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar görev süresi dolmuş bulunan Cumhurbaşkanının görevinin devam edeceği» hükmü maddeye eklenmiştir.

Madde — 103

Cumhurbaşkanının andiçmesine ilişkin Danışma Meclisince kabul edilen 111 inci maddede yer alan «Atatürk inkılâplarına» deyimi milletvekili andına ilişkin 81 inci maddeye paralel şekilde «Atatürk ilke ve inkılâplarına» şeklinde değiştirilmek suretiyle 103 üncü madde olarak kabul edilmiştir.

Madde — 104

Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini gösteren ve Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin 112 nci maddesinde yer alan hükümler; Anayasa Tasarısından çıkarılmış bulunan maddeler ve hükümler gözönünde bulundurularak yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede «Her yıl Eylül ayının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasını yapmak,», «Anayasa Mahkemesinde iptal kararının yeniden incelenmesini istemek,», «Türkiye Büyük Millet

Meclisi seçimlerinin ertelenmesini istemek,», «Tüzükleri imzalamak ve yayımlamak,», «Ölüm cezalarının infazına karar vermek veya özel af yetkisine dayanarak ölüm cezasını müebbed ağır hapis cezasına çevirmek,», «Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürü ile üç yönetim kurulu üyesini atamak,», «Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkanını seçmek,», «Diyaret İşleri Başkanını seçmek,» şeklindeki hükümler madde metninden çıkarılmıştır. «Tüzükleri imzalamak ve yayımlamak,» hükmü tüzüklerle ilgili özel bir madde olması ve esasen tüzüklerin de kararname ile yürürlüğe konulması dikkate alınarak madde metninde «kararnameleri imzalamak» görev ve yetkisi de bulunduğundan, bu sebeplerle tüzüklere ilişkin bu hüküm ile ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek görevi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerini genel olarak düzenleyen 87 nci maddeye eklenmiş bulunduğundan bu hüküm madde metninden çıkarılmıştır.

Ayrıca, Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş olan maddede yer alan «Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak» şeklindeki hüküm «Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak» şeklinde dönüştürülmüş ve terim birliğini sağlamak amacıyla Danışma Meclisince kabul edilen madde metninde yer alan «Bakanlar Kurulu ile birlikte olağanüstü hal ilan etmek, olağanüstü hallerde Bakanlar Kurulu ile birlikte kanun kuvvetinde kararname çıkarmak» şeklindeki hükümler «Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak» şeklinde değiştirilmiştir.

Diğer yönden Anayasanın 131 inci maddesiyle Yükseköğretim üst kuruluşları düzenlenmiş bulunduğundan, maddeye «Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek» hükmü de getirilmiştir.

Madde bu şekilde değiştirilmek ve redaksiyona tabi tutulmak suretiyle 104 üncü madde olarak düzenlenmiştir.

Madde — 105

Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan Cumhurbaşkanlığının sorumsuzluğuna ilişkin 113 üncü madde ile sorumluluğunu belirleyen 114 üncü madde birleştirilerek 105 inci madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede Cumhurbaşkanının tek başına imzalayacağı kararların ayrıca sayılmasında zorunluluk görülmemiştir. Diğer yönden, Cumhurbaşkanının sorumlu tutulabilmesi için üye tamsayısının en az üçte ikisi ibaresi, üye tamsayısının en az dörtte üçü şeklinde değiştirilmiştir.

Madde — 107

Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde bulunmayan Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği kenar başlıklı madde, 107 nci madde olarak Anayasa metnine eklenmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluş, teşkilat ve çalışma esasları ile personel işlemlerinin Cumhurbaşkanı kararnamesiyle düzenlenmesi imkânı getirilmiştir.

Madde — 108

Danışma Meclisi tarafından kabul edilen 117 nci maddenin üçüncü fıkrasında yer alan «Devlet Denetleme Kurulu dokuz üyeden oluşur.» şeklindeki hüküm, bu hususun düzenlenmesinin kanun koyucuya bırakılması amacıyla madde metninden çıkarılmış ve madde redaksiyona tâbi tutulmak suretiyle 108 inci madde olarak düzenlenmiştir.

Madde — 109

Danışma Meclisince kabul edilmiş bulunan 118 inci maddenin birinci fıkrasındaki «oluşur» sözcüğü «kurulur» sözcüğü şeklinde değiştirilerek, terim birliği sağlanmıştır.

Madde — 112

Görev ve siyasi sorumluluk kenar başlıklı Danışma Meclisince kabul edilen 121 inci madde 112 nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede bakanlar ile Başbakan arasındaki ilişki açık bir şekilde belirtilmiştir. Diğer yünden, Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanların andiçme esasları, tâbi oldukları kayıt ve şartlar, yasama dokunulmazlıklarına ilişkin esaslar ile ödenek ve yolluklarını düzenleyen yeni bir fıkra da madde metnine eklenmiştir.

Madde 113

Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan 122 nci maddenin «Bakanlıklar, kanunun koyduğu esaslara göre kanunla kurulur ve kaldırılır.» şeklindeki birinci fıkra hükmü «Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilâtı kanunla düzenlenir.» şeklinde değiştirilmek suretiyle 113 üncü madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 114

Danışma Meclisinin kabul ettiği Anayasa metninde bulunmayan «Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu» kenar başlıklı bu madde, 1961 Anayasasının 109 uncu maddesine benzer şekilde ancak yeni Anayasanın prensipleri de gözönünde bulundurulmak suretiyle düzenlenmiştir.

Madde — 116

Danışma Meclisi tarafından düzenlenmiş olan 124 üncü maddenin gerekçesinde «Bu madde ile yenilik getirilmiştir. Bakanlar Kurulunun güvenoyu alamaması veya güvenoyu istemesi veyahut gensoru sonunda güven-sizlik oyu ile karşılaşması halinde Başbakan, Cumhurbaşkanından Meclis seçimlerinin yenilenmesini isteyebilmektedir.» denmektedir. Başbakana böyle bir yetki verilmesine gerek ve zorunluluk görülmediğinden, maddede yazılı belirli durumlarda Meclis Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verme yetkisi Cumhurbaşkanına tanınmış ve madde redaksiyona tabi tutulup 116 ncı madde olarak düzenlenmiştir.

Madde — 118

Danışma Meclisince kabul edilen 126 ncı madde 118 inci madde olarak düzenlenmiştir. Millî Güvenlik konularıyla doğrudan doğruya ilgili olan makam ve bakanlıkların Millî Güvenlik Kurulu Üyesi olmaları esası getirilmiştir.

Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakanlar veya diğer kişiler de çağrılıp görüşleri alınabilecektir. Millî Güvenlik Kurulunun Başkan ve üyeleri maddenin birinci fıkrasında sayılanlardan ibaret olacaktır. İkinci fıkraya göre çağrılanların yalnızca görüşleri alınacaktır.

Ayrıca, maddeye yeni iki fıkra eklenerek Cumhurbaşkanı katılamadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulunun, Başbakanın başkanlığında toplanacağı da vurgulanmış ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilâtı ve görevlerinin kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.

Madde — 119

Danışma Meclisince kabul edilen 127 nci madde metninde yer alan «iktisadi» sözcüğü terim birliği açısından «ekonomik» sözcüğü olarak değiştirilip, madde 119 uncu madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 120

Danışma Meclisinin kabul ettiği 128 inci maddeye «Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra» hükmü eklenmiş ve «iki ayı geçmemek» hükmü, tabii âfet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı ile ilgili 119 uncu maddeye paralel olarak «altı ayı geçmemek» şeklinde değiştirilip madde buna göre redaksiyona tabi tutularak 120 nci madde şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemeye göre şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilanı gerektiği takdirde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilecektir.

Madde — 121

Danışma Meclisinin kabul ettiği 129 uncu madde 121 inci madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede maddenin birinci fıkrasında yer alan «iki ayı geçmemek», hükmü olağanüstü hal ilanı süresi olan altı ay ile uygunluk sağlanması amacıyla «dört ayı geçmemek» şeklinde değiştirilmiştir. Danışma Meclisi tarafından kabul edilen maddenin ikinci fıkrasında «iktisadî nedenlere dayalı olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri» hükmü, 119 uncu madde gereğince ilan edilen olağanüstü hallerin yalnız ekonomik nedenlere dayalı olarak ilan edilmediği tabii afet veya tehlikeli salgın hastalıklar nedeni ile de olağanüstü hal ilan edilebileceği dikkate alınarak «119 uncu madde uyarınca ilan edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri» şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca aynı fıkra bulunan «Her türü için geçerli olmak üzere» ibareleri yanlış yorumlanabileceğinden «her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere» şeklin de değiştirilmiş ve madde terim birliğini sağlamak amacıyla redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 122

Danışma Meclisinin kabul ettiği 130 uncu madde, 122 nci madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede, birinci fıkra redaksiyona tabi tutulmuş, maddenin üçüncü fıkrasında yer alan hükümlerin kanunla düzenlenmesinin uygun olacağı görüşüyle bu fıkra madde metninden çıkarıldığı gibi, bu maddenin beşinci fıkrası ile Anayasanın 15 inci maddesi hükümlerine göre temel hak ve hürriyetlere ilişkin olarak gerekli düzenlemeler kanunla yapılacağından ve sıkıyönetim komutanları da bu kanun hükümlerine göre görevli ve yetkili olacaklarından maddenin dördüncü fıkrası ile beşinci fıkrasında yer alan «savunma hazırlık durumları» hükmü yanlış yorumlara neden olabilir düşüncesiyle madde metninden çıkarılmıştır.

Anayasanın 91 inci maddesinde sıkıyönetim halinde de kanun hükmünde kararname çıkarılmasına ilişkin hükümlere yer verilmiş bulunduğundan bu maddeye paralel şekilde düzenlenmiş bulunan iki fıkra, ikinci ve üçüncü fıkralar olarak madde metnine eklenmiştir.

Madde — 124

Danışma Meclisi tarafından kabul edilen 132 nci maddenin birinci fıkrası, 1961 Anayasasının 113 üncü maddesine benzer olarak ancak 1 inci fıkraya «Başbakanlık» sözcüğü de eklenmek suretiyle düzenlenmiştir.

Özellikle kamu tüzel kişileri tarafından birbirine benzer nitelikte çıkarılan ve büyük kısmı mahalli nitelikte olan bütün yönetmeliklerin Anayasa hükmü gereği Resmî Gazetede yayımlanması zorunluluğunun neden olduğu gereksiz israfı önlemek bakımından maddenin son fıkrası «hangi yönetmeliklerin Resmî Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir» şeklinde düzenlenmiştir.

Madde — 125

Yüksek Askerî Şûra'nın, Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli personelin terfi ve emeklilikleriyle ilgili kararlarının özellik ve önemi dikkate alınarak, bunların idarî yargı denetimi dışında kalmasını,

İdarî yargı yetkisinin hududuna açıklık getirilmesini,

Hangi hallerde ve şartlarda yürütmenin durdurulmasına karar verilebileceğinin belirtilmesini,

Sağlamak amacıyla madde metni yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 126

Danışma Meclisinin kabul ettiği 134 üncü madde, 126 ncı madde olarak düzenlenmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında yer alan «vali, ilde Devletin ve Bakanlar Kurulunun temsilcisi, il idaresinin başı ve merciidir.» şeklindeki hüküm bir Anayasa kuralı niteliğinde hüküm olmayıp İl İdaresi Kanunuy-la düzenlenmesi gereken konuları içermesi nedeniyle madde metninden çıkarılmıştır.

Diğer yönden kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilmesine imkân vermek için maddenin üçüncü fıkrası bu amaç doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 127

Danışma Meclisince kabul edilen 135 inci maddenin birinci fıkrasındaki «belde» sözcüğü belediye olarak değiştirilmiş, beşinci fıkrasında yer alan «bu organların üyelerinin idarî makamlarca geçici bir tedbir olarak görevden alınulmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir» hükmü, «bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.» şekline dönüştürülmüş, böylece bu yetki ilgili idarî makamların en üst kademesi olan İçişleri Bakanına tanınmıştır.

Madde redaksiyona da tabi tutulmak suretiyle 127 nci madde olarak düzenlenmiştir.

Madde — 128

Danışma Meclisinin kabul ettiği 136 ncı madde 128 inci madde olarak ele alınmış, maddeye Kamu İktisadi Teşebbüsleri de ilave edilmek suretiyle genel idare esaslarına göre kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevlerin memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütüldüğü hususu vurgulanmış ve madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 129

Danışma Meclisince kabul edilen 137 ve 138 inci madde hükümleri birleştirilmek ve redaksiyona da tabi tutulmak suretiyle 129 uncu madde olarak düzenlenmiştir.

Madde — 130

Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan 140 ncı madde, 130 uncu madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede 4.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile getirilmiş bulunan ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun Hükümlerine göre Anayasa hükmü niteliğindeki esaslardan Anayasada yer alması gerekenler gözönünde bulundurulmuştur.

Ayrıca maddeye yeni bir fıkra eklenerek kazanç amacına yönelik olmamak şartıyla vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tabi yükseköğretim kurumları kurulabileceği hükmü de getirilmiştir. Maddenin son fıkrası hükümlerine göre vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları malî ve idarî konular dışında kalan akademik çalışma, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden devlet tarafından kurulan yükseköğretim kurumları hakkındaki hükümlere tabi olacaklardır.

Madde — 131

130 uncu maddede açıklanan gerekçe ile yükseköğretim üst kuruluşları kenar başlıklı bu madde, Anayasa metnine eklenmiştir.

Madde — 132

Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumlarının kendi özel kanunlarındaki hükümlerine tabi olacaklarına ilişkin olarak düzenlenmiş bulunan bu maddede Anayasa metnine eklenmiştir.

Madde — 133

Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş olan 143 üncü madde 133 üncü madde olarak düzenlenmiştir.

Madde düzenlenirken 143 üncü maddede yer alan «Radyo ve Televizyon İdaresi Genel Müdürü ile yönetim kurulu üyelerinden üçü Cumhurbaşkanınca atanır.» şeklindeki hüküm madde metninden çıkarılmış ve organların seçiminin kanunla düzenleneceği esası getirilmiştir.

Madde — 134

Danışma Meclisince kabul edilen 144 üncü madde, 134 üncü madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede kurumun adı «Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu» olarak değiştirilmiş ve Kuruma verilen önemli görevler nedeniyle Atatürk'ün manevi himayelerinde Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde olduğu vurgulanarak, Başbakanlığa bağlı olması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kurumu oluşturan birimler madde metninde tek tek sayılmıştır.

Madde — 135

Danışma Meclisince kabul edilen 145 inci madde, 135 inci madde olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemede maddede belirtilen kuruluşların, kuruluş amaçları tek tek gösterilmek suretiyle açıklık getirilmiş, Danışma Meclisince kabul edilen maddenin dördüncü fıkrasında yer alan ve kamu kurum ve kuruluşlarıyla kamu iktisadi teşebbüslerinde devamlı olarak çalışanların meslek kuruluşlarına üye olamayacaklarına ilişkin hüküm, «..... meslek kuruluşlarına girme mecburiyeti aranmaz.» şeklinde değiştirilmiştir. Böylece meslek kuruluşlarına üye olma bu kişilerin iradelerine bırakılmış ve diğer yönden de üye olmadan da kamu kurum ve kuruluşlarında çalışabilme hakkı tanınmıştır. Maddeye eklenen dört, beş ve altıncı fıkralarla bu kuruluşlar üzerinde Devletin idarî ve malî denetimi, amaçları dışında faaliyet gösteren ve siyasetle uğraşan meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevlerine son verilme esasları ile siyasi partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşlarının; meslek kuruluşları ve üst kuruluşları organlarının seçimlerine etkili olmalarını engelleyecek hususlar düzenlenmiştir. Madde redaksiyona da tabi tutulmuştur.

Madde — 136

Danışma Meclisince kabul edilen 190 ncı madde redaksiyona tabi tutulmuş ve Diyanet İşleri Başkanının Cumhurbaşkanınca atanacağına ilişkin ikinci fıkra madde metninden çıkarılarak 136 ncı madde olarak düzenlenmiştir.

Danışma Meclisince Kabul Edilen 139, 141 ve 142 nci Maddeler

1. Anayasanın 68 inci maddesinde memurlarla işçi niteliğini taşımayan diğer kamu görevlilerinin siyasi partilere giremeyecekleri açık bir şekilde belirtilmiş 53 üncü maddesinde toplu iş sözleşmesi hakkı çalışanlardan yalnızca işçilere tanınmış, 33 üncü maddesinde ise dernek ve vakıflar hakkında siyasi faaliyet yasağı getirilmiş bulunduğundan Danışma Meclisince kabul edilen ve bu maddeler ile Anayasanın genel esaslarından bir kısmının tekrarı niteliğinde görülen 139 uncu madde bu nedenle metinden çıkarılmıştır.

2. Yükseköğretim kurumları 130 uncu madde kapsamında kurulabileceğinden Danışma Meclisince kabul edilen 141 inci madde metninden çıkarılmıştır.

3. Danışma Meclisince kabul edilen bilim ve teknolojinin geliştirilmesine ilişkin 142 nci madde, bu konunun Devletin genel görevleri arasında yer alması Anayasada özellikle vurgulanmasına gerek bulunmadan yerine getirilmesi olağan olduğundan 142 nci maddede bu nedenle metinden çıkarılmıştır.

Madde — 138

«Emir ve talimat» deyimini genelgeyi içermediğinden, genelge ise daha kapsamlı olup, üst makamın bütün bağlılarına gönderdiği yazılı ve uyulması gerekli hususlar olduğundan, tereddütleri önlemek için «genelge gönderemez» ifadesi ikinci fıkraya ilave edilmiştir.

Madde — 139

Hâkimlik teminatının tamamlayıcı bir unsuru olması bakımından madde metnine «diğer özlük hakları» da ilave edilmiştir.

Madde — 140

Yargı hizmetinin bir bütün olduğu, hâkim ve savcılar eliyle yürütüleceği ve bu kişilerin meslekten yetişmiş olmaları gereği, ilk derece idarî mahkemelerinin de bu bütünlük içerisinde olduğu gözönünde tutularak, maddenin birinci fıkrası redaksiyona tabi tutulmuştur. Kamu davasının açılması görevinin Cumhuriyet Savcısına ait olduğu, Adalet Bakanının kamu davasını açması için Cumhuriyet Savcısına yazılı olarak emir ve rebileceği ve adli işlerde zabıta görevlilerinin Cumhuriyet Savcısının emrinde olacağına ilişkin hükümler, Anayasa metninde yer almasına gerek bulunmayan ve kanunla düzenlenecek hususlar olduğundan madde metnine alınmamıştır. Adalet hizmetindeki idarî görevlerin yargı hizmetinin yürütülmesi ile yakın ilişkisi nedeniyle bu görevlerde hâkim ve savcı mesleğinden olanların çalıştırılmalarını ve bunlara tanınan haklardan aynen yararlanmalarını sağlayan bir fıkra maddeye eklenmiştir.

Madde — 142

Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usullerini düzenleyecek kanunlarla mahkemelerin derecelendirilmesi de mümkün olabileceğinden, Danışma Meclisi metninin 150 nci maddesinin ikinci fıkrası madde metnine alınmamıştır.

Madde — 143

Savaş ve sıkıyönetim hallerinde Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlar, askerî mahkemelerin görevleri arasına girmekte ve bu mahkemeler görevsizlik kararı vermek durumunda kalmaktadır. Daha önceki uygulamada, bu hal gerçekleşmiş, karar safhasına gelen davalar görevsizlik kararıyla sıkıyönetim askerî mahkemelerine devredilmiştir. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak, yargı hizmetine sürat kazandırmak amacıyla, madde metninden «Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır.» cümlesi çıkarılmış; maddeye sıkıyönetim ilan edilmesi halinde kanunla belli edilen esaslara göre bu mahkemelerin Sıkıyönetim askerî mahkemesine dönüştürülebilmesi maddeye bir fıkra olarak eklenmiştir. Ayrıca bu maddeye, görevlendirilecek hâkim ve savcıların görev sürelerini dört yıl olarak belirleyen ve süresi bitenlerin yeniden atanmalarını sağlayan bir fıkra ilave edilmiştir.

Madde — 144

Hâkim ve savcılık mesleğinin adli ve idarî hâkim ve savcılarını kapsadığı, hâkim ve savcıların idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlı oldukları gözönünde tutularak madde metni redaksiyona tabi tutulmuş; atama işlemleri 159 uncu maddede gösterildiğinden, bu maddedeki Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ibaresi çıkarılmıştır. Genelgelerin, hâkimler için sadece idarî nitelikte olanlarının bağlayıcılığı belirtilmiştir.

Madde — 145

Savaş ve sıkıyönetim hallerinde askerî mahkemelerin iş hacminin artması, askerî hâkim sayısının sınırlı olması sebepleriyle, bu mahkemelerde adli yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmesine imkân veren hüküm ile askerî hâkimlerin yargı hizmeti dışında, teşkilatında görevli bulundukları komutanlık ile olan ilişkilerinin kanunla düzenleneceğini belirten hüküm, madde metnine dahil edilmiştir. Askerî yargı organlarının kuruluş ve işleyişleri, askerî hâkimlerin özlük işlerinde mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatına ilişkin genel hükümlerden aynen yararlanacakları, bunun yargı hizmetinin bağımsızlığının tabii bir sonucu olduğu ilke olarak benimsenmiş, ancak asker kişi olmaları ve silahlı kuvvetler bünyesi içerisinde

görev yaptıkları hususu gözönünde tutularak, yargı hizmeti dışındaki ilişkilerinin kanunla düzenleneceği, bu düzenlemenin sadece bu hususa ait olduğu belirlenmiştir.

Madde — 146

Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçileceklerde aranılacak nitelikler, kayıtlar ve yüksek mahkemeler ile Sayıştay ve yükseköğretim kurumlarından gösterilecek adayların miktarı, seçim usulleri gösterilmek suretiyle madde yeniden düzenlenmiştir. Devlet yapısını ve organlarının işleyişini iyi bilmeleri ve uygulamanın içinde bulunmaları sebebiyle üst kademe yöneticileri ile yargı hizmetine uzun yıllar avukat olarak katılmış bulunanların da bu mahkemede görevlendirilmeleri uygun görülmüştür. Danışma Meclisi metninin 155 inci maddesinin birinci fıkrası bu maddeye alınmış, diğer fıkraları uygulamada yaratacağı sakıncalar nedeniyle gereksiz görülüp, alınmamıştır.

Madde — 148

Kanunların şekil bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla açılacak davalar için tanınan «..... kanunun yayımlanma süresi.....» ile kayıtlı sürenin, uygulamada, başlangıç ve hesaplanmasının değişik yorumlara neden olabileceği, sağlıklı inceleme ve dava açma hazırlıklarına yeterli olamayacağı gözönünde tutularak maddenin bu konuya ilişkin bölümü, «kanunun yayımladığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez» şeklinde değiştirilmiştir.

Yüce Divan görevinin Anayasa Mahkemesi tarafından yerine getirilmesi ilke olarak benimsenmiş olduğundan, bu mahkemenin görevleri arasında bu hususa yer verilmiş ve Danışma Meclisince kabul edilen metnin 166 ncı maddesi tasarıdan çıkarılmıştır.

Madde — 149

Aslı sıfatı üye olan Anayasa Mahkemesi Başkanvekilinin toplantıya katılamaması halinde Mahkeme çalışamaz duruma düşeceğinden, ismen sayılması sakıncalı görülüp metinden çıkarılmış, Mahkemenin Başkan ve on üye ile toplanacağı şeklinde düzenleme yapılmış; sadece Anayasa değişikliklerinde üçte iki çoğunlukla iptale karar verilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalarda duruşma zorunluğu ön-görölmüş, diğer işlerde gerek görüldüğünde ilgililerin çağrılıp, dinlenilmesi mahkemenin takdirine bırakılmıştır.

Madde — 150

Iptal davası açma hakkının iktidar partisine verilmemiş olması çelişki yaratacağından metne «İktidar» eklenmiş ve ayrıca dava hakkı parti başkanlarına değil, parti meclis gruplarına tanınmış, iktidarda birden fazla partinin bulunabileceği düşünülerek buna ilişkin düzenleme yapılmıştır. Zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, üye sayılarının eşitliği halinde, son genel seçimde fazla oy alanın önceliği gelenek olarak benimsenmiş olduğundan düzenlemede fazla ayrıntıya inilmemiştir.

Madde — 152

Anayasa Mahkemesinin red kararlarının bazı hallerde usule ilişkin olduğu gözönünde tutularak, bunlar hariç bırakılmak amacıyla işin «esasına girerek» ibaresi eklenmiş; uygulamada istikrar sağlamak maksadı ile «beş» yıl olan süre «on» yıla çıkarılmıştır.

Madde — 153

Yüksek Mahkemenin kararlarına karşı Cumhurbaşkanının itirazda bulunmasının mahzurları gözönünde tutularak buna ilişkin hüküm ile yürürlükten kaldırılan hükümlerin iptaline karar verilemeyeceği yolundaki fıkra ve olayla sınırlı, yalnız tarafları bağlayıcı iptal kararları hakkındaki fıkra, hukukun genel ilkeleriyle çelişki yaratacağı düşünülerek metinden çıkarılmış, madde redaksiyona tabi tutularak düzenlenmiştir.

Madde — 154

Cumhuriyet Başsavcısına ve Cumhuriyet Başsavcı vekiline Anayasa ile verilen görevler dışında, bunların asıl görev ve fonksiyonlarının Yargıtay'ın kuruluşunda olduğu; mahkemelerin derecelendirilmeleri ve bazı hükümlerin Yargıtay'dan önce incelemeye tabi tutulabileceği; Yargıtay üyelerinin adli yargı hâkimleri arasından seçileceği gözönünde tutularak, tasarının 164 ve 165 inci maddeleri bir madde halinde yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 155

Tasarıdaki «Başkanunsözcüsü» ibaresi «Başsavcı» olarak değiştirilmiş, Danıştay üyelerinin dörtte üçünün sadece idarî yargı hâkim ve savcıları arasından seçilmesi ilkesi benimsenmiş, kanun tasarıları hakkında «Başbakan»ın da görüş istemesi uygun görülmüş ve madde bu esaslar çerçevesinde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 156

Askerî Yargıtayda üye seçiminin, diğer yüksek mahkemelerde olduğu gibi «gizli oyla» yapılması uygun görülmüş ve ayrı bir yargılama usulüne gerek olmaması sebebiyle buna ait husus metinden çıkarılmıştır.

Madde — 157

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin görevine açıklık getirilerek, askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların denetiminin bu mahkemede görüleceği belirtilmiş, önceki maddedeki gerekçe ile seçimde «gizli oy» getirilmiş, üyelerin niteliklerine ve rütbelerine ilişkin kayıtlamalar kanuna bırakılmış, «Başkanunsözcüsü» «Başsavcı» olarak değiştirilmiş, Başkan, Başsavcı ve daire başkanlarının hâkim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanacağı ifade edilmiştir.

Madde — 158

Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanlığının, Anayasa Mahkemesinin kendi üyeleri arasından seçeceği bir üye tarafından yapılacak olması karşısında, Başkanvekilliğinin kadro ve makam olarak belirtilmesi sakıncalı görülmüş, bunun kanunla düzenlenecek bir husus olduğu düşünülerek metinden çıkarılmış; üyelerinin nitelik ve seçimlerinin kanunla düzenleneceği maddede belirtilmiştir.

Madde — 159

Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinin belirlenen ilkeler çerçevesinde sayılarında değişiklik yapılmış; Cumhuriyet Başsavcısı veya vekilinin Kurul üyesi olması benimsenmemiş; tasarının çeşitli maddelerindeki görevleri bu madde içerisinde toplanmıştır.

Madde — 160

Genel ve katma bütçeli dairelerin gelir, gider ve malları içerisinde, bu daireler tarafından sermayesinin yarısı veya daha fazlasına katılmak suretiyle oluşturulan sabit ve döner sermayeli veya fon şeklinde kurulan kurum ve teşebbüslerin mevcut olması ve geçmiş uygulamanın da bu yönde bulunması sebebiyle bunlara ait hüküm ile yargı yetkisinin ancak Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılabileceği gözönünde tutularak, Sayıştay'ın «ilk ve son derece hesap mahkemesi» olduğunu belirleyen ibare metinden çıkarılmıştır. Sayıştay yüksek mahkemeler arasında gösterilmemiş, ancak gördüğü hizmetin mahiyeti ve çalışma usulünün yakınlığı nedeniyle, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu gibi yargı bölümü içerisinde muhafaza edilmiştir. Temyiz Kurulu kararlarına karşı, kanunda belirtilen ilgililer tarafından karar düzeltilmesi isteminde bulunulabileceği vurgulanmış; Sayıştay kararlarının idarî dava konusu olup olamayacağı hususu geçmiş uygulamalarda anlaşmazlıklara neden olduğundan, idarî yargı yoluna başvurulamayacağı belirtilmiş;

vergi ve benzeri malî yükümlülükler ve ödevler hakkında, hüküm ve uygulama uyumsuzluklarının sürüp gitmesinin önüne geçmek, istikrar sağlamak bakımından bu konulara ilişkin Danıştay kararlarının esas alınacağı metne ilâve edilmiştir.

Madde — 161

Bütçenin hazırlanması veya uygulanmasıyla ilgili 161 inci maddenin 1 inci fıkrasında yer alan «en fazla bir yıllık bütçelerle yapılır.» hükmündeki «enfazla» kelimeleri madde metninden çıkartılmış ve bütçelerin yıllık olarak hazırlanması esası kabul edilmiştir. Ayrıca, aynı maddenin son fıkrasının «bütçe kanununa, bütçeyle ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz» şeklindeki hükmünün açıklığı karşısında, maddenin son fıkrası metinden çıkarılmıştır.

Madde — 162

Anayasa tasarısında tek Meclis sistemi kabul edildiğinden, bütçenin görüşülme süresini kısaltma amacıyla; 162 nci maddenin 1 inci fıkrasındaki üç aylık süre yetmişbeş güne, 3 üncü fıkradaki iki aylık süre de ellibeş güne indirilmiştir.

Madde — 164

Kesin hesap kanunu tasarılarıyla ilgili 164 üncü maddenin 1 inci fıkrasında yer alan altı aylık süre yeterli bulunmamış ve sürenin yedi aya çıkarılması uygun görülerek madde metni buna göre değiştirilmiştir.

Madde — 165

Payının yarısından fazlasına Devletin sahip olduğu kamu kuruluş ve ortaklıklarının Türkiye Büyük Millet Meclisince, Yüksek Denetleme Kurulu raporlarıyla düzenlenecek diğer raporlar da esas alınarak Denetlenmesine imkân verecek şekilde madde yeniden düzenlenmiştir.

Madde — 166

Terim birliğinin sağlanması amacıyla 1 inci fıkradaki «İktisadi», sözcüğü, «Ekonomik» olarak değiştirilmiş, maddenin 2 nci fıkrasıyla 3 üncü fıkrası birleştirilmiş ve 4 üncü fıkrası da 3 üncü fıkra olarak kanun koyucuya yön verecek şekilde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Yapılmış bulunan düzenleme karşısında kanun koyucu tarafından bütün yönleri ile değerlendirilmesi gereken bir konuyu içeren son fıkra, metinden çıkarılmıştır.

Madde — 168

Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesiyle ilgili bu madde, redaksiyona tabi tutulmuş ve açıklık getirilmiştir.

Madde — 169

Ormanların korunması ve geliştirilmesiyle ilgili bu maddenin 3 üncü fıkrası münhasıran orman suçlarını kapsar nitelikte genel ve özel af çıkarılamayacağı, ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen orman suçlarının ise hiçbir şekilde genel ve özel af kapsamına alınamayacağını belirtecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Maddenin son fıkrası iki konuyu içermekte olup «Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiç bir yarar görülmeyen aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler» hükmü 31 . 12 . 1981 tarihi ile bağlantılı olmayıp devamlı hüküm niteliğinde olduğundan, bunu açıklığa kavuşturacak şekilde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 171

Devletin, kooperatifler üzerindeki gözetim ve denetimini belirtecek şekilde madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde — 175

Danışma Meclisi metninin 191 inci maddesi 175 inci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede Cumhurbaşkanının Anayasa değişikliklerini yeniden görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebileceği, Meclisin geri gönderilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanunu aynen kabul etmesi halinde Cumhurbaşkanının bu kanunu halkoylamasına sunabileceği belirtilmiştir.

Madde — 176

Danışma Meclisi metninin 192 nci maddesi redaksiyona tabi tutularak 176 ncı madde olarak düzenlenmiştir.

Madde — 177

Danışma Meclisi metninin Anayasanın yürürlüğe girmesine ilişkin 193 üncü maddesi, yine Danışma Meclisince kabul edilen yürürlükle ilgili hükümleri kapsayan geçici 1 inci madde ile birlikte gözönünde bulundurularak; yürürlük hükümleri 177 nci madde olarak düzenlenmiştir.

29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunun 2 nci maddesinde, Anayasanın geçici hükümlerine göre yürürlüğe gireceği belirtilmektedir. Bu bakımdan yürürlük maddesinin uygulanmasında geçici maddelerdeki hükümler de gözönünde bulundurulmalıdır.

Yeni kabul edilen anayasaların yürürlüğü hakkındaki maddeler, diğer kanunların yürürlük maddelerinden değişik bir şekilde hazırlanmaktadır. Bu farklılığa neden olan en önemli etkenlerden biri de Anayasada yer alan maddelerden bir kısmının, bu maddelere dayalı olarak hazırlanıp kabul edilecek kanunlarla uygulamaya konulabilecek hükümler ihtiva etmesidir. Aynı şekilde kurulması öngörülen yeni organlar da bunlara ilişkin kanunlarla düzenlenecektir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye sayısını gösteren kuruluş maddesi, Siyasî Partiler ve seçime ilişkin hükümler, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçimi hakkındaki hükümler ve bunlarla aynı nitelikteki diğer hükümler; kanun koyucuya hitap etmekte olup, kanunun hazırlanması bakımından yürürlükte olacaktır ki, kanun koyucu bunlara dayanarak kanunları düzenleyecek ve dolayısıyla Anayasanın bu konudaki hükümleri bu esaslar içinde uygulanacaktır.

Bu Anayasa hükümlerine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayınca kadar yasama görevinin ne şekilde yerine getirileceğinin belirtilmesi bakımından maddeye bu yönde de açıklık getirilmiştir.

Aynı şekilde «a» işaretli bendde belirtilen konulardaki hükümlerin bir taraftan yürürlüğe girme esasları düzenlenirken diğer taraftan anılan hükümler yürürlüğe girinceye kadar uygulanacak hükümlerde gösterilmiştir.

Özet olarak, geçici maddelerdeki hükümler de gözönünde bulundurulmak suretiyle düzenlenmiş bulunan yürürlük maddesi genel olarak;

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başladığında yürürlüğe girecek hükümler,
2. İlgili hükümlerine dayanılarak çıkarılacak kanun hükümleri ile uygulamaya konulacak hükümler,
3. Yeni organların kurulması öngörülen hallerde, bu organların kuruluş kanunlarındaki esaslara göre uygulanacak hükümler,
4. Yürürlük maddesinde belirtilen bu şekildeki istisnalar dışında derhal yürürlüğe girecek hükümler,
5. İlgili kısımlardaki hükümler yürürlüğe girinceye kadar uygulanacak hükümleri belirtmektedir.

187 NCİ MADDENİN METİNDEN ÇIKARILMA GEREKÇESİ

Danışma Meclisi metninin 187 nci maddesi denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesini amaçlamaktadır. Devletin her alandaki görevleri arasında pek tabii olarak denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesine ilişkin görevleri de önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, Anayasada belli konular için özel hüküm getirilmesi, aynı

derecede önemli diğer konular için bu nitelikte özel hüküm getirilmemesi yanlış yorumlara neden olabileceğinden madde bu nedenle metinden çıkarılmıştır.

Geçici Madde — 1

Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan Geçici 2 nci madde Geçici 1 inci madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunun açık hükümleri göz önünde bulundurularak madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Geçici Madde — 2

Danışma Meclisince kabul edilen Geçici 3 üncü madde, Geçici 2 nci madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede Cumhurbaşkanlığının (7) yıllık görev süresine bağlı olarak tayin edilen süre, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra başlamak kaydıyla (6) yıl olarak değiştirilmiş ve altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyinin hukukî varlığının sona ereceği şeklindeki hükme açıklık getirilmiştir.

Maddenin (d) bendi ise metinden çıkarılmıştır.

Geçici Madde — 3

Danışma Meclisince kabul edilen Geçici 4 üncü madde redaksiyona tabi tutularak Geçici 3 üncü madde olarak düzenlenmiştir.

Geçici Madde — 4

Danışma Meclisi metninin geçici 5 inci maddesi, Geçici 4 üncü madde olarak aynen kabul edilmiştir.

Geçici Madde — 5

Danışma Meclisi metninin Geçici 6 ncı maddesi redaksiyona tabi tutularak Geçici 5 inci madde olarak kabul edilmiştir.

Geçici Madde — 6

Danışma Meclisi metninin Geçici 7 nci maddesi redaksiyona tabi tutulmak suretiyle Geçici 6 ncı madde olarak kabul edilmiştir.

Geçici Madde — 7

Danışma Meclisi metninin Geçici 8 inci maddesi redaksiyona tabi tutularak Geçici 7 nci madde olarak kabul edilmiştir.

Geçici Madde — 8

Danışma Meclisi metninin Geçici 9 uncu maddesi, Geçici 8 inci madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede (7) yıllık süre (6) yıl olarak değiştirilmiş ve bu 6 yıllık sürenin başlangıç tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanının kurulduğu tarih olarak alınmıştır.

Geçici Madde — 9

Mahallî idare seçimlerinin yapılma zamanını belirlemek için hazırlanmış bulunan bu Geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici Madde — 10

146 ncı maddede Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, üyelerinin nitelikleri ve seçim usulleri yeniden düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesinin yeni düzenlemeye intibakını sağlamak, kazanılmış hakları saklı tutmak ve asıl üye sayısı onbire ininceye kadar dava ve işlerde toplanma yeter sayısını belirtmek için bu geçici madde düzenlenmiştir.

Geçici Madde — 11

Devlet Başkanınca, Anayasanın ilgili maddelerinin yürürlüğünden önce kabul edilmiş kanunların geçici maddelerine göre Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna, Yargıtay ve Danıştay üyeleri arasından seçilen üyeler ile Cumhuriyet Başsavcılığına, Başsavcı vekilliğine, Danıştay Başkanlığına, Başsavcılığına, Başkan vekilliklerine ve Daire Başkanlıklarına seçilmiş olanların bu görevlerini seçildikleri dönem için sürdüreceklerine açıklık getirmek, ayrıca 6 Ocak 1982 gün ve 2576 sayılı Kanunun idarî mahkemeler başkan ve üyeliklerine atamalara ilişkin hükümlerinin saklılığını korumak amacıyla bu geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici Madde — 12

159 uncu maddede Hâkimler ve Savcılar Yüksel Kurulunun, kuruluşunda değişiklik yapılmış, Adalet Bakanlığı Özlük İşleri Genel Müdürü kurul üyeliğinden çıkarılmış bu kurula Yargıtay üyeleri arasından üç asıl ve üç yedek üyenin katılması öngörülmüştür.

Anayasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Adalet Bakanlığı Özlük İşleri Genel Müdürlüğünün kurul üyeliği sona erecektir. Bu arada kurula Yargıtaydan seçilecek bir asıl ve bir yedek üyenin seçiminin yirmi gün içerisinde yapılması ve seçilen üyelerin göreve başlamasına kadar geçecek süre içerisinde toplantı yeter sayısını oluşturacak yedek üyenin kurula katılmasına imkân verecek bu geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici Madde — 13

52 nci maddedeki «sendikalar tüm gelirlerini Devlet bakanlarında muhafaza ederler.» hükmünün uygulanmasına bir intikal süresi tanımak için bu geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici Madde — 14

Danışma Meclisi metninin Geçici 10 uncu maddesi redaksiyona tabi tutulmak suretiyle Geçici 14 üncü madde olarak kabul edilmiştir.

Geçici Madde — 15

Anayasanın halkoylamasına ilişkin oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kaydı ve oy kullanma yeterliği bulunduğu halde hukukî veya fiilî herhangi bir mazereti olmaksızın halkoylamasına katılmayanların, Anayasanın halkoylamasına sunulduğu tarihten itibaren 5 yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimleri ile mahallî seçimlere ve diğer halkoylamalara katılamayacaklarını ve seçimlerde aday olamayacaklarını belirtmek üzere hazırlanmış bulunan bu geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici madde 11'in metinden çıkarılma gerekçesi

Geçici ikinci maddede Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin görev süresi belirtilmiş ve bu süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin dokunulmazlığına sahip oldukları vurgulanmıştır.

Görev süresi sona erdikten sonra da dokunulmazlığın devam edeceğini öngören Danışma Meclisi metninin Geçici 11 inci maddesinde yer alan bu hüküm, «dokunulmazlık» müessesesiyle bağdaşmadığı, Cumhurbaşkanının ise sorumsuzluk ve sorumluluğunu düzenleyen 105 inci madde hükümlerinin açıklığı karşısında bu geçici madde metinden çıkarılmıştır.

Komisyonumuz tarafından Millî Güvenlik Konseyinin müzakeresine esas olmak üzere hazırlanmış bulunan Anayasa metni ve gerekçesi saygı ile arz olunur.

Başkan
Muzaffer BAŞKAYNAK
Hâkim Tümgeneral

Üye
Zeki GÜNGÖR
Hv. Hâk. Kd. Albay

Üye
İsmet ONUR
Hâk. Kd. Albay

Üye
İlhan KÖSEOĞLU
Hâk. Kd. Albay

Üye
Feridun BALATLIOĞLU
Hâk. Kd. Albay

Üye
Ersin ESEROL
Hâk. Albay

(DANIŞMA MECLİSİNİN KABUL ETTİĞİ METİN)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

B A Ş L A N G I Ç

Tarihi boyunca bağımsız ve hür yaşayan ve Atatürk'ün önderliğinde hak ve hürriyetleri için savaşıarak Türkiye Cumhuriyetini kuran;

Egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğuna inanan; adaleti devletin temeli sayan;

Tüm fertlerini, Atatürk Milliyetçiliği ilkesini uygulayarak kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün, millî şuur ve ülküler etrafında imtiyazsız ve sınıfsız kaynaşmış bir kitle halinde toplayan;

Lâikliği, kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya karıştırılmaması ve devletin din kurallarına dayandırılmaması şeklinde anlayan;

Yurtta sulh, cihanda sulh ülküsü ve inkılâplarıyla çağdaş uygarlık düzeyine erişip, dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak seçkin yerini almış bulunan Büyük Türk Milleti;

Düşünce hürriyeti ve insanlar arasında karşılıklı saygı ve sevgi ilkelerine dayalı demokrasi rejimi gerçekleştirirken, Milletin bağımsızlık ve bölünmezliğini, ülkenin bütünlüğünü, Cumhuriyeti, demokrasiyi korumak ve toplumun huzur ve refahını sağlamak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan ve Atatürk ilkeleriyle inkılâplarını ve Atatürk Milliyetçiliğini temel alan, demokratik, lâik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetinin temel yönetimini belirleyen bu Anayasa'yı kabul ve ilân ve onu hürriyetçi demokrasiye âşik evlâtlarının koruyuculuğuna emanet eder...

(MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ ANAYASA KOMİSYONUNUN KABUL ETTİĞİ METİN)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA TASARISI

B A Ş L A N G I Ç

Ebedî Türk vatan ve milletinin bütünlüğüne ve kutsal Türk Devletinin varlığına karşı, Cumhuriyet devrinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı kanlı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaştığı sırada;

Türk Milletinin ayrılmaz parçası olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 harekâtı sonucunda, Türk Milletinin meşrû temsilcileri olan Danışma Meclisince hazırlanıp, Millî Güvenlik Konseyince son şekli verilerek Türk Milleti tarafından kabul ve tasvip ve doğrudan doğruya O'nun eliyle vazolunan bu ANAYASA :

— Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda;

— Dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak; Türkiye Cumhuriyetinin ilelebet varlığı, refahı, maddî ve manevî mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde;

— Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;

— Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;

— Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;

— Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;

— Topluca Türk vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarda, millî sevinç ve kederlerde, millî varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve «Yurtta sulh, cihanda sulh» arzu ve inancı içinde, huzurlu bir millî hayat talebine hakları bulunduğu;

FIKİR, İNANÇ VE KARARIYLA anlaşılmak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere,

TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye âşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli

MADDE 1. — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

II. Cumhuriyetin temel ilkeleri

MADDE 2. — Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

MADDE 3. — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.

Resmî dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı «İstiklal Marşı»dır.

Başkenti Ankara'dır.

IV. Devletin temel amaç ve görevleri

MADDE 4. — Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

V. Egemenlik

MADDE 5. — Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.

Türk Milleti, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

VI. Kanun önünde eşitlik

MADDE 6. — Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli

MADDE 1. — Danışma Meclisi metninin 1 inci maddesi aynen kabul edilmiştir.

II. Cumhuriyetin nitelikleri

MADDE 2. — Danışma Meclisi metninin 2 nci maddesi aynen kabul edilmiştir.

III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

MADDE 3. — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı «İstiklal Marşı»dır.

Başkenti Ankara'dır.

IV. Değiştirilemeyecek hükümler

MADDE 4. — Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

V. Devletin temel amaç ve görevleri

MADDE 5. — Danışma Meclisi metninin 4 üncü maddesi 5 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

VI. Egemenlik

MADDE 6. — Danışma Meclisi metninin 5 inci maddesi 6 ncı madde olarak aynen kabul edilmiştir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

VII. Yasama yetkisi

MADDE 7. — Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Bu yetki devredilemez. Anayasa ile Cumhurbaşkanına ve Bakanlar Kuruluna verilen kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi saklıdır.

VIII. Yürütme yetkisi ve görevi

MADDE 8. — Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa'ya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

IX. Yargı yetkisi

MADDE 9. — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

X. Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

MADDE 10. — Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

Kanunlar Anayasa'ya aykırı olamaz.

XI. Devlet şeklinin değişmezliği

MADDE 11. — Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

MADDE 12. — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

Temel hak ve hürriyetler, ancak bu ödev ve sorumluluklara bağlı olarak kullanılabilir.

II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

MADDE 13. — Temel hak ve hürriyetler, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın, genel sağlığın ve diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla ve ayrıca Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

VII. Yasama yetkisi

MADDE 7. — Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindir. Bu yetki devredilemez.

VIII. Yürütme yetkisi ve görevi

MADDE 8. — Danışma Meclisi metninin 8 inci maddesi aynen kabul edilmiştir.

IX. Yargı yetkisi

MADDE 9. — Danışma Meclisi metninin 9 uncu maddesi aynen kabul edilmiştir.

X. Kanun önünde eşitlik

MADDE 10. — Danışma Meclisi metninin 6 ncı maddesi 10 uncu madde olarak aynen kabul edilmiştir.

XI. Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

MADDE 11. — Danışma Meclisi metninin 10 uncu maddesi 11 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

MADDE 12. — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

MADDE 13. — Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Bu sınırlamalar, hürriyeti temel alan demokrasi gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında uygulanamaz.

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri, temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.

III. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması

MADDE 14. — Bu Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti'nin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar, bu amaçla kullananlar, kötüye kullandıkları o hak ve hürriyeti kaybederler. Hak kaybı hükmü mahkemelerce verilir.

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik eden gerçek ve tüzel kişilerle, topluluklar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Anayasa'nın hiçbir hükmü, bu Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

IV. Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

MADDE 15. — Savaşta, sıkıyönetimde veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Ancak, birinci fıkrada sayılan hallerde dahi, savaş hukukuna uygun fiillerden doğan ölümler ile idam cezalarının infazı ve onyedinci maddenin son fıkrasındaki diğer haller hariç, kişinin yaşama, maddî ve manevî varlığı ve bütünlüğünün korunacağı; kimsenin dinî inançlarını, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı kınanıp suçlanamayacağı; suç ve cezaların geçmişe yürütülemeyeceği; suçlu hükmen sabit oluncaya kadar sanıkların suçlu sayılamayacağı kural ve hürriyetleri ihlâl edilemez.

V. Yabancıların durumu

MADDE 16. — Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

MADDE 17. — Herkes yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamaz; doku ve organları alınamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen idam cezalarının infazı ile meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, olağanüstü hal ile sıkıyönetim veya savaş hallerinde yetkili mercinin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silâh kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.

III. Temel hak ve hürriyetlerin köttüye kullanılamaması

MADDE 14. — Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar.

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Anayasanın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

IV. Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

MADDE 15. — Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanmıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

V. Yabancıların durumu

MADDE 16. — Danışma Meclisi metninin 16 ncı maddesi aynen kabul edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

MADDE 17. — Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali ile meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

II. Zorla çalıştırma yasağı

MADDE 18. — Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük süresi içindeki çalıştırmalar; askerî nitelikte olan veya askerlik görevi yerine geçen ya da olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

III. Kişi hürriyeti ve güvenliği

MADDE 19. — Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen :

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geriverme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri yahut haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok onbeş gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hali ile ilgili hükümler saklıdır.

Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu yakınlarına bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine itiraz hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tabi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, kanuna göre, Devletçe ödenir.

IV. Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

MADDE 20. — Herkes özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

II. Zorla çalıştırma yasağı

MADDE 18. — Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

III. Kişi hürriyeti ve güvenliği

MADDE 19. — Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen :

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir kişiliğin gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yokedilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok onbeş gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu, soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakınlarına derhal bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tabi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, kanuna göre, Devletçe ödenir.

IV. Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

MADDE 20. — Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

B. Konut dokunulmazlığı

MADDE 21. — Kimsenin konutuna dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

C. Haberleşme hürriyeti

MADDE 22. — Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

V. Yerleşme ve seyahat hürriyeti

MADDE 23. — Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması gereği sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

VI. Din ve vicdan hürriyeti

MADDE 24. — Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

İbadetler, dinî âyin ve törenler serbesttir; bunlar kamu düzenine, genel ahlâka ve bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olamaz.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden ve dinî inancının gereklerini yerine getirip getirmemesinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi, ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu olup, Devletin denetim ve gözetimi altında yapılır. İslam dinine mensup olmayan kişilerin din derslerini takibi isteklerine bağlıdır.

Millî egemenlik ve Cumhuriyet ilkelerine aykırı olarak kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasî ya da şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan değerleri, her ne suretle olursa olsun istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan gerçek ve tüzelkişiler hakkında kanunun öngördüğü müeyyideler uygulanır.

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti

MADDE 25. — Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebeple ve amaçla olursa olsun; kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

B. Konut dokunulmazlığı

MADDE 21. — Danışma Meclisi metninin 21 inci maddesi aynen kabul edilmiştir.

C. Haberleşme hürriyeti

MADDE 22. — Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliği-ne dokunulamaz.

İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.

V. Yerleşme ve seyahat hürriyeti

MADDE 23. — Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ülkenin ekonomik durumu, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

VI. Din ve vicdan hürriyeti

MADDE 24. — Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti

MADDE 25. — Danışma Meclisi metninin 25 inci maddesi aynen kabul edilmiştir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

MADDE 26. — Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon veya sinema yoluyla yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması, yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

IX. Bilim ve sanat hürriyeti

MADDE 27. — Herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Bu fıkra hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla ayrıca düzenlenmesine engel değildir.

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın hürriyeti

MADDE 28. — Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malf teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Resmî dilden başka bir dilde yayım yapılması izine bağlıdır. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlanmasında da yirmiahtıncı madde hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan her türlü haber ve yazıyı, hangi sıfatla olursa olsun basanlar ve bastıranlar, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtımı önleyecek sorumlu merci ve bu suçlara ait hükümler kanunda açıkça gösterilir.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelî veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararı en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

MADDE 26. — Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan diller kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plâklar, ses bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplatılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hâkim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

IX. Bilim ve sanat hürriyeti

MADDE 27. — Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın hürriyeti

MADDE 28. — Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlanmasında, 26 ve 27 nci madde hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırıcılar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyle; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önenebilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelî veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Sürelî veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsadereinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye'de yayımlanan sürelî yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelî yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.

B. Sürelî ve süresiz yayın hakkı

MADDE 29. — Sürelî veya süresiz yayın önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Sürelî yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz.

Sürelî yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır.

C. Basın araçlarının korunması

MADDE 30. — Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyet'in temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.

D. Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

MADDE 31. — Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Kanun, onüçüncü maddede yer alan genel sınırlamalar dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

E. Düzeltme ve cevap hakkı

MADDE 32. — Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından karar verilir.

XI. Toplantı hak ve hürriyetleri

A. Dernek kurma hürriyeti

MADDE 33. — Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Sürelî veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiyede yayımlanan sürelî yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelî yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.

B. Sürelî ve süresiz yayın hakkı

MADDE 29. — Sürelî veya süresiz yayın önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Sürelî yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.

Sürelî yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz.

Sürelî yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanırlar.

C. Basın araçlarının korunması

MADDE 30. — Danışma Meclisi metninin 30 uncu maddesi aynen kabul edilmiştir.

D. Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

MADDE 31. — Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.

Kanun, 13 üncü maddede yer alan genel sınırlamalar dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

E. Düzeltme ve cevap hakkı

MADDE 32. — Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

XI. Toplantı hak ve hürriyetleri

A. Dernek kurma hürriyeti

MADDE 33. — Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.

Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Dernekler, onüçüncü maddedeki genel sınırlama sebeplerine aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.

Kuruluş şartlarını kaybeden yahut kanunun öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen dernekler, kendiliğinden dağılmış sayılır.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, hâkim kararına kadar yetkili kılınan merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilir.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, millî egemenliğin ve genel asayişin korunması amacıyla dernekler içişleri Bakanlığınca da kapatılabilir.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma haklarına başkaca sınırlamalar getirilmesine veya bu hürriyeti kullanmalarının yasaklanmasına engel değildir.

Bu madde hükmü vakıflara ve bu nitelikteki kuruluşlara da uygulanır.

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

MADDE 34. — Herkes, önceden izin almadan, silâhsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uyulacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Kanunun, ertelemeyi öngördüğü hallerde, süre iki ayı geçemez.

Dernekler, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler; ve konu ve amaçları dışındaki toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılamazlar.

XII. Hakların korunması ile ilgili hükümler

A. Hak arama hürriyeti

MADDE 35. — Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia, savunma ve adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

B. Tabii ve kanuni hâkim güvencesi

MADDE 36. — Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, 13 üncü maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güde-
mezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendi-
kalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.

Kuruluş amaç ve şartlarını kaybeden yahut kanunun öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen der-
nekler, kendiliğinden dağılmış sayılır.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bö-
lünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, millî egemenliğin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve hürriyetle-
rinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, hâkim kara-
rına kadar kanunen yetkili kılınan merciin emriyle faaliyetten alkonulabilir.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlilerinin
dernek kurma haklarına başkaca sınırlamalar getirilmesine veya bu hürriyeti kullanmalarının yasaklanma-
sına engel değildir.

Bu madde hükmü vakıflara ve bu nitelikteki kuruluşlara da uygulanır.

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

MADDE 34. — Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzen-
leme hakkına sahiptir.

Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idarî merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer
ve güzergâhı tespit edebilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller ka-
nunda gösterilir.

Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya millî gü-
venlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yoketme amacını güden fiillerin işlen-
mesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir ve-
ya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir il'e bağlı ilçelerde bütün
toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez.

Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları
dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.

XII. Mülkiyet hakkı

MADDE 35. — Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

XIII. Hakların korunması ile ilgili hükümler

A. Hak arama hürriyeti

MADDE 36. — Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı
veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

B. Kanunî hâkim güvencesi

MADDE 37. — Danışma Meclisi metninin 36 ncı maddesi 37 nci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

MADDE 37. — Suç, ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Genel müsadere cezası verilemez. Vatandaşlıktan çıkarma, silâh kaçakçılığı ve uyuşturucu madde suçları ile ilgili olarak kanunla öngörülen istisnalar saklıdır.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Kişi hürriyetini kısıtlayıcı cezaların yahut bu nitelikteki güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi, öncelikle hükümlünün ıslahı ve eğitilmesi amacına yönelik olarak düzenlenir.

Ceza sorumluluğu şahsıdır.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlama sonucu doğuran bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.

XIII. Kanunların geriye yürütmemesi

MADDE 38. — Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

XIV. İspat hakkı

MADDE 39. — Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

XV. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

MADDE 40. — Bu Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, ihlal fiilî resmî görevliler tarafından görevlerini ifa sırasında işlenmiş olsa da, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını istemek hakkına sahiptir.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, devletçe tazmin edilir.

Devletin, sorumlu görevliye, rücu hakkı saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE İKTİSADİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması

MADDE 41. — Aile, Türk Milletinin temelidir.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile babanın ve özellikle ananın ve çocukların korunması ve eğitimi için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

MADDE 38. — Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Ceza sorumluluğu şahsidir.

Genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.

XIV. İspat hakkı

MADDE 39. — Danışma Meclisi metninin 39 uncu maddesi aynen kabul edilmiştir.

XV. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

MADDE 40. — Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması

MADDE 41. — Aile, Türk toplumunun temelidir.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

MADDE 42. — Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Eğitim ve öğretim, Devletin başta gelen ödevlerindendir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasa'ya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

Devlet, okur - yazarlığı yaygınlaştırmak için gerekli tedbirleri alır.

Temel eğitimin ilk kademesi olan ilk öğretim, öğrenim çağındaki kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur; temel ve orta eğitim Devlet okullarında parasızdır.

Devlet, genel, meslekî ve teknik eğitim ve öğretimi, kalkınma plânları hedef ve doğrultusunda, millî iktisadın, sanayi, tarım ve hizmet kesiminin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenler ve denetler.

Özel okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okullarıyla erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, durumları sebebiyle özel eğitim ve öğrenime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılmak için gerekli tedbirleri alır.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine çıkmalarını sağlamak amacıyla gerekli yardımları yapar.

III. Mülkiyet ve miras hakları

A. Genel kural

MADDE 43. — Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, diğer temel haklar gibi, Anayasa'nın güvencesi altındadır.

Mülkiyet ve miras hakları, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması, toplum yararına aykırı olamaz.

B. Kıyılardan yararlanma

MADDE 44. — Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır; kazanılmış haklar saklıdır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanma da öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

C. Toprak mülkiyeti

MADDE 45. — Devlet, toprağın, tarımsal üretim plânlaması ilkelerine uygun olarak ve millî iktisada katkıda bulunacak şekilde verimli işletilmesini gerçekleştirmek, toprak kaybını önlemek ve tarım reformu uygulaması için ihtiyaç duyulan toprağı sağlamak amacı ile gereken tedbirleri alır. Kanun bu amaçla değişik tarım bölgelerine ve ürün çeşitlerine göre verimli tarım işletme büyüklüklerini belirtebilir.

Tarım reformu gereği olarak uygulanacak toprak dağıtımında, o yöredeki Devlete ait amaca uygun topraklarla ıslah yolu ile tarıma elverişli hale sokmaya müsait topraklardan ve özel mülkiyete ait olup işletilmeyen veya verimsiz işletilen toprakların bu amaçla kamulaştırılmış olan kısımlarından yararlanılır.

Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi, toprak servetlerinin azalması, verimli şekilde işletilen tarımsal işletmelerde verimin eksilmesi sonucunu doğuracak ölçüde ve şekilde yapılamaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

MADDE 42. — Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.

III. Kamu yararı

A. Kıyılardan yararlanma

MADDE 43. — Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

B. Toprak mülkiyeti

MADDE 44. — Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

D. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması

MADDE 46. — Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır,

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

E. Kamulaştırma

MADDE 47. — Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararının gerektirdiği ve yapılmadığı takdirde kamu yararının ağır şekilde zarar göreceği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma bedelinin hakkaniyet ve adalet esaslarına göre hesaplanma tarz ve usulleri kanunla belirlenir. Kanun kamulaştırma bedelinin tespitinde vergi beyanını, kamulaştırma tarihindeki resmi makamlarca yapılmış kıymet takdirlerini, taşınmaz malların birim fiyatlarını ve yapı maliyet hesaplarını ve diğer objektif ölçütleri dikkate alır. Bu bedel ile vergi beyanındaki kıymet arasındaki farkın nasıl vergilendirileceği kanunla gösterilir,

Kamulaştırma bedeli, nakden ve peşin olarak ödenir.

Ancak tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve peşin ödenmeyen kısım Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten çiftçiye veya küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

F. Devletleştirme

MADDE 48. — Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde, rayiç bedeli, kesintisiz, nakden ve peşin olarak ödenmek şartıyla devletleştirilebilir.

Devletleştirme, teşebbüs sahibinin açık rızası olmadıkça, kısmen yapılamaz.

IV. Çalışma ve sözleşme hürriyetleri

A. Çalışma, sözleşme ve meslek seçme hürriyeti

MADDE 49. — Herkes, dilediği alanda çalışma, sözleşme ve meslek seçme hürriyetlerine sahiptir.

Bu hürriyetler, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir.

B. Özel teşebbüs hürriyeti

MADDE 50. — Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Kanun, ancak kamu yararı, millî iktisadın gerekleri ve sosyal amaçlarla özel teşebbüs hürriyetine sınır getirebilir.

Devlet, özel teşebbüslerin güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

C. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması

MADDE 45. — Danışma Meclisi metninin 46 ncı maddesi 45 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

D. Kamulaştırma

MADDE 46. — Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma bedelinin hesaplanma tarz ve usulleri kanunla belirlenir. Kanun kamulaştırma bedelinin tespitinde vergi beyanını, kamulaştırma tarihindeki resmî makamlarca yapılmış kıymet takdirlerini, taşınmaz malların birim fiyatlarını ve yapı maliyet hesaplarını ve diğer objektif ölçüleri dikkate alır. Bu bedel ile vergi beyanındaki kıymet arasındaki farkın nasıl vergilendirileceği kanunla gösterilir.

Kamulaştırma bedeli, nakden ve peşin olarak ödenir. Ancak tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve peşin ödenmeyen kısım Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

E. Devletleştirme

MADDE 47. — Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.

IV. Çalışma ve sözleşme hürriyeti

MADDE 48. — Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı ve ödevi

MADDE 51. — Çalışmak, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde menfaatler dengesini ve çalışma barışını korur.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek ve işsizliği önlemeye elverişli iktisadî bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır.

B. Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

MADDE 52. — Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz.

Küçükler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli tatiller, yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

C. Sendika kurma hakkı

MADDE 53. — İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, iktisadî ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için, önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Sendikaların ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

D. Sendikal faaliyet

MADDE 54. — Sendikalar, onüçüncü maddede sayılan genel sınırlama sebeplerine aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar; dernekler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

Sendikaların idarî ve malî denetimi ile gelir ve giderleri kanunla düzenlenir. Üye, aidatını sendikaya doğrudan öder.

Sendikal faaliyette bulunma işyerinde çalışmama ya, haklı göstermez.

Sendikalar, gelirlerini meslekî amaçları dışında kullanamazlar; tüzüklerinde tespit edilecek grev ve lokavt fonlarını millî bankalarda muhafaza ederler.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı ve ödevi

MADDE 49. — Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır.

Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır.

B. Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

MADDE 50. — Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

C. Sendika kurma hakkı

MADDE 51. — İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalar veya üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Herhangi bir iş yerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz.

İşçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için, en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranır.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Anayasada belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz.

D. Sendikal faaliyet

MADDE 52. — Sendikalar, 13 üncü maddede sayılan genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

İşyerinde sendikal faaliyette bulunma, o işyerinde çalışmamayı haklı göstermez.

Sendikalar üzerindeki Devletin idarî ve malî denetimi ile gelir ve giderleri, üye aidatının sendikaya ödenme şekli kanunla düzenlenir.

Sendikalar gelirlerini amaçları dışında kullanamazlar; tüm gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza ederler.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

VI. Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hakları

A. Toplu iş sözleşmesi hakkı

MADDE 55. — İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ücret ve çalışma şartlarını düzenlemek amacı ile, toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

Toplu iş sözleşmelerine, kanun hükümlerine aykırı, bunları değiştiren veya kaldıran hükümler konamaz. Aynı iş yerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

B. Grev ve lokavt hakları

MADDE 56. — Toplu iş sözleşmesi yapılırken uyuşmazlık halinde taraflar grev ve lokavt hakkına sahiptirler. Bu hakları kullanmanın usul ve şartları kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavt hakları, iyiniyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında, grev uygulanan işyerinde işçilerin ve sendikalarının yaptıkları zararlardan, sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği ve ertelenebileceği haller, kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı veya ertelendiği durumlarda uyuşmazlık, Yüksek Hakem Kurulu tarafından çözülür.

Siyasal amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, verim düşürme ve direnişler yasaktır; müeyyideleri kanunla gösterilir.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, hiçbir şekilde engellenemez.

C. Küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı

MADDE 57. — En çok beş işçi çalıştıran küçük işyerlerinde, Devlet himayesindeki kamu hizmeti gören hayır dernek ve kurumlarında toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt yapılamaz. Bakanlar Kurulu bu işçilere uygulanacak uygun çalışma şartlarını, toplu sözleşme dönemlerine göre açıklar.

VII. Tüketiciler ile esnaf ve sanatkârların korunması

A. Tüketicilerin korunması

MADDE 58. — Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.

B. Esnaf ve sanatkârların korunması

MADDE 59. — Devlet, esnaf ve sanatkârı koruyucu ve destekleyici tedbirleri alır.

VIII. Ücret, aylık ve sosyal yardımlar

MADDE 60. — Ücret ve aylık, emeğin karşılığıdır.

Devlet, ücretin ve aylığın, ikramiye ve sosyal yardımların, çalışma sürelerine, iş verimine, iş değerine, işin niteliğine, kıdem ve liyakat esaslarına uygun olmasını gözetir.

Asgarî ücretin tespitinde, ülkenin iktisadî gücü, iş kolları ve bölgelerin sosyal ve iktisadî özellikleri dikkate alınır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

VI. Toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt

A. Toplu iş sözleşmesi hakkı

MADDE 53. — İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

Aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

B. Grev hakkı ve lokavt

MADDE 54. — Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyiniyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddî zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda erteleme sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.

VII. Ücrette adalet sağlanması

MADDE 55. — Ücret emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.

Asgari ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltici ve fiyat istikrarsızlıklarını önleyici tedbirler alır.

Devlet, bütün çalışanlar arasındaki, özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında memur ve işçi statüsünde çalışanların aldıkları ücret, aylık ve sosyal yardımlardaki dengesizlikleri, hakkaniyete uygun biçimde gidermek amacıyla gerekli tedbirleri alır.

IX. Sağlık, çevre ve konut

A. Sağlık hizmetleri

MADDE 61. — Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamaya; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırmak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarının tek elden planlanıp yönetilmesini düzenlemeye çalışır.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi için yapılacak harcamalara herkesin katkı ve katılımları «Genel Sağlık Sigortası» kapsamı içinde oluşur.

Katılma payını karşılayamayan yoksul ve dar gelirli vatandaşlara Devletçe yardım yapılır. Bu yardım ile harcamalara katılmayı ve genel sağlık sigortası kurumunun kademeli olarak geliştirilmesini sağlayan esas, usul ve şartlar kanunla düzenlenir.

B. Çevrenin korunması

MADDE 62. — Herkes, dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Devlet, her türlü çevre kirlenmesini önleyici ve tabii çevreyi koruyucu, geliştirici ve ağaçlandırmayı teşvik edici tedbirleri alır.

C. Konut hakkı

MADDE 63. — Devlet, yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik özelliklerini, sağlıklı çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde ailelerin durumlarını ve özelliklerini dikkate alarak konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır, bu amaçla, konut destek fonları kurar. Bu fonların kuruluş ve işleyişi ile bu alandaki her çeşit teşebbüse sağlanacak destekler kanunla düzenlenir.

X. Gençlik ve spor

A. Gençliğin korunması

MADDE 64. — Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilkeleri doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler alır, öğrenimleri süresince onları destekler.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

B. Sporun geliştirilmesi

MADDE 65. — Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

Devlet başarılı sporcuyla korur.

XI. Sosyal güvenlik hakları

A. Sosyal güvenlik hakkı

MADDE 66. — Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

VIII. Sağlık, çevre ve konut

A. Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması

MADDE 56. — Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek eiden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

B. Konut hakkı

MADDE 57. — Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.

IX. Gençlik ve spor

A. Gençliğin korunması

MADDE 58. — Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

B. Sporun geliştirilmesi

MADDE 59. — Danışma Meclisi metninin 65 inci maddesi 59 uncu madde olarak aynen kabul edilmiştir.

X. Sosyal güvenlik hakları

A. Sosyal güvenlik hakkı

MADDE 60. — Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

B. Şehitlerin dul ve yetimleriyle malûl ve gazilerin korunması

MADDE 67. — Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malûl ve gazilerini korur ve toplumda kendilerine yarasır bir hayat seviyesi sağlar.

C. Sakatların korunma hakkı

MADDE 68. — Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı her türlü tedbirleri alır, gerekli tesisleri kurar.

D. Yaşlıların korunma hakkı

MADDE 69. — Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

E. Korunmaya muhtaç çocuklar

MADDE 70. — Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbirleri alır ve gerekli tesisleri kurar veya kurdurur.

F. Yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları

MADDE 71. — Devlet, yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, Anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

XII. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

MADDE 72. — Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar; bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara kanunla getirilecek sınırlamalar sebebiyle hak sahiplerinin uğrayacakları zararlar Devletçe karşılanır.

XIII. Sanatın ve sanatçının korunması

MADDE 73. — Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.

XIV. Sosyal ve iktisadî hakların sınırı

MADDE 74. — Devlet, sosyal ve iktisadî alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, iktisadî istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

B. Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler.

MADDE 61. — Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

C. Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları

MADDE 62. — Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması.

MADDE 63. — Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

XII. Sanatın ve sanatçının korunması

MADDE 64. — Danışma Meclisi metninin 73 üncü maddesi 64 üncü madde olarak aynen kabul edilmiştir.

XIII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı

MADDE 65. — Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı

MADDE 75. — Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, Devlete ve vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları

MADDE 76. — Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.

Yirmibir yaşını dolduran her Türk vatandaşı, seçme hakkına sahiptir.

Silâh altında bulunan er ve erbaşılarla, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlüler seçimlerde oy kullanamazlar.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

III. Siyasi partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma hakkı

MADDE 77. — Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptir.

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasi partilerin tüzük ve programları, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi tür bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz.

B. Siyasi partilerin uyacakları esaslar

MADDE 78. — Siyasi partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar; Anayasanın on-dördüncü maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılırlar.

Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla, dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile maddi ve manevi yönlerden güçbirliği yapamazlar.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı

MADDE 66. — Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları

MADDE 67. — Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.

Yirmibir yaşını dolduran her Türk vatandaşı, seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Silah altında bulunan er ve erbaşlarla, askerî öğrenciler, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlüler oy kullanamazlar.

III. Siyasi partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma

MADDE 68. — Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için yirmibir yaşını ikmal etmek şarttır.

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasi partilerin tüzük ve programları, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz.

Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları siyasi partilere giremezler.

B. Siyasi partilerin uyacakları esaslar

MADDE 69. — Siyasi partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar; Anayasanın 14 üncü maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılır.

Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddî yardım alamazlar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Siyasî partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Siyasî partilerin malî denetimi Anayasa Mahkemesince yapılır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukukî durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle denetler; faaliyetlerini de sürekli olarak takip eder.

Siyasî partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin kararında, partinin kapatılmasına fiil ve beyanlarıyla sebebiyet verdikleri belirtilen parti kurucularıyla genel merkez yönetim organları üyeleri, başka isim ve programlarla da olsa yeni partiler kuramazlar ve kurulmuş partilerde yönetim ve denetim görevi alamazlar.

Siyasî partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetleme ve kapatılmaları yukarıdaki esaslar dairesinde, kanunla düzenlenir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı

A. Hizmete girme

MADDE 79. — Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

B. Mal bildirimi

MADDE 80. — Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.

V. Vatan hizmeti

MADDE 81. — Vatan hizmeti her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin, Silâhlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir.

VI. Dilekçe hakkı

MADDE 82. — Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kapsamı, kullanılma biçimi ve istisnaları kanunla düzenlenir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Siyasî partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Siyasî partilerin malî denetimi Anayasa Mahkemesince yapılır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukukî durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle denetler; faaliyetlerini de takip eder.

Siyasî partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince karara bağlanır.

Temelli kapatılan siyasî partilerin kurucuları ile her kademedeki yöneticileri; yeni bir siyasî partinin kurucusu, yöneticisi ve denetçisi olamayacakları gibi, kapatılmış bir siyasî partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasî parti de kurulamaz.

Siyasî partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan herhangi bir suretle malî yardım alamaz veya bunlardan herhangi birinin karar veya talimatlarının bağlayıcılığını kabul edemezler. Bu fıkra hükümlerine aykırı hareket eden siyasî partiler de temelli kapatılır.

Siyasî partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetleme ve kapatılmaları yukarıdaki esaslar dairesinde kanunla düzenlenir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı

A. Hizmete girme

MADDE 70. — Danışma Meclisi metninin 79 uncu maddesi 70 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

B. Mal bildirim

MADDE 71. — Danışma Meclisi metninin 80 inci maddesi 71 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

V. Vatan hizmeti

MADDE 72. — Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.

VI. Vergi ödevi

MADDE 73. — Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.

VII. Dilekçe hakkı

MADDE 74. — Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

MADDE 83. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe genel oyla seçilen dörtyüzelli milletvekilinden kuruludur.

B. Milletvekili seçilme yeterliği

MADDE 84. — Otuz yaşını dolduran her Türk, milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar; kısıtlılar; yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar; kamu hizmetinden yasaklılar; taksirli suçlar hariç, ağır hapis veya iki yıldan fazla hapis cezasına hüküm giyenler; affa uğramış olsalar bile zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla kaçakçılık, gasp, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biri ile hüküm giymiş olanlar, Anayasanın ondördüncü maddesi hükmü uyarınca temel hak ve hürriyetlerinden birini kaybetmiş bulunanlar, milletvekili seçilemezler.

Kamu hizmeti görevlilerinin milletvekili adayı olabilme şartları, kanunla düzenlenir.

Hâkimler, Silahlı Kuvvetler mensupları, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

C. Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi

MADDE 85. — Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri beş yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin toplanmasına kadar sürer.

D. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

MADDE 86. — Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Cumhurbaşkanı da aynı sebeple seçimlerin bir yıl geri bırakılmasını Türkiye Büyük Millet Meclisinden isteyebilir.

Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamışsa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem tekrarlanabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tam sayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçimi yapılamaz.

Cumhurbaşkanlığı seçimine bir yıl kala, Cumhurbaşkanı, seçimlerin ertelenmesini isteyemez.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

MADDE 75. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kuruludur.

B. Milletvekili seçilme yeterliliği

MADDE 76. — Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilköğretim mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, ağır hapis ve taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

C. Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi

MADDE 77. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri beş yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasada belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

D. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

MADDE 78. — Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamışsa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem tekrarlanabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tamsayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçimi yapılamaz.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

E. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

MADDE 87. — Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler.

F. Üyelikle ilgili hükümler

1. Milletin temsili

MADDE 88. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.

2. Andıçme

MADDE 89. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki şekilde andıçerler :

«Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerine ve Atatürk İnkılaplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakattan ayrılmayacağıma; büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andıçerim.»

3. Üyelikle bağdaşmayan işler

MADDE 90. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devlettten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim kurullarında; görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir.

4. Yasama dokunulmazlığı

MADDE 91. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

E. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

MADDE 79. — Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler.

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur.

F. Üyelikle ilgili hükümler

1. Milletin temsili

MADDE 80. — Danışma Meclisi metninin 88 inci maddesi 80 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

2. Andîçme

MADDE 81. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki şekilde andîçerler :

«Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkı-lâplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakattan ayrılmayacağıma; büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andîçerim.»

3. Üyelikle bağdaşmayan işler

MADDE 82. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir.

4. Yasama dokunulmazlığı

MADDE 83. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Meclis-te ileri sürdükleri düşüncelerden ve o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkındaki soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

5. Üyelğin düşmesi

MADDE 92. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, bir üyenin üye seçilmeye engel bir suçtan hüküm giymesi, istifa etmesi, kısıtlanması, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul etmesi veya Meclis çalışmalarına bir yasama yılı içinde izinsiz veya özürsüz olarak toplam kırkbeş gün katılmaması yüzünden üyelğin düşmesine Meclisce karar verilmesi hallerinde, sona erer.

Partisinden istifa eden milletvekili, o seçim dönemi içinde ancak, bağımsız olarak üyeliğini sürdürebilir; bir başka partiye girmesi veya Bakanlar Kurulunda görev alması hallerinde üyeliği sona erer.

Partisinden istifa eden milletvekili, bir sonraki seçimde, herhangi bir partinin genel merkez organlarınca aday gösterilemez.

Anayasa Mahkemesince kapatılan partinin, eylem ve sözleriyle kapatma kararında sorumlu görülen milletvekillerinin de üyelikleri, kapatma kararının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte sona erer; sorumlu görülmeyen milletvekilleri hakkında ikinci fıkra hükmü uygulanır.

6. İptal istemi

MADDE 93. — Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyelğin düştüğüne Meclisce karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içinde karara bağlar.

7. Ödenek ve yolluklar

MADDE 94. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenek aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarını aşamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine sosyal güvenlik kuruluşları tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

II. Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri

A. Genel olarak

MADDE 95. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve Bakanları denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesinhesap kanunu tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Ana-

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

5. Üyeliğin düşmesi

MADDE 84. — İstifa eden, Türkiye Büyük Millet Meclisine seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen, kısıtlanan, partisinden istifa ederek; başka bir partiye giren veya Bakanlar Kurulunda görev alan, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul eden, Meclis çalışmalarına özürsüz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmayanların üyeliğinin düşmesine, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar verilir.

Partisinden istifa eden milletvekili bir sonraki seçimde, istifa tarihinde mevcut herhangi bir partinin genel merkez organlarıncı aday gösterilemez.

Anayasa Mahkemesinin kararında partinin kapatılmasına eylem ve sözleri ile sebebiyet verdiği belirtilen milletvekilinin üyeliği ile temelli olarak kapatılan siyasî partinin, kapatılmasına ilişkin davanın açıldığı tarihte, parti üyesi olan diğer milletvekillerinin üyeliği, kapatma kararının Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına tebliğ edildiği tarihte sona erer.

6. İptal istemi

MADDE 85. — Danışma Meclisi metninin 93 üncü maddesi 85 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

7. Ödenek ve yolluklar

MADDE 86. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine sosyal güvenlik kuruluşları tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

II. Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri

A. Genel olarak

MADDE 87. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesinhesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak,

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

yasanın ondüördüncü maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilânına karar vermek ve bu Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

B. Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi

MADDE 96. — Kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir.

Kanun tasarı ve tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülme usul ve esasları içtüzükle düzenlenir.

C. Kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması

MADDE 97. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayımlar.

Yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe kanunları ve Anayasa, bu hükme tâbi değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.

D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

MADDE 98. — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

İktisadî, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde, bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanarak yapılan iktisadî, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkra göre yapılan iktisadî, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

E. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

MADDE 99. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak, olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasî haklar ve ödevler Kanun Hükmünde kararnamelerle düzenlenemez.

Yetki Kanunu, çıkarılacak Kanun Hükmünde Kararname'nin, amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir.

Bakanlar Kurulunun istifası, ilgili bakanın çekilmesi veya yasama döneminin bitmesi, belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep olmaz.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Anayasanın 14 üncü maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilânına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

B. Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi

MADDE 88. — Danışma Meclisi metninin 96 ncı maddesi 88 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

C. Kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması

MADDE 89. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları onbeş gün içinde yayımlar.

Yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe kanunları bu hükme tabi değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.

Anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır.

D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

MADDE 90. — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluluğu yoktur; ancak, bu fıkra göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

E. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

MADDE 91. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasî haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez.

Yetki kanunu, çıkarılacak kanun hükmünde kararnamenin, amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir.

Bakanlar Kurulunun istifası, düşürülmesi veya yasama döneminin bitmesi, belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep olmaz.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Kanun Hükmünde Kararnamenin, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından süre bitiminden önce onaylanması sırasında, yetkinin son bulduğu veya süre bitimine kadar devam ettiği de belirtilir.

Olağanüstü hallerde, Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu ile birlikte Kanun Hükmünde Kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır.

Kanun Hükmünde Kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Yetki Kanunları ve bunlara dayanan Kanun Hükmünde Kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür.

Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler bu kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte, yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

F. Silâhlı kuvvet kullanılmasına izin verme

MADDE 100. — Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindir.

Ülkenin anı bir silâhlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silâhlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.

III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin faaliyeti ile ilgili hükümler

A. Toplanma ve tatil

MADDE 101. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Eylül ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanının konuşması ile açılır.

Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağrılır.

Meclis Başkanı da doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine, Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme veya tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülür.

B. Başkanlık Divanı

MADDE 102. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı, Meclis üyeleri arasından seçilen Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasî parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde üç seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi bir yıl, ikinci ve üçüncü devreler için seçilenlerin görev süresi ikişer yıldır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilen adaylar arasından Meclisçe gizli oyla seçilir. İlk iki oylamada üye tam sayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren on gün içinde tamamlanır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Kanun hükmünde kararnamenin, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından süre bitiminden önce onaylanması sırasında, yetkinin son bulduğu veya süre bitimine kadar devam ettiği de belirtilir.

Sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, Cumhurbaşkanının Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır.

Kanun hükmünde kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Yetki kanunları ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür.

Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler bu kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte, yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

F. Savaş hali ilâm ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme

MADDE 92. — Milletlerarası hukukun meşrû saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.

III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin faaliyetleri ile ilgili hükümler

A. Toplanma ve tatil

MADDE 93. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Eylül ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağırılır.

Meclis Başkanı da doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine, Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme veya tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülmeden ara verme veya tatile devam edilemez.

B. Başkanlık Divanı

MADDE 94. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı, Meclis üyeleri arasından seçilen Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasî parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Siyasî parti grupları Başkanlık için aday gösteremezler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçimlerin görev süresi iki, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilen adaylar arasından Meclisce gizli oyla seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, on gün içinde tamamlanır.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekillerinin, Kâtip üyelerinin ve İdare Amirlerinin adedi, seçim mîsabı, oylama sayısı ve usulleri, Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, üyesi bulunduğu siyasî partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; başkan ve başkanvekilleri görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; başkan oy kullanamaz.

C. İçtüzük, siyasî parti grupları ve kolluk işleri

MADDE 103. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür.

İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasî parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Başkanlığı eliyle düzenlenir ve yürütülür. Emniyet ve diğer kolluk hizmetleri için yeteri kadar kuvvet ilgili makamlarca Meclis Başkanlığı emrine verilir.

D. Toplantı ve karar yeter sayısı

MADDE 104. — Bu Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi en az üye tam sayısının üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

E. Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması

MADDE 105. — Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmeleri açıktır. Bu görüşmeler, tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

Meclis, İçtüzük hükümlerine uygun olarak kapalı oturumlar yapabilir; bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Meclisin kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin yayımı hiçbir surette önlenemez.

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları

A. Genel olarak

MADDE 106. — Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya Bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekillerinin, Kâtip Üyelerinin ve İdare Amirlerinin adedi, seçim nisabı, oylama sayısı ve usulleri, Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, üyesi bulundukları siyasi partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamazlar.

C. İçtüzük, siyasi parti grupları ve kolluk işleri

MADDE 95. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür.

İçtüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasi parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Başkanlığı eliyle düzenlenir ve yürütülür. Emniyet ve diğer kolluk hizmetleri için yeteri kadar kuvvet ilgili makamlarca Meclis Başkanlığına tahsis edilir.

D. Toplantı ve karar yeter sayısı

MADDE 96. — Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

Bakanlar Kurulu üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin katılamadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir bakana yetki verebilirler. Ancak bir bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilir.

E. Görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması

MADDE 97. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzük hükümlerine göre kapalı oturumlar yapabilir, bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetim yolları

A. Genel olarak

MADDE 98. — Danışma Meclisi metninin 106 ncı maddesi 98 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

B. Gensoru

MADDE 107. --- Gensoru önergesi, bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilışinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasî parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylama-
da yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütölmesi amacına ve yukardaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar İçtüzükte belirlenir.

C. Meclis soruşturması

MADDE 108. — Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasî partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, Komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve ilgilinin gerektiğinde Yüce Divan'a sevkine karar verebilir. Yüce Divan'a sevk kararı, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Meclisteki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

I. CUMHURBAŞKANI

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı

MADDE 109. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için en az on yıldan beri Türk vatandaşı olmak şartı da aranır.

Cumhurbaşkanı adaylarının, seçime başlama tarihinden önceki on gün içinde, Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi gerekir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.

Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi ise üyeliği sona erer.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

B. Gensoru

MADDE 99. — Danışma Meclisi metninin 107 nci maddesi 99 uncu madde olarak aynen kabul edilmiştir

C. Meclis soruşturması

MADDE 100. — Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasî partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından ad çekme suretiyle kurulacak on-beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve gerek gördüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verir. Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Meclisteki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

I. Cumhurbaşkanı

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı

MADDE 101. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir.

Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.

Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği sona erer.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

B. Seçimi

MADDE 110. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Seçimin yirmi günde tamamlanması gerekir.

Beşer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde bu çoğunluk sağlanamazsa, beş gün sonra üçüncü oylamaya geçilir; üçüncü oylamada, üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday, seçilmiş olur. Bu oylamada salt çoğunluk sağlanmadığı takdirde, beş gün sonra üçüncü oylamada en çok oy alan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır. Bu son oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamazsa, derhal milletvekilleri seçimlerine gidilir.

C. Andıçmesi

MADDE 111. — Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde andıçer :

«Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk inkılaplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma; milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma; büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine andıçerim.»

D. Görev ve yetkileri

MADDE 112. — Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır :

a) Yasama ile ilgili olanlar :

Her yıl Eylül ayının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasını yapmak,
Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,
Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,

Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil ve esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,

Anayasa Mahkemesinden iptal kararının yeniden incelenmesini istemek,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin ertelenmesini istemek,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar :

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,

Başbakanın teklifi üzerine Bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

B. Seçim

MADDE 102. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır.

Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir.

En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir.

Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

C. Andıçması

MADDE 103. — Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde andıçer :

«Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanmasını ilkti- stünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım gö- revi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine andıçerim.»

D. Görev ve yetkileri

MADDE 104. — Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yet- kiler şunlardır :

a) Yasama ile ilgili olanlar :

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,

Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar :

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,

Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak,
Yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı Devlet temsilcilerini kabul etmek,
Milletlerarası andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,
Türkiye Büyük Millet Meclisini temsilen Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını yapmak,
Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,
Genelkurmay Başkanını atamak,
Millî Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırmak,
Millî Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,
Bakanlar Kurulu ile birlikte olağanüstü hal ilân etmek,
Olağanüstü hallerde Bakanlar Kurulu ile birlikte kanun hükmünde kararname çıkarmak,
Kararnameleri imzalamak,
Tüzükleri imzalamak ve yayımlamak,
Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,
Ölüm cezalarının infazına karar vermek veya özel af yetkisine dayanarak ölüm cezasını müebbed ağır hapis cezasına çevirmek,
Devlet Denetleme Kurulunun Üyelerini ve Başkanını atamak,
Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırtmak,
Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürü ile üç yönetim kurulu üyesini atamak,
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanını seçmek,
Üniversite rektörlerini seçmek,
Diyanet İşleri Başkanını seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar :

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Cumhuriyet Başsavcısı ve Vekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

d) Cumhurbaşkanı, ayrıca, Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

E. Sorumsuzluğu

MADDE 113. — Cumhurbaşkanı, görevleri ile ilgili işlemlerden sorumlu değildir; bu sebeple Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanının Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak tek başına imzalayacağı kararları ise şunlardır :

a) Yasama ile ilgili olanlar :

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırmak,
Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil ve esas bakımından aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine iptal davası açmak,

Anayasa Mahkemesinden iptal kararının yeniden incelenmesini istemek,
Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin ertelenmesini istemek,
Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar :

Başbakanı atamak,
Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulunu toplantıya çağırmak,
Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,

Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

[Milletlerarası anlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

Genelkurmay Başkanını atamak,

Millî Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,

Millî Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atamak,

Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırmak,

Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

Üniversite rektörlerini seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar :

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcvekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

E. Sorumsuzluk ve sorumluluk hali

MADDE 105. — Cumhurbaşkanı, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalanması gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.

Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Millî Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

İdam cezasını müebbed ağır hapis cezasına çevirmek,

Üniversite rektörlerini seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar :

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Cumhuriyet Başsavcısı ve Vekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tabii üyeleri dışındaki üyelerini seçmek.

F. Sorumluluğu

MADDE 114. — Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin vereceği kararla suçlandırılabilir.

G. Cumhurbaşkanı vekillik etme

MADDE 115. — Cumhurbaşkanı hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmeye kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanı ait yetkileri kullanır.

H. Yeni Cumhurbaşkanı seçimi

MADDE 116. — Cumhurbaşkanı görev süresinin dolmasından yirmi gün önce; veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra; Türkiye Büyük Millet Meclisince yeni Cumhurbaşkanı seçimine başlanır ve onbeş gün içinde sonuçlandırılır. Her iki halde de Cumhurbaşkanlığı için gösterilecek adayların, seçime başlama tarihinden önceki on gün içinde, Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi gerekir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse, hemen toplantıya çağırılır.

Görevi biten Cumhurbaşkanı'nın, sonraki yaşama şartları ve imkânları kanunla düzenlenir.

I. Devlet Denetleme Kurulu

MADDE 117. — İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak, kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek teşekküllerinde, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar; sonuçları rapor halinde Cumhurbaşkanı'na sunar.

Silâhlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulu'nun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulu, dokuz üyeden oluşur; üyeler ve üyeleri içinden Başkan, kanunda belirlenen nite-likteki kişiler arasından Cumhurbaşkanı'na atanır.

Devlet Denetleme Kurulu'nun kuruluşu, işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

F. Cumhurbaşkanına vekillik etme

MADDE 106. — Danışma Meclisi metninin 115 inci maddesi 106 ncı madde olarak aynen kabul edilmiştir.

G. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği

MADDE 107. — Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilât ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.

H. Devlet Denetleme Kurulu

MADDE 108. — İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluştaki, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.

Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulunun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulunun üyeleri ve üyeleri içinden Başkanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından, Cumhurbaşkanınca atanır.

Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

II. BAKANLAR KURULU

A. Kuruluş

MADDE 118. — Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan oluşur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı görevlerine son verilir.

B. Göreve başlama ve güvenoyu

MADDE 119. — Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu içim görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

C. Görev sırasında güvenoyu

MADDE 120. — Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştüktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.

D. Görev ve siyasi sorumluluk

MADDE 121. — Başbakan Bakanlar Kurulunun Başkanıdır; Bakanlar Kurulunun genel siyasetini belirler, yürütülmesini gözetir ve Bakanlıklar arasında işbirliğini ve koordinasyonu sağlar. Bakanlar Kurulu bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her Bakan, yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur.

Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır.

E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

MADDE 122. — Bakanlıklar, kanunun koyduğu esaslara göre kanunla kurulur ve kaldırılır.

Açık olan bakanlıklarla izinli veya özürlü olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Yüce Divana verilen bir bakan, bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana sevki halinde Bakanlar Kurulu istifa etmiş sayılır.

Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

II. Bakanlar Kurulu

A. Kuruluş

MADDE 109. — Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.

B. Göreve başlama ve güvenoyu

MADDE 110. — Danışma Meclisi metninin 119 uncu maddesi 110 uncu madde olarak aynen kabul edilmiştir.

C. Görev sırasında güvenoyu

MADDE 111. — Danışma Meclisi metninin 120 nci maddesi 111 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

D. Görev ve siyasi sorumluluk

MADDE 112. — Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.

Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.

Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81 inci maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar.

E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

MADDE 113. — Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenir.

Açık olan bakanlıklarla izinli veya özürlü olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana verilen bir bakan bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana sevkı halinde hükümet istifa etmiş sayılır.

Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

F. Tüzükler

MADDE 123. — Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştayın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarabilir.

Tüzükler, Cumhurbaşkanınca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanır.

G. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi

MADDE 124. — Bakanlar Kurulunun 119 uncu maddede belirtilen güven oyunu alamaması veya 107 nci veya 120 inci maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde Başbakan, Cumhurbaşkanından Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir.

Düşürülen Başbakanın birinci fıkra uyarınca seçimlerin yenilenmesini istememesi ve 45 gün içinde 119 uncu madde uyarınca Bakanlar Kurulunun kurulamaması veya kurulup güvenoyu alamaması hallerinde, Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine 45 gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine 45 gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması veya kurulup güvenoyu alamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenilenme kararı Resmî Gazetede yayımlanır ve hemen seçime gidilir.

H. Millî Savunma

1. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

MADDE 125. — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

Millî Savunma Bakanlığının, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

F. Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu

MADDE 114. — Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinden önce, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları çekilir. Seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce; seçim dönemi bitmeden seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde ise, bu karardan başlayarak beş gün içinde, bu bakanlıklara Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar Başbakanca atanır.

116 ncı madde gereğince seçimlerin yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar Kurulu çekilir ve Cumhurbaşkanı geçici Bakanlar Kurulunu kurmak üzere bir Başbakan atar.

Geçici Bakanlar Kuruluna, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları Türkiye Büyük Millet Meclisindeki veya Meclis dışındaki bağımsızlardan olmak üzere, siyasî parti gruplarından, oranlarına göre üye alınır.

Siyasî parti gruplarından alınacak üye sayısını Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tespit ederek Başbakanca bildirir. Teklif edilen bakanlığı kabul etmeyen veya sonradan çekilen partililer yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar atanır.

Geçici Bakanlar Kurulu, yenilenme kararının Resmî Gazetede ilânından itibaren beş gün içinde kurulur.

Geçici Bakanlar Kurulu için güvenoyuna başvurulmaz.

Geçici Bakanlar Kurulu seçim süresince ve yeni Meclis toplanıncaya kadar vazife görür.

G. Tüzükler

MADDE 115. — Danışma Meclisi metninin 123 üncü maddesi 115 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

H. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi

MADDE 116. — Bakanlar Kurulunun, 110 uncu maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99 uncu veya 111 inci maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırkbeş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenilenme kararı Resmî Gazetede yayımlanır ve seçime gidilir.

İ. Millî Savunma

1. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

MADDE 117. — Danışma Meclisi metninin 125 inci maddesi 117 nci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

2. Millî Güvenlik Kurulu

MADDE 126. — Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı ile her toplantı için ilgisine göre Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek Bakanlardan oluşur.

Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tesbiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusunda görüş ve tavsiyelerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.

Millî Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.

Cumhurbaşkanı bulunmadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.

III. Olağanüstü yönetim usulleri

A. Olağanüstü haller

1. Tabii âfet ve ağır iktisadi bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilânı

MADDE 127. — Tabii âfet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır iktisadi bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilân

MADDE 128. — Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde de, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi iki ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

3. Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme

MADDE 129. — Anayasanın yüzyirmiyedi ve yüzyirmisekizinci maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilânına karar verilmesi hallerinde, bu karar Resmî Gazetede yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, tatilde ise derhal toplantıya çağrılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, her biri iki ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

İktisadi nedenlere dayalı olağanüstü hallerde, vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için geçerli olmak üzere, Anayasanın onbeşinci maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandırılacağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, öncelikle Olağanüstü Hal Kanununda düzenlenir.

Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu ile birlikte, Olağanüstü Hal Kanununa dayanarak, durumun gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir. Bu kararnameler, Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur; bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin özel süre ve usul, İçtüzükte belirlenir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

2. Millî Güvenlik Kurulu

MADDE 118. — Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir.

Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.

Millî Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.

Cumhurbaşkanı katılamadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.

Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir.

III. Olağanüstü yönetim usulleri

A. Olağanüstü haller

1. Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilânı

MADDE 119. — Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilânı

MADDE 120. — Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde de, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

3. Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme

MADDE 121. — Anayasanın 119 ve 120 nci maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilânına karar verilmesi durumunda, bu karar Resmî Gazetede yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

119 uncu madde uyarınca ilân edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, Anayasanın 15 inci maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandıracağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, Olağanüstü Hal Kanununda düzenlenir.

Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname, Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur; bunların Meclisce onaylanmasına ilişkin süre ve usul, içtüzükte belirlenir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

B. Sıkıyönetim, savunma hazırlığı, seferberlik ve savaş hali

MADDE 130. — Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve Millet'in bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasa'nın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebebiyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar, derhal Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetimin her defasında dört ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Sıkıyönetim süresince, bütün kolluk kuvvetleri sıkıyönetim komutanının emrine girer.

Sıkıyönetim komutanı, ilgili kanuna uygun olarak, temel hak ve hürriyetlerin askıya alınması da dahil olmak üzere, gerekli tedbirleri alır.

Sıkıyönetim, savunma hazırlık durumları, seferberlik ve savaş hallerinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, idare ile olan ilişkileri, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek hükümler, kanunla düzenlenir.

Sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak görev yaparlar.

IV. İDARE

A. İdarenin esasları

1. İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

MADDE 131. — İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

2. Yönetmelikler

MADDE 132. — Bakanlar Kurulu bütün Bakanlıkları; Başbakanlık, Bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri de, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını göstermek üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Yönetmelikler, Resmî Gazete'de yayımlanır.

B. Yargı yolu

MADDE 133. — İdarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

Cumhurbaşkanının, Anayasada tek başına yapacağı öngörülen işlemleri, yargı denetimi dışındadır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

İdarî yargı yetkisi, idarî işlem ve eylemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır; idarî işlem ve eylem niteliğinde yargı kararı verilemez.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş halinde, ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık sebepleriyle yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlandırabilir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

B. Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali

MADDE 122. — Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilânını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilân edebilir. Bu karar, derhal Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir.

Bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Bunların Meclisce onaylanmasına ilişkin süre ve usul içtüzükte belirlenir.

Sıkıyönetimin her defasında dört ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, idare ile olan ilişkileri, hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler kanunla düzenlenir.

Sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak görev yaparlar.

IV. İdare

A. İdarenin esasları

1. İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

MADDE 123. — Danışma Meclisi metninin 131 inci maddesi 123 üncü madde olarak aynen kabul edilmiştir.

2. Yönetmelikler

MADDE 124. — Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Hangi yönetmeliklerin Resmî Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir.

B. Yargı yolu

MADDE 125. — İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şûranın kararları yargı denetimi dışındadır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

İdari işlemin uygulanması hallerinde telâfisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idarî işlemin açık-
ca hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda, gerekçe göstererek yürütmenin dur-
durulmasına karar verilebilir.

İdare, kendi işlem ve eylemlerinden doğan zararları ödemekle yükümlüdür.

C. İdarenin kuruluşu

1. Merkezi idare

MADDE 134. — Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara
ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. Vali, ilde Devletin ve Bakanlar Kurulunun temsilcisi, il ida-
resinin başı ve merciidir.

Belli kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan, yetki
genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir. Valilerin bu kuruluşlar üzerindeki yetkileri kanunla düzen-
lenir.

2. Mahallî idareler

MADDE 135. — Mahallî idareler; il, belde ve köy halkının ortak mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve
genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzelkişileridir.

Mahallî idarelerin kuruluşları, görev ve yetkileri ve mahallî idare hizmetlerinin görülmesi amacıyla bu ida-
reler arasında mecburî veya ihtiyarî birlik kurulması, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak, kanunla dü-
zenlenir.

Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahallî idarelerin seçimleri, bu Anayasanın yetmişaltıncı maddesindeki esaslara göre beş yılda bir yapı-
lır.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve bu
sıfatı kaybetmeleri konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Haklarında idarî veya adli mercilerce soruşturma
veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerinin idarî makamlarca geçici bir
tedbir olarak görevden alınmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.

Devlet, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütül-
mesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi
karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir.

D. Kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümler

1. Genel ilkeler

MADDE 136. — Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetle-
rini yerine getiren kamu hizmeti görevlilerinin nitelikleri, hizmete girişleri ve yükseltilmeleri, görevleri ve
hakları, aylık ve ödenekleri ile diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin yürüttükleri kamu hizmetlerinin gerektirdiği görevler, kanunun gös-
terdiği istisnalar dışında, kamu hizmeti görevlileri eliyle görülür.

Kamu hizmeti görevlileri yetenek ve liyakat ilkelerine uygun olarak işe alınırlar ve görevlerini eşitlik ve
tarafsızlık ilkelerine uygun olarak yerine getirirler.

Üst kademe yöneticisi kamu hizmeti görevlilerinin, yetiştirilme ve geliştirilmeleri atanma ve görevden alın-
ma usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

İdarî işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlandırabilir.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

C. İdarenin kuruluşu

1. Merkezi İdare

MADDE 126. — Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

2. Mahallî İdareler

MADDE 127. — Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.

Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Mahallî idarelerin seçimleri, Anayasanın 67 nci maddesindeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organlarının üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.

Merkezi idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir.

Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilişkileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.

D. Kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümler

1. Genel ilkeler

MADDE 128. — Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslı ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

2. Görev ve sorumlulukları

MADDE 137. — Kamu hizmeti görevlileri, Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler; görevleri ile ilgili olarak, kusurlu işlem ve eylemleri ile idareye verdikleri zarardan sorumludurlar.

3. Disiplin kovuşturmasında güvence

MADDE 138. — Kamu hizmeti görevlileri ile kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında, isnad olunan hususun ilgiliye açıkca ve yazılı olarak bildirilmesi, dinlenilmesi, savunmasını yapma imkânı tanınması zorunludur.

Bu esaslara uyulmadıkça disiplin cezası verilemez.

Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

Silâhlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler hakkındaki hükümler saklıdır.

4. Kamu hizmeti görevlilerinin siyasi partilere ve sendikalara girememesi ve tarafsızlığı

MADDE 139. — Kamu hizmeti görevlileri ile kamu yararına çalışan dernek veya vakıflardan özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez ve taşra yönetim ve denetim kurullarında görev alanlar, siyasi partilere ve sendikalara üye olamazlar.

Kamu hizmeti görevlileri, görevlerini yerine getirirken vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerinden dolayı herhangi bir ayırım yapamazlar.

Bu esaslara aykırı hareket ettikleri mahkeme hükmüyle sabit olanlar, ayrıca bir yargı kararına gerek olmadan, idarece kamu hizmetinden temelli çıkarılırlar.

Kamu hizmeti görevlilerinin meslekî menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacını güden kuruluşların bağlı olacakları esaslar kanunla düzenlenir.

E. Üniversiteler ve yüksek okullar

1. Üniversiteler

MADDE 140. — Üniversiteler Devlet eliyle ve kanunla kurulan, bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir.

Üniversiteler, çağdaş eğitim, öğretim, bilim ve teknoloji esasları ve gereklerine dayanan bir düzen ve güvenlik ortamı içinde, Atatürk ilkeleri doğrultusunda ve kalkınma planı çerçevesinde, milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun düzeyde ve miktarda insangücü yetiştirmek üzere eğitim ve öğretimde bulunmak, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak amacıyla faaliyet gösteren çeşitli birimlerden oluşur.

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler.

Üniversite öğretim üyelerinin ve yardımcılarının faaliyetleri, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, öğretim üye ve yardımcılarının göreve alınmaları, yükseltilmeleri, görevlerine son verilmesi, üniversiteler üzerinde Devletin sahip bulunduğu gözetim ve denetim haklarını kullanma usulleri, bilimsel özerklik esaslarına aykırı olmamak üzere, kanunla düzenlenir.

Rektörler, üniversitelerdeki öğretim üyesi profesörler arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Devlet, yüksek öğretimi plânlamak, üniversitelerin ülke içindeki dağılımlarını düzenlemek, yüksek öğretim kuruluşları arasındaki öğretim üye ve yardımcı ihtiyacını, bilimsel özerklik esaslarına uygun olarak karıştırmak ve üniversitelerin dayalı bulunduğu ortaöğretim ile yükseköğretim arasındaki dengeyi sağlamak amacıyla, üniversitelerin temsilcilerinin de katıldığı bir merkezî teşkilat kurar.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

2. Görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturulmasında güvence

MADDE 129. — Memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilemez.

Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

Asker kişiler ile hâkimler hakkındaki hükümler saklıdır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idarî merciin iznine bağlıdır.

E. Yükseköğretim kurumları ve üst kuruluşları

1. Yükseköğretim kurumları

MADDE 130. — Çağdaş eğitim - öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim - öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler Devlet tarafından kanunla kurulur.

Kanunda gösterilen usul ve esaslara göre, kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tâbi yükseköğretim kurumları kurulabilir.

Kanun, üniversitelerin ülke sathına dengeli bir biçimde yayılmasını gözetir.

Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.

Üniversiteler ve bunlara bağlı birimler, Devletin gözetimi ve denetimi altında olup, güvenlik hizmetleri Devletçe sağlanır.

Kanunun belirlediği usul ve esaslara göre; rektörler Cumhurbaşkanınca, dekanlar ise Yükseköğretim Kurulunca seçilir ve atanır.

Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulunun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamazlar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Üniversitelerin bütçeleri, genel ve katma bütçelerin bağlı bulunduğu esaslara uygun olarak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

Devlet, üniversiteler üzerinde denetim ve gözetim hakkına her zaman için sahip olup, üniversitelerle, onlara bağlı fakülte, enstitü, yüksek okul ve diğer kuruluşlarda öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin olağan tedbirlerle giderilememesi hallerinde, Bakanlar Kurulu, ilgili üniversitelerin veya onlara bağlı fakülte ve birimlerin idarelerine el koyabilir.

Üniversite ve yüksekokullardaki öğrencilere ve öğrenci kuruluşlarına sağlanacak burs, barınma, beslenme ve benzeri yardım ve kolaylıklar Devlet tarafından düzenlenir ve Devletin denetim ve gözetimi altında yürütülür.

2. Yüksek okullar

MADDE 141. — Yüksek Öğretim Kurumu olarak yüksek okullar, Anayasanın temel ilkeleri doğrultusunda, Türk kültürü ve ülke ihtiyaçlarıyla istihdam plânlaması çerçevesinde, belli bir mesleğe yönelik alanlarda faaliyette bulunmak üzere üniversiteler ile Millî Eğitim Bakanlığınca kurulur.

F. Bilim ve teknolojinin geliştirilmesi

MADDE 142. — Devlet, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi amacı ile kamu kuruluşları, bilim ve sanayi kuruluşları arasında işbirliği sağlayarak araştırmaları teşvik eder ve destekler.

G. Radyo ve Televizyon İdaresi ve haber ajansları

MADDE 143. — Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eliyle kurulur ve idareleri kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir, organlarının kuruluş biçimi ve işleyişi, tarafsızlık ilkesine uygun olarak, kanunda gösterilir.

Her türlü radyo televizyon yayınları, Devlet ve Milletin yararları gözetilerek, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde, sunulmasında ve Türk kültür ve eğitimine yardımcılık görevlerinin yerine getirilmesinde, Devletin ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünün, kamu düzeninin, toplum huzurunun, genel ahlâk ve asayişin ve Cumhuriyetin temel ilkelerinin gereklerine uyulur; haberlerin doğruluğu sağlanır.

Radyo ve Televizyon İdaresi Genel Müdürü ile yönetim kurulu üyelerinden üçü Cumhurbaşkanınca atanır.

Devlet tarafından kurulan veya Devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Üniversitelerin hazırladığı bütçeler; Yükseköğretim Kurulunca tetkik ve onaylandıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığına sunulur ve genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak işleme tâbi tutularak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

Yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve organları ile işleyişleri ve bunların seçimleri, görev, yetki ve sorumlulukları üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, öğretim elemanlarının görevleri, unvanları, atama, yükselme ve emeklilikleri, öğretim elemanı yetiştirme, üniversitelerin ve öğretim elemanlarının kamu kuruluşları ve diğer kurumlar ile ilişkileri, öğretim düzeyleri ve süreleri, yükseköğretime giriş, devam ve alınacak harçlar Devletin yapacağı yardımlar ile ilgili ilkeler, disiplin ve ceza işleri, malî işler, özlük hakları, öğretim elemanlarının uyacakları koşullar, üniversitelerarası ihtiyaçlara göre öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, öğrenimin ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine göre yürütülmesi, Yükseköğretim Kuruluna ve üniversitelere Devletin sağladığı malî kaynakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları, malî ve idarî konuları dışındaki akademik çalışmaları, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, Devlet eliyle kurulan yükseköğretim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere tâbidir.

2. Yükseköğretim üst kuruluşları

MADDE 131. — Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim - öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.

Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığınca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur.

Kurulun teşkilâtı, görev, yetki, sorumluluğu ve çalışma esasları kanunla düzenlenir.

3. Yükseköğretim kurumlarından özel hükümlere tâbi olanlar

MADDE 132. — Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tâbidir.

F. Radyo ve Televizyon İdaresi ve kamuyla ilişkili haber ajansları

MADDE 133. — Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzelkişiliği halinde düzenlenir.

Kanun; Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlâkı ve Anayasa'nın 2 nci maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapmasını düzenler ve Kurumun yönetim ve denetiminde, yönetim organlarının oluşturulmasında ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarında tarafsızlık ilkesini gözetir.

Haber ve programların seçilmesi, işlenmesi, sunulması ve millî kültür ve eğitime yardımcı görevinin yerine getirilmesi, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları, organların seçimi, görev, yetki ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.

Yukarıdaki ikinci fıkra hükümleri, kamu iktisadî teşebbüsü niteliği taşıyan veya Devlet yahut diğer kamu tüzelkişilerinden malî yardım gören haber ajansları hakkında da uygulanır.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

H. Atatürk Akademisi

MADDE 144. — Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayımlar yapmak amacıyla kamu tüzelkişiliğine sahip, Atatürk Akademisi kurulur,

Akademisinin kuruluşu, çalışma usulleri, yetkileri ve mensuplarının özlük işleri kanunla düzenlenir.

İ. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

MADDE 145. — Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların aynı nitelikteki üst kuruluşları kanunla meydana getirilir ve organları kendileri tarafından, kendi üyeleri arasından seçilir.

Meslek kuruluşlarının organlarının seçimleri, üyelerinin en geniş biçimde katılımını sağlayacak ve hâkim yönetim ve denetiminde yapılacak şekilde kanunla düzenlenir.

Meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler; siyasetle uğraşamazlar, siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler.

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadî teşebbüslerinde devamlı olarak çalışanlar meslek kuruluşlarına üye olamazlar.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması, suçların önlenmesi bakımlarından, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, mahallin en büyük mülki amiri, hâkim kararına kadar, meslek kuruluşunun seçilmiş organlarını görevden uzaklaştırabilir.

Meslek kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

G. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

MADDE 134. — Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayımlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip «Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu» kurulur.

Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu tüzelkişiliklerini muhafaza ederler. Bu kurumlar için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen malî menfaatler saklı olup kendilerine tahsis edilir.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun; kuruluşu, organları, çalışma usulleri ve özlük işleri ile kuruluşuna dahil kurumlar üzerindeki yetkileri ve özlük işleri kanunla düzenlenir.

H. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

MADDE 135. — Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir.

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadî teşebbüslerinde aslî ve sürekli görevlerde çalışanların meslek kuruluşlarına girme mecburiyeti aranmaz.

Meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler; siyasetle uğraşamazlar, siyasî partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler.

Siyasî partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşları; meslek kuruluşlarının ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde aday gösteremezler ve belirli adayların leh veya aleyhlerinde faaliyette bulunamazlar ve propaganda yapamazlar.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunda gösterildiği şekilde Devletin idarî ve malî denetimine tabidir.

Amaçları dışında faaliyet gösteren ve siyasetle uğraşan meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevine, kanunun belirttiği merciin istemi üzerine, mahkeme kararı ile son verilir ve yerlerine yenileri seçtirilir.

Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığının, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünün, toplumun huzurunun korunması ve Devletin Anayasada belirtilen temel niteliklerini tehdit edici faaliyetlerin önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mahallin en büyük mülkî amiri bu organları geçici olarak görevden uzaklaştırabilir.

Görevden uzaklaştırma kararı; üç gün içinde mahkemeye bildirilir. Mahkeme görevden uzaklaştırma kararının yerinde olup olmadığına en geç on gün içinde karar verir.

İ. Diyanet İşleri Başkanlığı

MADDE 136. — Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Y A R G I

I. Genel hükümler

A. Mahkemelerin bağımsızlığı

MADDE 146. — Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

B. Hâkimlik ve Savcılık teminatı

MADDE 147. — Hâkimler ve Savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaşdan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık ve ödeneklerinden yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlarla, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

C. Hâkimlik ve savcılık meslekleri

MADDE 148. — Yargı yetkisi meslekten hâkimler, Cumhuriyet savcılığı görevi de meslekten savcılar eliyle yürütülür. Ancak, idare ve vergi mahkemelerinde nitelik ve özellikleri ve çocuk mahkemelerinde zorunluluk sebebiyle meslekten olmayanların görev almaları mümkündür.

Hâkimler ve Cumhuriyet savcılarının hâkimlik ve savcılık mesleklerine alınmaları, nitelikleri, bu mesleklerle ayrılmaları ve bu görevlere atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili ve görevleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk ve yetersizlik halleri, meslek içi eğitimleri ve diğer özlük işleri, hâkimlik veya savcılık teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir ve Hâkimler ve savcılar Yüksek Kurulu tarafından yürütülür.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

J. Kanunsuz emir

MADDE 137. — Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.

Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

Askerî hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI

I. Genel hükümler

A. Mahkemelerin bağımsızlığı

MADDE 138. — Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

B. Hâkimlik ve savcılık teminatı

MADDE 139. — Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

C. Hâkimlik ve savcılık mesleği

MADDE 140. — Hâkimler ve savcılar adlî ve idarî yargı hâkim ve savcıları olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hâkim ve savcılar eliyle yürütülür.

Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler.

Hâkim ve savcıların nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Hâkimler ve savcılar altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Hâkimler ve Cumhuriyet savcıları ile bu mesleklerden sayılanlar, altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler. Askerî hâkim ve savcıların yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri ile diğer özlük işleri hâkimlik teminatı ve askerî yargının özelliklerine göre, kanunla düzenlenir.

Hâkimler ve savcılar ile bu mesleklerden sayılanlar kanunda belirtilenlerden başka genel ve özel hiçbir görev alamazlar; görevlerinde ve özel hayatlarında tarafsızlıkları hakkında çevrenin inancını sarsacak davranışlardan kaçınmak zorundadırlar.

Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler.

Hâkimler ve Cumhuriyet Savcıları, idarî görevleri yönünden, Adalet Bakanlığına bağlıdırlar.

Kamu davasının açılması görevi Cumhuriyet savcısındır.

Adalet Bakanı, kamu davasını açması için, Cumhuriyet savcısına yazılı olarak emir verebilir.

Adli işlerde, zabıta görevlileri, Cumhuriyet savcısının emrindedir.

Adalet Bakanı, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde hâkimler ve Cumhuriyet savcılarını geçici yetki ile görevlendirebilir. Bu kararı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilk toplantısında onaya sunar.

Hâkim veya savcı sınıfından olup da, Adalet Bakanlığının merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacakların atama yetkisi Adalet Bakanına aittir; bunlar, savcılar hakkındaki hükümlere tâbidir. Bakanlık hizmetinde çalışan hâkim ve Cumhuriyet savcıları, gerektiğinde Adalet Bakanının teklifi üzerine, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından, durumlarına uygun hâkimlik ve savcılık görevine atanırlar.

Bu maddede sözü edilen savcılık mesleği ile ilgili hükümler idarî yargıdaki kanunsözcüleri için de geçerlidir.

D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

MADDE 149. — Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına, ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

E. Mahkemelerin kuruluşu

MADDE 150. — Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

Adli ve idarî yargılama, Devletin imkânları ölçüsünde, iki dereceli olarak yapılır.

F. Devlet Güvenlik Mahkemeleri

MADDE 151. — Devletin ükesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinde bir başkan, iki asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur. Başkan, bir asıl ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından, savcı yardımcıları da Cumhuriyet savcıları ve yardımcıları arasından; Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından atanır. Mahkemedeki bir asıl ve bir yedek üyenin atanması, birinci sınıf askerî hâkimler arasından, savcı yardımcılarının yarısının atanması ise, askerî hâkimler arasından, özel kanunda gösterilen usule göre yapılır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmî ve özel hiçbir görev alamazlar.

Hâkimler ve savcılar idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdırlar.

Hâkim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idarî görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tabidirler. Bunlar, hâkimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler, hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar.

D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

MADDE 141. — Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

E. Mahkemelerin kuruluşu

MADDE 142. — Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

F. Devlet Güvenlik Mahkemeleri

MADDE 143. — Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur.

Devlet Güvenlik Mahkemesinde bir Başkan, iki asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur.

Başkan, bir asıl ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından; bir asıl ve bir yedek üye, birinci sınıf askerî hâkimler arasından; savcı yardımcılarını ise Cumhuriyet savcıları ve askerî hâkimler arasından özel kanunlarında gösterilen usule göre atanır.

Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkan, üye ve yedek üyeleri ile savcı ve savcı yardımcılarını dört yıl için atanırlar, süresi bitenler yeniden atanabilirler.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz mercii Yargıtaydır.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz merciî Yargıtaydır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler, kanunda gösterilir.

G. Hâkim ve Cumhuriyet savcılarının denetimi

MADDE 152. — Hâkimlerin, Cumhuriyet savcılarının ve kanunsözcülerinin görevlerini usulünce yerine getirip getirmediğini denetlemek, gerektiğinde görevleri sebebiyle veya görevleri sırasında bir suç işleyip işlemediklerini, tutum ve davranışlarının sıfat ve görevlerine uygun olup olmadığını araştırmak ve icabında haklarında inceleme ve soruşturma yapmak görevi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından atanan Bakanlık Teftiş Kuruluna bağlı adalet müfettişleri tarafından Adalet Bakanının izniyle, yerine getirilir.

Adalet Bakanı, inceleme ve soruşturmayı, hakkında inceleme ve soruşturma yapılacak hâkim derecesindeki veya üst dereceli bir hâkim, Cumhuriyet savcısı hakkındaki inceleme ve soruşturmayı ise aynı veya üst dereceli Cumhuriyet savcısı eliyle de yaptırabilir .

H. Askerî yargı

MADDE 153. — Askerî yargı, askerî mahkemeler tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askerî suçları ile, bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunla belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğu, kanunla gösterilir.

Askerî mahkemelerde, üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır. Ancak, savaş halinde bu şart aranmaz.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin, nezdinde bulundukları komutanlarla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerî hizmetlerin gereklerine göre, kanunla düzenlenir.

Askerî disiplin mahkemeleri, askerlik görevinin gereklerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

II. Yüksek Mahkemeler

A. Anayasa Mahkemesi

1. Kuruluşu

MADDE 154. — Anayasa Mahkemesi, onbeş üyeden kuruludur; üyeleri, Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Anayasa Mahkemesi, kendi üyeleri arasından gizli oyla üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler, kanunda gösterilir.

Devlet Güvenlik Mahkemesinin yargı çevresine giren bölgelerde sıkıyönetim ilân edilmesi halinde, bu bölgelerle sınırlı olmak üzere kanunla belirlenen esaslara göre Devlet Güvenlik Mahkemesi, Sıkıyönetim Askerî Mahkemesine dönüştürülebilir.

G. Hâkim ve savcılarının denetimi

MADDE 144. — Hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (Hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı ve ya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma, Adalet Bakanlığının izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılır. Adalet Bakanı soruşturma ve inceleme işlemlerini, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırabilir.

H. Askerî yargı

MADDE 145. — Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin; askerî olan suçları ile bunların asker kişileri aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara da bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemelerin savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adli yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin mahkemesinde görevli bulundukları komutanlık ile ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı, askerlik hizmetinin gereklerine göre kanunla düzenlenir. Kanun, ayrıca askerî hâkimlerin yargı hizmeti dışındaki askerî hizmetler yönünden askerî hizmetlerin gereklerine göre teşkilâtında görevli bulundukları komutanlık ile olan ilişkilerini de gösterir.

II. Yüksek mahkemeler

A. Anayasa Mahkemesi

1. Kuruluşu

MADDE 146. — Anayasa Mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulur.

Cumhurbaşkanı, iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi ise Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

2. Üyelerin hakları ve yükümlülükleri

MADDE 155. — Anayasa Mahkemesi üyeleri, aslı görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilen üniversite öğretim üyelerinin üniversitedeki kadroları saklı tutulur.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, üyelik görevinden ayrılmalarını izleyen iki yıl içinde kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının yönetim ve denetim organlarında görev alamazlar; genel ve mahallî seçimlerde aday olamazlar ve seçilemezler.

3. Üyeliğin sona ermesi

MADDE 156. — Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

4. Görev ve yetkileri

MADDE 157. — Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise, sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, genel olarak son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığına; Anayasa değişikliklerinde ise, yüzdoksanbirinci maddedeki teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususlarına inhisar eder. Şekil bakımından denetleme, kanunun yayımlanma süresi içinde Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından talep edilebilir. Kanunun yayımlama süresi geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; defî yolu ile de ileri sürülemez.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa Mahkemesine asıl ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, hukuk veya hukuk bilgisine programlarında yer veren siyasal bilimler, idarî bilimler, ekonomi ve maliye alanında yükseköğrenim görmüş veya bu öğrenim kurumlarında en az onbeş yıl öğretim üyeliği veya kamu hizmetinde en az onbeş yıl fiilen çalışmış veya en az onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesi, asıl üyeleri arasından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, aslî görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

2. Üyeliğin sona ermesi

MADDE 147. — Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

3. Görev ve yetkileri

MADDE 148. — Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararname ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetler, Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez.

Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.

Yüce Divan kararları kesindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

5. Çalışma ve yargılama usulü

MADDE 158. — Anayasa Mahkemesi, Başkan ve Başkanvekili dahil, dokuz üye ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. Ancak kanun, kanun hükmündeki kararname ve İçtüzüğün veya bunların belli hükümlerinin iptaline karar verilebilmesi için üçte iki oy çoğunluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesinin kurul halinde çalışma usulü, davaların Başkan ve Başkanvekili dışında üyeler arasında dengeli dağılımını ve her davaya bakacak üyelerin önceden bir sıraya uygun olarak belirlenmesini sağlayacak şekilde; İçtüzükte gösterilir.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davasının Anayasa Mahkemesince reddine dair karar Cumhurbaşkanlığına sunulunca söz konusu kanun derhal yayımlanır.

Anayasa Mahkemesi, siyasî partilerin kapatılması hakkındaki davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler; ancak, gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağırabilir.

6. İptal davası

MADDE 159. — Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, sadece Cumhurbaşkanı, Anamuhalefet Partisi Başkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir.

7. Dava açma süresi

MADDE 160. — Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmündeki kararname veya İçtüzüğün Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.

8. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

MADDE 161. — Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmündeki kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesinin verdiği red kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra beş yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiası ile tekrar başvuruda bulunulamaz.

9. Anayasa Mahkemesinin kararları

MADDE 162. — Anayasa Mahkemesinin iptal kararları dışındaki kazaî kararları kesindir. İptale ilişkin kararları ise, Cumhurbaşkanınca yeniden incelenme isteme süresinin geçmesi veya bu istemde bulunmayacağına açıklanması ya da Anayasa Mahkemesince, iptale ilişkin kararın kaldırılmasına yer olmadığına karar verilmesi hallerinde kesinleşir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

4. Çalışma ve yargılama usulü

MADDE 149. — Anayasa Mahkemesi, Başkan ve on üye ile toplanır, salt çoğunluk ile karar verir. Anayasa değişikliklerinde iptale karar verebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; mahkemenin çalışma esasları ve üyeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir.

5. İptal davası

MADDE 150. — Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, Cumhurbaşkanına, iktidar ve anamuhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. İktidarda birden fazla siyasi partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.

6. Dava açma süresi

MADDE 151. — Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmünde kararname veya İçtüzüğün Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.

7. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

MADDE 152. — Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciiince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uy- mak zorundadır.

Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

8. Anayasa Mahkemesinin kararları

MADDE 153. — Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükümünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünü iptal ederken, kanunkoyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, kesinleşen iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararları geriye yürümez.

Yürürlükten kaldırılan hükümlerin iptallerine karar verilemez.

Anayasa Mahkemesi, diğer mahkemelerden gelen Anayasaya aykırılık iddiaları üzerine verdiği hükümlerin olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı olacağına da karar verebilir.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.

10. Cumhurbaşkanının, iptal kararlarını yeniden incelettirmesi

MADDE 163. — Anayasa Mahkemesinin, kanun, kanun hükmünde kararname ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü hükümlerinin iptaline ilişkin kararları Cumhurbaşkanlığına derhal sunulur.

Cumhurbaşkanı, iptal kararlarının yeniden incelenmesini, kararların kendisine sunulduğu tarihten itibaren onbeş gün içinde, Anayasa Mahkemesinden isteyebilir.

Bu durumda Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, üye tamsayısıyla toplanır. Tamsayı ile toplanma, hukuken veya fiilen mümkün olmazsa mahkeme en az, üye tamsayısının beşte dördü ile toplanabilir ve en geç iki ay içinde kararını verir. İptal kararının kaldırılabilmesi için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gerekir. Bu karar kesindir ve Resmî Gazetede yayımlanır.

B. Yargıtay

1. Yargıtayın görevi ve seçim usulleri

MADDE 164. — Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca üye tamsayısının saltçoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay Birinci Başkanı, Birinci Başkanvekilleri, Daire Başkanları kendi üyeleri arasından Yargıtay Büyük Genel Kurulunca üye tamsayısının saltçoğunluğu ve gizli oyla dört yıl süre için seçilirler.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi ve yargılama usulü, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

2. Cumhuriyet Başsavcılığı

MADDE 165. — Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Yargıtay Büyük Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday içinden Cumhurbaşkanlığı tarafından dört yıl için seçilirler.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve Yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.

B. Yargıtay

MADDE 154. — Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay Birinci Başkanı, birinci başkanvekilleri ve daire başkanları kendi üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler; süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekili, Yargıtay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday arasından Cumhurbaşkanını tarafından dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan, başkanvekilleri, daire başkanları ve üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekilinin nitelikleri ve seçim usulleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı Vekili, yüksek mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tabidir.

Cumhuriyet Başsavcılığının kuruluşu, işleyişi, görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

3. Yüce Divan

MADDE 166. — Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu Üyeleri, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyeleri, Cumhuriyet Başsavcısı, Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Askerî Yargıtay Başsavcısı, Danıştay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkanunsözcüleri, görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanır.

Yüce Divan, Yargıtay Birinci Başkanının başkanlığında, Yargıtayın ceza işlerini görmekte olan Birinci Başkanvekili ile Yargıtayın Ceza Daireleri Başkanlarından oluşur.

Kanunî mazeretleri sebebiyle Yüce Divana katılamayan Başkana Başkanvekili, Daire Başkanlarına da o dairelerin en kıdemli üyeleri vekâlet ederler.

Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Vekili yapar.

Yüce Divan kararları kesindir. Ancak, gerekçeli kararın tebliğinden itibaren onbeş gün içinde re'sen veya hükümlünün ya da vekilinin başvurusu üzerine Cumhuriyet Başsavcısı bir defaya mahsus olmak üzere, Yüce Divandan karar düzeltilmesi isteginde bulunabilir.

C. Danıştay

MADDE 167. — Danıştay, idare ve vergi mahkemelerince verilen kararlara son inceleme mercii olarak; kanunla gösterilen belli idarî davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakan üst derece idare mahkemesidir.

Danıştay, idarî uyuşmazlıkları ve davaları görmek ve çözümlmek, Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin seçimi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkelerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Danıştay üyelerinin dörtte üçü, en az yarısı idarî yargıdan olmak üzere, adlî ve idarî yargı hâkim, savcı ve kanunsözcüleri arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başkanunsözcüsü, Başkanvekilleri ve Daire Başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile gizli oyla dört yıl süre için seçilirler.

Danıştayın, kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, idarî yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

D. Sayıştay

MADDE 168. — Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerle, sermayesinin yarısı veya daha fazlası bu dairelerce verilerek kurulan sabit veya döner sermayeli ya da fon şeklindeki idarelerin gelir, gider ve mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin nükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli ilk ve son derece hesap mahkemesidir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

C. Danıştay

MADDE 155. — Danıştay, idarî mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek, idarî uyuşmazlıkları çözümlemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idarî yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı; tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Danıştayın, kuruluşu, işleyişi, Başkan, Başsavcı, başkanvekilleri, daire başkanları ile üyelerinin nitelikleri ve seçim usulleri, idarî yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Silâhlı Kuvvetler elinde bulunan Devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

Mahallî idarelerin Sayıştayca denetim usûl ve esasları, bunların yapıları ve faaliyet tarzları gözetilmek suretiyle, kanunda gösterilir.

Sayıştay dairelerince, hesap ve işlemleri sonucu ilgilileri hakkında verilen hukukî sorumluluk kararları, Sayıştay Temyiz Kurulunca temyizen incelenerek kesin ve nihai hükme bağlanır.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim ve yargılama usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı, kanunla belirtilir.

E. Askerî Yargıtay

MADDE 169. — Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ile her boş yerin üç misli olarak gösterdiği adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve Daire Başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

F. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

MADDE 170. — Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerin yargısal denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin askerî hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tamsayısının salt çoğunluğu ile en az yarbay rütbesinde birinci sınıf askerî hâkimler içinden her boş yer için gösterilecek üç aday arasından; hâkim sınıfından olmayan üyeleri, iki yılını doldurmuş kurmay yarbaylarla, albay rütbesinde üç yılını doldurmamış kurmay subaylar içinden, Genelkurmay Başkanlığınca her boş yer için gösterilecek üç aday arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî hâkim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

Mahkemenin Başkanı, Başkanunsözcüsü, Daire Başkanları hâkim sınıfından olanlar arasından seçilir.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre, kanunla düzenlenir.

G. Uyuşmazlık Mahkemesi

MADDE 171. — Uyuşmazlık Mahkemesi adli, idarî ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu ve işleyişi kanunla düzenlenir. Bu Mahkemenin Başkanlığını ve Başkanvekilliğini, Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üyeler yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

III. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

MADDE 172. — Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre oluşur ve görev yapar.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

D. Askerî Yargıtay

MADDE 156. — Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

E. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

MADDE 157. — Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, askerî olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin askerî hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile birinci sınıf askerî hâkimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden; hâkim sınıfından olmayan üyeleri, rütbe ve nitelikleri kanunda gösterilen subaylar arasından, Genelkurmay Başkanlığınca her boş yer için gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî hâkim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

Mahkemenin Başkanı, Başsavcı ve daire başkanları hâkim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

F. Uyuşmazlık Mahkemesi

MADDE 158. — Uyuşmazlık Mahkemesi adli, idarî ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir. Bu mahkemenin Başkanlığını Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

III. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

MADDE 159. — Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır, Kurula Bakanlık adına Bakan ve Müsteşardan başkası katılamaz. Cumhuriyet Başsavcısı veya Vekili kurulun tabii üyesidir.

Kurulun, dört asıl ve dört yedek üyesi Yargıtay Büyük Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, herbir üyelik için gösterecekleri üçer kat aday içinden, Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir.

Kurulun seçimle gelen üyeleri, görevleri süresince başka görev alamazlar.

Kurul kararlarına karşı, kazaî mercie başvurulamaz.

Kurulun, kuruluşu, görev ve yetkileri, çalışma usulleri ve kurul kararlarına karşı kurul bünyesinde yapılabilecek itirazların inceleme usulü kanunla düzenlenir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

MALÎ VE İKTİSADÎ HÜKÜMLER

BİRİNCİ BÖLÜM

MALÎ HÜKÜMLER

I. Kamu harcamalarının finansmanı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

A. Vergi ve benzeri malî yükümlülükler

MADDE 173. — Vergi, herkesin kamu giderlerine katılma payıdır.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Aylık ve ücret gelirlerinden asgarî ücrete tekabül eden miktarı vergilendirilmez.

Vergi ve benzeri yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi ve benzeri malî yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oran ve miktarlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler. Kurul, seçimle gelen asıl üyeleri arasından bir başkanvekili seçer.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin veya bir hâkimin veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar. Ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Kurul kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurulun görevlerini yerine getirmesi, seçim ve çalışma usulleriyle itirazların Kurul bünyesinde incelenmesi esasları kanunla düzenlenir.

Adalet Bakanlığının merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılarını muvafakatlarını alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Adalet Bakanı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilk toplantısında onaya sunulmak üzere, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde hizmetin aksamaması için hâkim ve savcılar geçici yetki ile görevlendirebilir.

IV. Sayıştay

MADDE 160. — Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştayın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu kararlar dolayısıyla idari yargı yoluna başvurulamaz.

Vergi, benzeri malî yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararları esas alınır.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir.

Silahlı Kuvvetler elinde bulunan Devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, Millî Savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

B. Borçlanma

MADDE 174. — Devlet ile kamu tüzelkişileri, kanunların tanıdığı yetkiler çerçevesinde kredi anlaşmaları yapabilirler ve tahvil çıkartabilirler.

Hazinenin nakit ihtiyacını karşılamak için, doğrudan veya dolaylı olarak, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kaynakları kullanılamaz. Ancak, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Hazineye, miktarı cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamının özel kanununda gösterilen oranını geçmemek üzere, kısa vadeli bir avans hesabı açabilir. Her yıl için bu esasa göre hesaplanacak avans miktarından, bir önceki yılda alınan avanslar mahsup edilir ve Hazineye o yıl sadece aradaki fark ödenebilir.

C. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

MADDE 175. — Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bakanlar Kurulunun para ve kredi politikasını, kalkınma planları ve yıllık programlara göre uygular.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı, Başbakan tarafından gösterilen üç aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Devlet, kamu iktisadî teşebbüsleri, belediyeler ve özel idarelerce çıkartılmış tahvilleri satın alamaz.

II. Bütçe

A. Bütçenin hazırlanması ve uygulanması

MADDE 176. — Devletin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzelkişilerinin harcamaları, en fazla bir yıllık bütçelerle yapılır.

Mali yıl başlangıcı ile genel ve katma bütçelerin nasıl hazırlanacağı ve uygulanacağı kanunla belirlenir.

Kanun, kalkınma plânları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir.

Bütçe Kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz; mevcut kanunların hükümlerini açıkça veya dolaylı olarak değiştiren veya kaldıran hükümler getirilemez.

B. Bütçenin görüşülmesi

MADDE 177. — Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren raporu, mali yıl başından en az üç ay önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyona, iktidar grubu veya gruplarından en az yirmibeş üye katılır; komisyonun kalan onbeş üyesi, oranlarına göre, diğer siyasi parti gruplarından ve bağımsızlardan oluşur.

Bütçe Komisyonunun iki ay içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve mali yıl başına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda, Bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bütçe Kanunu Tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

DÖRDÜNCÜ KISIM

MALÎ VE EKONOMİK HÜKÜMLER

BİRİNCİ BÖLÜM

MALÎ HÜKÜMLER

I. Bütçe

A. Bütçenin hazırlanması ve uygulanması

MADDE 161. — Devletin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzelkişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır.

Malî yıl başlangıcı ile genel ve katma bütçelerin nasıl hazırlanacağı ve uygulanacağı kanunla belirlenir. Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir.

Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

B. Bütçenin görüşülmesi

MADDE 162. — Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren raporu, malî yıl başından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu Komisyona, iktidar grubu veya gruplarından yirmibeş üye katılır; Komisyonun kalan onbeş üyesi, oranlarına göre, diğer siyasî parti gruplarından ve bağımsızlardan oluşur.

Bütçe Komisyonunun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve malî yıl başına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda, bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkında düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önermeleri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

C. Mali yıl içinde bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları

MADDE 178. — Genel ve katma bütçelerle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez. Cari yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında ve cari ve ileriki yıl bütçelerine mali yük getirecek nitelikteki kanun tasarı ve tekliflerinde, belirtilen giderleri karşılayabilecek mali kaynak gösterilmesi zorunludur.

D. Kesin hesap

MADDE 179. — Kesin hesap kanun tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak, en geç altı ay sonra, Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesin hesap kanunu tasarısının verilmesinden başlayarak en geç üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunar.

Kesin hesap kanunu tasarısı, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla birlikte Bütçe Komisyonu gündemine alınır. Bütçe komisyonu, bütçe kanunu tasarısıyla kesin hesap kanunu tasarısını genel kurula birlikte sunar. Genel Kurul, kesin hesap kanunu tasarısını, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla beraber görüşerek karara bağlar.

Kesin hesap kanunu tasarısı ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştayca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.

E. Kamu iktisadi teşebbüslerinin denetimi

MADDE 180. — Kamu iktisadi teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi usul ve esasları kanunla düzenlenir.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ HÜKÜMLER

I. Plânlama

MADDE 181. — İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını plânlamak, bu amaçla gerekli teşkilâtı kurmak Devletin görevidir.

Plânda millî tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır.

Kalkınma girişimleri, bu plâna göre gerçekleştirilir.

Kalkınma plânlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Kalkınma plânları, kamu kesimi için emredici; özel kesim için yol gösterici ve özendiricidir.

II. Piyasaların denetimi

MADDE 182. — Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

C. Bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları

MADDE 163. — Danışma Meclisi metninin 178 inci maddesi 163 üncü madde olarak aynen kabul edilmiştir.

D. Kesinhesap

MADDE 164. — Kesinhesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları malî yılın sonundan başlayarak, en geç yedi ay sonra, Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesinhesap kanunu tasarısının verilmesinden başlayarak en geç yetmişbeş gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Kesinhesap kanunu tasarısı, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla birlikte Bütçe Komisyonu gündemine alınır. Bütçe Komisyonu, bütçe kanunu tasarısıyla kesinhesap kanunu tasarısını Genel Kurula birlikte sunar, Genel Kurul, kesinhesap kanunu tasarısını, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla beraber görüşerek karara bağlar.

Kesinhesap kanunu tasarısı ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştayca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.

E. Kamu iktisadî teşebbüslerinin denetimi

MADDE 165. — Payının yarısından fazlasına Devletin sahip olduğu kamu kuruluş ve ortaklıkları, Türkiye Büyük Millet Meclisince; Yüksek Denetleme Kurulu raporları ile düzenlenecek diğer raporlar da esas alınarak denetlenir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK HÜKÜMLER

I. Planlama

MADDE 166. — Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Planda millî tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengiyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

II. Piyasaların denetimi

MADDE 167. — Danışma Meclisi metninin 182 nci maddesi 167 nci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

III. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

MADDE 183. — Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi Devlete aittir. Arama ve işletmenin, Devletin özel teşebbüsle ortak veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda özel teşebbüsün uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak denetim esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.

IV. Ormanlar ve orman köylüsü

A. Ormanların korunması ve geliştirilmesi

MADDE 184. — Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirlerini alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanasımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz; ormanları yakmak veya orman sahalarını yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen orman suçları için af çıkarılamaz.

31.12.1981 tarihinden önce, bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen arazilerle, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler ve orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.

B. Orman köylüsünün korunması

MADDE 185. — Ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devlele bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi; bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması; orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için Devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisi kanunla düzenlenir.

Devlet, bu halkın işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirleri alır. Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler, Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır.

V. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

MADDE 186. — Devlet, millî iktisadın yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar.

VI. Denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesi

MADDE 187. — Devlet, denizciliğimizin gelişmesi, özellikle deniz ticaret filosu tonajının artırılması, limanların geliştirilmesi ve gemi inşaat sanayiinin desteklenmesi yolunda teşvik edici tedbirleri alır.

Devlet, havacılığımızın güçlendirilmesini amaçlar ve sivil havacılığın kapasitesinin artırılmasını, alt yapı ve havacılık sanayiinin geliştirilmesini teşvik eder.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

III. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

MADDE 168. — Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.

IV. Ormanlar ve orman köylüleri

A. Ormanların korunması ve geliştirilmesi

MADDE 169. — Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasî propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınmaz.

Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.

B. Orman köylüsünün korunması

MADDE 170. — Danışma Meclisi metninin 185 inci maddesi 170 inci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

V. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

MADDE 171. —Devlet, millî ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasî partilerle işbirliği yapamazlar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

VII. Yüksek Hakem Kurulu

MADDE 188. — Yüksek Hakem Kurulu, Anayasanın ellialtıncı maddesinde öngörülen hallerde doğrudan; grev veya lokavtın altmış gün devam etmesi halinde taraflardan birinin veya Çalışma Bakanının başvurusu üzerine, taraflar arasındaki uyuşmazlığı kesin olarak çözümler.

Taraflar da anlaşarak, grev veya lokavta başvurmadan ya da grev veya lokavt sırasında uyuşmazlığı, çözümlenmesi için, Yüksek Hakem Kuruluna götürebilirler.

Yüksek Hakem Kurulu kararlarını, Anayasanın altmışıncı maddesindeki ilkelere uygun olarak verir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve çalışma usulleri, kanunla düzenlenir.

BEŞİNCİ KISIM

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

I. İnkılâp kanunlarının korunması

MADDE 189. — Bu Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz :

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisâsı Hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmi'l-İl Erkânın Kabulü Hakkında Kanun;
6. 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Kanun;
7. 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun;
8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

II. Diyanet İşleri Başkanlığı

MADDE 190. — Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, İslâm Dininin gerçek kural ve ilkeleri doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında ve üstünde kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

Diyanet İşleri Başkanı, özel kanununda belirtilen nitelikleri taşıyan ve Bakanlar Kurulunca gösterilen üç aday arasından Cumhurbaşkanınca atanır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

VI. Tüketiciler ile esnaf ve sanatkârların korunması

A. Tüketicilerin korunması

MADDE 172. — Danışma Meclisi metninin 58 inci maddesi 172 ncı madde olarak aynen kabul edilmiştir.

B. Esnaf ve sanatkârların korunması

MADDE 173. — Danışma Meclisi metninin 59 uncu maddesi 173 üncü madde olarak aynen kabul edilmiştir.

BEŞİNCİ KISIM

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

I. İnkılâp kanunlarının korunması

MADDE 174. — Danışma Meclisi metninin 189 uncu maddesi 174 üncü madde olarak aynen kabul edilmiştir.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

ALTINCI KISIM

SON HÜKÜMLER

I. Anayasanın değiştirilmesi

MADDE 191. — Anayasanın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabulü, Meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.

Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, birinci fıkradaki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tabidir.

II. Başlangıç ve kenar başlıklar

MADDE 192. — Bu Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz.

III. Anayasanın yürürlüğe girmesi

MADDE 193. — Bu Anayasa, halkoyuna sunulup kabul edilince, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasası olur ve halkoyu sonuçları ile beraber derhal Resmî Gazetede yayımlanır.

Bu Anayasanın hükümleri, Geçici Maddelerde belirtilen esaslara göre yürürlüğe girer.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

ALTINCI KISIM

GEÇİCİ HÜKÜMLER

GEÇİCİ MADDE 1. — Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Millî Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanıya tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. Yedi yıllık sürenin sonunda Cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasa da öngörülen hükümlere göre yapılır.

Cumhurbaşkanı, ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanı oluncaya kadar, 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla teşekkül etmiş olan Millî Güvenlik Konseyinin Başkanlığını da yürütür.

İlk genel milletvekili seçimleri sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başlayıncaya kadar geçecek süre içinde, Cumhurbaşkanlığının herhangi bir surette boşalması halinde, Millî Güvenlik Konseyinin en kıdemli üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Anayasaya göre yeni Cumhurbaşkanı seçmeye kadar, Cumhurbaşkanıya vekalet eder ve O'nun Anayasadaki bütün görevlerini yerine getirir ve yetkilerini kullanır.

GEÇİCİ MADDE 2. — 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla kuruluşu gösterilen Millî Güvenlik Konseyi, Anayasaya dayalı olarak hazırlanacak Siyasî Partiler Kanunu ile Seçim Kanununa göre yapılacak ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Başkanlık Divanını oluşturunca kadar 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunlara göre görevlerini devam ettirir.

Anayasanın kabulünden sonra 2356 sayılı Kanunun 3 üncü maddesindeki Millî Güvenlik Konseyi Üyeliklerinden birisinin herhangi bir nedenle boşalması halinde doldurulması usulüne ilişkin hüküm uygulanmaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Millî Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Millî Güvenlik Konseyi Üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi sıfatını alırlar. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz bulundukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahip olurlar. Altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyinin hukukî varlığı sona erer.

Cumhurbaşkanlığı Konseyinin görevleri şunlardır :

a) Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, lâiklik ilkesine, Atatürk inkılaplarının, millî güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumuna, Milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanına tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;

b) Cumhurbaşkanının istemi ve tespit edeceği süre içinde :

Genel milletvekili seçimlerinin yenilenmesine, olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetiştirilmesine ve Diyanet İşlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;

c) Cumhurbaşkanının istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanına sunmak.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

YEDİNCİ KISIM

GEÇİCİ HÜKÜMLER

GEÇİCİ MADDE 1. — Bu Anayasanın birinci kısmındaki genel esaslar ile ikinci kısmında yer alan genel hükümler, kişinin hakları ve ödevleri, sosyal ve iktisadî haklar ve ödevler ile siyasi haklar ve ödevler, Anayasanın yayımlanması ile yürürlüğe girer.

Mevcut kanunlarda değişiklik yapılması veya yeni kanun çıkarılması gereken hallerde Anayasa hükümleri Anayasanın onuncu maddesi gereğince doğrudan uygulanabilir.

Üçüncü kısmın birinci bölümündeki yasama organı ile ilgili hükümler, yapılacak ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplandığı günde yürürlüğe girer.

Üçüncü kısmın ikinci bölümündeki yürütmeye ilişkin hükümlerden Cumhurbaşkanlığına, Bakanlar Kuruluna, Bakanlıkların kurulmasına ve Bakanlarla tüzüklere ilişkin hükümleri, malî hükümler ve mahallî idareler dışında kalan idareye ilişkin hükümleri, Anayasanın yayımlanması ile yürürlüğe girer.

Mahallî idarelere ilişkin hükümler, mahallî idareler seçimlerinin yapılmasından sonra yürürlüğe girer.

Malî hükümlerden aylık ve ücret gelirlerinden asgarî ücrete tekabül eden miktarının vergilendirilmeyeceğine dair hükmün uygulanma yılı, Bakanlar Kurulunca belirlenir.

Yürütme ile ilgili hükümlerden, Anayasanın yayımlanması ile birlikte yürürlüğe konulmamış olanları ise, yapılacak ilk genel seçim sonuçlarının ilânı ile birlikte yürürlüğe girer.

Üçüncü kısım üçüncü bölümde yer alan yargıya ilişkin hükümler de Anayasanın yayımlanması ile yürürlüğe girer. Ancak Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin hüküm, kuruluş kanununun kabulü ile birlikte uygulanmaya konulur.

Bu Anayasaya göre kurulacak organ, kurum ve kurullar, kuruluş kanunları yürürlüğe konularak görevlerine başlayıncaya kadar, bu konulardaki hükümlerin uygulanmasına devam olunur.

GEÇİCİ MADDE 2. — Bu Anayasanın, halk oylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilânıyla birlikte, halk oylaması tarihindeki Millî Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanına tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. Yedi yıllık sürenin sonunda, Cumhurbaşkanlığı seçimi, bu Anayasada öngörülen hükümlere göre yapılır.

Cumhurbaşkanı, ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanı oluncaya kadar, 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla teşekkül etmiş olan Millî Güvenlik Konseyi'nin Başkanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı sıfat ve yetkilerini de muhafaza eder; ancak, Genelkurmay Başkanlığı yetki ve görevlerinin tamamını veya gerekli gördüklerini kıdem ve rütbece uygun bir general veya amirale devredebilir.

İlk genel seçimler sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başlayıncaya kadar geçecek süre içinde, Cumhurbaşkanlığının herhangi bir surette boşalması halinde, Millî Güvenlik Konseyi'nin en kıdemli üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp bu Anayasaya göre yeni Cumhurbaşkanını seçinceye kadar, Cumhurbaşkanına vekâlet eder.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

GEÇİCİ MADDE 3. — Anayasaya göre yapılacak ilk milletvekili genel seçimi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanını oluşturması ile birlikte :

- a) 27 Ekim 1980 gün ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun,
- b) 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Millî Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun,
- c) 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun,

Yürürlükten kalkar ve Millî Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisinin hukukî varlıkları sona erer.

GEÇİCİ MADDE 4. — Yapılacak ilk milletvekili genel seçimi sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilânını takip eden onuncu gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında, saat 15.00'de kendiliğinden toplanır. Bu toplantıya en yaşlı Milletvekili Başkanlık eder. Bu toplantıda milletvekilleri andıçerler.

GEÇİCİ MADDE 5. — Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı ve çalışmaları için kendi içtüzükleri yapıncaya kadar, Millet Meclisinin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan içtüzüğünün, Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uygulanır.

GEÇİCİ MADDE 6. — İlk milletvekili genel seçimi sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, yeni Bakanlar Kurulu kuruluncaya kadar, iş başında olan Bakanlar Kurulunun görevi devam eder.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

GEÇİCİ MADDE 3. — Millî Güvenlik Konseyi, bu Anayasaya dayalı olarak hazırlanacak Siyasî Partiler Kanunu ile Seçim Kanununa göre yapılacak ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ile 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanuna göre görevlerini devam ettirir.

Anayasanın kabulünden sonra 2356 sayılı Millî Güvenlik Konseyi Hakkında Kanunun 3 üncü maddesindeki Millî Güvenlik Konseyi Üyeliklerinden birisinin herhangi bir nedenle boşalması halinde doldurulması usulüne ilişkin hüküm uygulanmaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Millî Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanının yedi yıllık süresi sona erinceye kadar, Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline döndürür ve Millî Güvenlik Konseyi Üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi sıfatını alırlar. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri, bu Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz bulundukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahip olurlar.

Cumhurbaşkanlığı Konseyinin görevleri şunlardır :

a) Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, bu Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, laiklik ilkesine, Atatürk inkılaplarının, millî güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna, Milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere Silahlı Kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları doksanyedinci madde ile Cumhurbaşkanına tanınan on günlük süreden ayrı olarak yayımlanmalarından önce on günü aşmayacak bir süre içinde incelemek;

b) Cumhurbaşkanının istemi ve tespit edeceği süre içinde, Genel Milletvekili seçimlerinin yenilenmesine ve ertelenmesine, olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetiştirilmesine ve Diyanet İşlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;

c) Cumhurbaşkanının istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanına sunmak;

d) Yukarıdaki bentlerde bildirilen çalışmalara ilişkin konularda, Bakanlar Kurulundan sözlü ve yazılı bilgi almak;

GEÇİCİ MADDE 4. — Bu Anayasaya göre yapılacak ilk genel milletvekili seçimi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanını oluşturması ile birlikte :

a) 27 Ekim 1980 gün ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun,

b) 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Millî Güvenlik Konseyi Hakkındaki Kanun,

c) 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun,

yürürlükten kalkar ve Millî Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisinin hukukî varlıkları sona erer.

GEÇİCİ MADDE 5. — Yapılacak ilk genel milletvekili seçim sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilânını takip eden onuncu gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında, saat 15.00'te kendiliğinden toplanır. Bu toplantıya en yaşlı milletvekili Başkanlık eder. Bu toplantıda, milletvekilleri andiçerler.

GEÇİCİ MADDE 6. — Bu Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı ve çalışmaları için, kendi İçtüzükleri yapıncaya kadar, Millet Meclisinin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğünün, bu Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uygulanır.

GEÇİCİ MADDE 7. — İlk genel milletvekili seçimi sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, bu Anayasanın yüzonsekizinci maddesine göre yeni Bakanlar Kurulu kuruluncaya kadar, iş başında olan Bakanlar Kurulunun görevi devam eder.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

GEÇİCİ MADDE 7. — Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş, görev, yetki ve işleyişleri ile ilgili kanunlarla, Anayasada konulması veya değiştirilmesi öngörülen diğer kanunlar, Anayasanın kabulünden başlayarak Kurucu Meclisin görev süresi içerisinde, bu süre içerisinde yetiştirilemeyenler, seçimle gelen Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısını izleyen bir yıl sonuna kadar çıkartılır.

GEÇİCİ MADDE 8. — İlk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı kurulduktan sonra altı yıllık süre içinde yapılacak Anayasa değişikliklerini Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisinin geri gönderilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanunu, aynen kabul edip yayımlanması için tekrar Cumhurbaşkanına gönderebilmesi, ancak üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun oyu ile mümkün olabilir.

GEÇİCİ MADDE 9. — Mahallî idare seçimleri engeç Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısını izleyen bir yıl içinde yapılır.

GEÇİCİ MADDE 10. — Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte Anayasa Mahkemesi asıl ve yedek üyesi olanların kadroları ile görevleri devam eder. Bunlardan Anayasa Mahkemesince belli görevlere seçilenlerin bu suretle kazanmış oldukları sıfatları saklı kalır.

Anayasa Mahkemesi asıl üye sayısı onbire ininceye kadar boşalan asıl üye kadrosuna, asıl ve yedek üye sayısı toplamı onbeşe ininceye kadar da boşalan yedek üye kadrosuna seçim yapılmaz. Anayasa Mahkemesinin yeni düzenlemeye intibakı sağlanıncaya kadar asıl üye sayısının onbirden, asıl ve yedek üye sayıları toplamının onbeşden aşağı düşmesi nedeniyle yapılacak seçimlerde bu Anayasanın kabul ettiği esasa ve sıraya uyulur.

Anayasa Mahkemesi asıl üye sayısı onbire ininceye kadar dava ve işlerde 22.4.1962 gün ve 44 sayılı Kanunun öngördüğü toplanma yeter sayısı uygulanır.

GEÇİCİ MADDE 11. — 13.5.1981 gün ve 2461 sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanununun geçici 1 inci maddesi uyarınca Yargıtay ve Danıştay'dan Kurulun asıl ve yedek üyeliğine; 1730 sayılı Yargıtay Kanununa 25.6.1981 gün ve 2433 sayılı Kanunla eklenen geçici madde uyarınca Cumhuriyet Başsavcılığı ile Cumhuriyet Başsavcivekilliğine; 6.1.1982 gün ve 2575 sayılı Danıştay Kanununun geçici 14 üncü maddesinin ikinci fıkrası uyarınca Danıştay Başkanlığına, Başsavcılığına, başkanvekilliklerine ve daire başkanlıklarına, Devlet Başkanınca seçilmiş bulunanlar, seçildikleri dönem için bu görevlerine devam ederler.

6.1.1982 gün ve 2576 sayılı Kanunun geçici maddelerinin idarî mahkemeler Başkan ve üyeliklerine atamalara ilişkin hükümleri de saklıdır.

GEÇİCİ MADDE 12. — Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna Yargıtay'dan seçilmesi gereken bir asıl ve bir yedek üyenin seçimleri Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihi izleyen yirmi gün içinde yapılır.

Seçilen üyeler göreve başlayıncaya kadar Kurul, toplantı yeter sayısını oluşturacak yedek üyenin katılımıyla çalışmalarını yapar.

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

GEÇİCİ MADDE 8. — Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş, görev, yetki ve işleyişleri ile ilgili kanunlarla, Anayasada konulması veya değiştirilmesi öngörülen diğer kanunlar, Anayasanın kabulünden başlayarak Kurucu Meclisin görev süresi içerisinde, bu süre içerisinde yetiştiremeyenler, seçimle gelen Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısını izleyen bir yıl sonuna kadar çıkartılır.

GEÇİCİ MADDE 9. — Bu Anayasanın kabul edilmesinden itibaren yedi yıllık süre içinde yapılacak Anayasa değişikliklerini Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisinin geri gönderilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanunu, aynen kabul edip yayımlanması için tekrar Cumhurbaşkanına gönderebilmesi, ancak üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun oyu ile mümkün olabilir.

GEÇİCİ MADDE 10. — 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Millî Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından ve bunların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarruflarda bulunanlar ve uygulayanlar hakkında cezaî, malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.

Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez.

GEÇİCİ MADDE 11. — Bu Anayasanın halk oylaması sonucu ile birlikte Cumhurbaşkanı sıfatını da kazanan Millî Güvenlik Konseyi Başkanı ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasıyla Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeliği sıfatını alan Millî Güvenlik Konseyi Üyelerinin, görev süreleri sona erdikten sonra da dokunulmazlıkları devam eder ve haklarında Anayasanın yüzonaltıncı maddesinin son fıkrası hükmü uygulanır.

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

GEÇİCİ MADDE 13. — Sendikaların gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza etmelerine ilişkin yükümlülükleri, ilgili kanunlarının yürürlüğe girdiği ve herhalde Türkiye Büyük Millet Meclisinin göreve başladığı tarihten itibaren bir yıl içinde yerine getirilir.

GEÇİCİ MADDE 14. — 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Millî Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezaî, malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.

Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.

Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez.

GEÇİCİ MADDE 15. — Anayasanın halkoylamasına ilişkin oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kaydı ve oy kullanma yeterliği bulunduğu halde hukukî veya fiilî herhangi bir mazereti olmaksızın halkoylamasına katılmayanlar, Anayasanın halkoylamasını takip eden beş yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimleri ile mahallî seçimlere ve diğer halkoylamalarına katılamazlar, seçimlerde aday olamazlar.

YEDİNCİ KISIM

SON HÜKÜMLER

I. Anayasanın değiştirilmesi

MADDE 175. — Anayasanın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabulü, Meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.

Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, birinci fıkradaki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tâbidir.

Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerini Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderdikten sonra, Meclis geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilir.

II. Başlangıç ve kenar başlıklar

MADDE 176. — Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz.

III. Anayasanın yürürlüğe girmesi

MADDE 177. — Bu Anayasa, halkoylaması sonucu kabul edilip Resmi Gazetede yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olur ve aşağıda gösterilen istisnalar dışında bütünüyle yürürlüğe girer.

a) **İKİNCİ KISIM II.** Bölümdeki; kişi hürriyeti ve güvenliği, basın ve yayımla ilgili hükümler, toplantı hak ve hürriyetleri,

(Danışma Meclisinin kabul ettiği metin)

(Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metin)

III. Bölümdeki çalışma ile ilgili hükümler, toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt ile ilgili hükümler.

Yeni kanunları çıkarıldığında veya mevcut kanunlarda değişiklik yapıldığında ve her halde en geç Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başladığında yürürlüğe girer. Ancak bu hükümler yürürlüğe girinceye kadar mevcut kanunlar ve Millî Güvenlik Konseyinin bildiri ve kararları uygulanır.

b) İKİNCİ KISIM'daki; seçme - seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları ile siyasi partilerle ilgili hükümler; bunlara dayalı olarak yeniden hazırlanacak Siyasi Partiler Kanunu ile Seçim Kanununun yayımlanması ile birlikte yürürlüğe girer.

c) ÜÇÜNCÜ KISIM'daki; yasama ile ilgili hükümler, ilk milletvekili genel seçimi sonucunun ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Ancak bu bölümdeki Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri, 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun hükümleri saklı kalmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayınca kadar Millî Güvenlik Konseyince yerine getirilir.

d) ÜÇÜNCÜ KISIM'daki; Cumhurbaşkanı başlığı altındaki görev ve yetkileri ile Devlet Denetleme Kurulu, Bakanlar Kurulu başlığı altındaki tüzükler, Millî Savunma, olağanüstü yönetim usulleri, idare başlığı altındaki mahallî idareler ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu hariç diğer hükümler ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri hariç yargıya ilişkin bütün hükümler Anayasanın halkoylaması sonucunda kabulünün Resmî Gazetede ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna ait yürürlüğe girmeyen hükümler Türkiye Büyük Millet Meclisinin göreve başlaması ile, mahallî idareler ile Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin hükümler ise ilgili kanunların hazırlanması ile yürürlüğe girer.

e) Anayasanın halkoylaması sonucu kabulünün ilanı ile birlikte yürürlüğe girecek hükümleri ve mevcut ve kurulacak kurum, kuruluş ve kurullar için yeniden kanun yapılması veya mevcut kanunlarda değişiklik yapılması gerekiyorsa bunlara ilişkin işlemler mevcut kanunların Anayasaya aykırı olmayan hükümleri veya doğrudan Anayasa hükümleri, Anayasanın 11 inci maddesi gereğince uygulanır.

f) Kesinhesip Kanunu Tasarılarının görüşülme usulünü düzenleyen 164 üncü maddenin ikinci fıkrası hükmü 1984 yılından itibaren uygulanmaya başlanır.

